
BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
8 D
15

Marij Salomonii

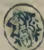
ADVOCATI CONSISTORIANI

Commentarioli in librum primum Pandectarum Iu.Ciui. in quibus pulcherrimæ adnotationes,& inter cœtera,

Verus & hactenus non perceptus ſenſus.l.i.de Iuſt.& Iure.

Tractatus de bono & æquo ab aliis nõ explicitus, ad legũ interpretationem neceſſarius.

Repetitio non iniucunda ſcitu in.l.ut uim.

Item in.l.omnes populi, conciliatis ueterũ & nouellorum Iuriſconſultorum traditionibus.

Tractatus de uoluntario & inuoluntario,Iuriſperitis cognitu neceſſarius.

Vera enarratio in.l.i.&.l.penul.de conſti.Princ.

Similiter & in.l.i.de Senatoribus, & in ſequentes legum titulos uſq; in finem.

AMPLISSIMO ET REVERENDISSIMO PATRI DOMINO IOANNI MATTHAEO GYBER. C S.D.N. DATARIO MARIVS SALOMONIVS S. P. D.

ENarrationes in primum librum Pandectarum, quæ . S . D . N . Clementi Pont . Max. dicatæ sunt, tibi Candidissime Io. Matthæ Gybertorum decus et ornamentum, quasi primitias gustandas exhibeo . Non enim me fugit quam sapidum sit tuum palatum, acerrimumq; iudicium . Vsu iam uenit principibus nolli nisi prægustatos cibos sumere, nec alius succurrit, qui fidelius atq; sapidius hæc prægustaret , prægustataq; si placerent, porrigeret, quam tu qui gratia apud eum et authoritate uales. Perspecta est utiq; illi atq; explorata tua fides, probitas, doctrina, prudentia a multo tempore uariis magnisq; in negotiis, quantiq; te nunc faciat inde uel maxime liquet, quod datandis supplicibus libellis præfecit , munus sane et honos in quo multum fidei et integritatis exigitur . Neq; mireris si hoc onere, te grauare sim ausus, qui nullis ante obsequiis officiosum me tibi præstiti. Nam incredibilis humanitas tua, in excipiendis fouendisq; bonarum artium studiosis, et in litteras propensus amor fecerunt me audentiorem uti in patrocinium tuum , me et mea omnia dederem. Rogo itaq; prælibare hæc ista (quando uacat) digneris, quæ eo stilo scripta sunt , ut non a nostris tantum , uerum etiam aliarum disciplinarum studiosis legi possint. Nec ingrata spero, erit lectio, uaria, miscellata, e fontibus philosophiæ hausta , rerum antiquarum testimonio illustrata, reconditos legum sensus explicans. Satis tuum cõmendas opus, inquies, commendo sane, nec impudenter, modo te ad relegendum cõmendationis esca illiceam , nulli quoniam dubium est ex ista a te repetita lectione, nõ parum quidem ponderis et authoritatis illi accessurum. Perspice Gyberte humaniss. quantum spei in te collocarim, quoq; in calculo te habeam, quod uigiliarum mearum te Censorem delegerim ac fautorem. Neq; prius ad Pont. eas dicam peruenire patiar, quam a te censeantur dignæ (ut in prouerbio est) adire Corinthum. Vale. Datum Romæ, mense Ianuario, Anno MDXXIIII.

SANCTISSIMO CLEMENTI. VII. PONT. MAX. MARIVS SALOMONIVS. S. P. D.

HAud incelebris inter sapientiæ studiosos, B. P. proditur agitata quæ/stio. Nunquid sapiens ad Remp. accedere debeat, & obtinuit, non nisi impellat necessitas, & tum sane, non accersitus modo, uerum etiam ul/tro sese ingerat, quod si non fecerit haud minus uituperandus est quã patriæ cõmunis, salutisq; desertor. neq; iniuria quidẽ, cũ ortus nostri primã par/tem Patria sibi uendicet, uitaq; nostra charior sit habenda. Cato iunior uiuũ sine dubio uirtutis simulacrũ, suadẽtibus amicis uti Tribunatũ peteret, minime conue nire respondit tempore Reip. nõ necessario. postea cum uidisset Metellum uirũ turbulentum Tribunatum petere, ipse quoq; candidatus in campũ descendit, ut suo tribunatu Metelli insolentiam retunderet. Rursus ut Crassi & Pompei desi/gnatorum consſ. potentiæ pro Rep. cum imperii fauore quiret obsistere, Prætu/ram urbanam, magistratum consulatui proximũ summo studio efflagitauit. Hinc est, cum iis difficillimis temporibus, tua ope & opera communem patriam id est Remp. Christianam indigere cerneres, ueræ laudi, & propensæ pietati tribuendũ est, q; Pontificatum appetieris. Nec ad rem, q; nonnulli sancti uiri id munus re/nuerint aut inuiti susceperint, siquidem imbecillitatis conscientia, ut Cœlestinus fecit, excusandi sunt, sin uero oneris euitandi consilio, non sine labe reprehensio/nis recusarunt. Apostolus ad Timotheum commendat non improbat studiũ ca/pessendi Episcopatus. Qui Episcopatũ desyderat, inquit, bonũ opus desyderat, id est occasionem exercendarum uirtutum. Quantum autem nunc instet operis, laboris, curæ & sollicitudinis, non est qui ignoret. Vndiq; sunt Angustiæ, nec un/quam res Christiana maiori in discrimine stetit. Vrget intra uiscera nostra conta/giosa illa Lutherana pestis, quæ simplices animas inficit, perimitque, pro quibus Christus crucifixus est. Foris plusquã formidolosus terror immanissimi ac poten tissimi Turcarum principis, quo cum bellum est, non de imperio solum, sed uter sit etiam, cuius uires in nostras ceruices quotidie inualescere cernimus. quãtis ui/ribus, ut præsentes tantum calamitates commemorem, atq; obstinata septẽ men/sium obsidione claram Rhodũ in nostrã faciẽ & quasi nobis ex specula prohpu/dor & dolor, spectatoribus expugnauit. Paulo ante Thaurunum (quod Belgra/dum uocant) ui cepit, duo terra marique Christianorum ualidissima propugna/cula. Mox Drauum, Sauum, & Danubium in ditionem suam redegit flumina, quæ inter nos & hostes ipsos, pro nostris munimentis ac repagulis natura inter/fluere uoluit. Pannoniæ multis cladibus ac uastationibus attritæ sunt, in nostrum

iam exitium, omnes eius cogitationes, spiritus, conatus, rabiem conuertit, arma apparatus, munitiones, tormenta, classes. nihil aliud præter hanc orbis terrarum Regiam arcem Romam suspirat, sedesq; Petri se uictore uti Mahumethi, fiat. Parum aut nihil præterea sibi negotii superesse, forte non male sentit, ad reliquum terrarum subigendum. Vires nostræ sese inuicem conficiunt acerrime belli gerantibus inter se Principibus Christianis. tumultus Gallici insubriam & Liguriam infestant. Mediolanum graui obsidione cingitur, & tanta obstinatione q; in castris sub niue & glaciantibus imbribus hybernatur. Ecclesiæ Aerarium prorsus exhaustum & multo aere alieno oppigneratum nullius opis est. In tantis difficultatibus nequid detrimenti Res Christiana caperet, eligendus certe fuit is, in quo summa, si posset fieri, essent omnia, aut saltem Sapientia cum Potentia non deesset. Quæ duo in Principe fore necessaria, naturæq; lege iuncta colligataq; simul diuinus Plato in legibus & in epistolis ad Dionysium scribit. magnus item Apollonius Thianeus Domitiano Imperatori scribẽs, ut potẽtia tibi est, inquit, pariter & prudẽtia opus est. alterũ altero indiget queadmodũ uisus luce, & lux uisu. Sapiẽter idcirco maiores nostri sacello Martis in Capitolio Mineruæ sacellum iũxerũt, iudicãtes sapiẽtiã sine potẽtia floccidã & inanẽ esse, & Potẽtiã sine Sapiẽtia gladiũ in manu furiosi. Et si haud quaquã numero pauci in sacro Cardinaliũ coetu essent, qui tãta diuinorũ sciẽtia, religione, pietate, tẽperãtia, fortitudine, charitate, prudẽtia pollerent, quãta in Põt. Ro. esse debet, attamen pcipuus ideo uisus es omnibus, quod in te sunt omnia quæ in summo Principe & Pont. hac tempestate requiruntur. Tu enim unus, quod citra adulationem dictum uelim, qui suis uiribus, consilio, auctoritate, & animi magnitudine tantam molem sustinere nunc posset. In te primum tota Italia unice gentis Medices splendor, gloria, diuitiæ, amicitiæ, clientelæ per quam maximæ sine quibus nihil arduum aggredi pficiq; põt. singularis pterea in regũdis populis, Reb. q;. P. cõstituẽdis prudentia, ut ipsa tuæ curæ & tutelæ credita, quæ per te nunc floret, Florẽtia testatur. Diligẽti & assidua tractatiõe grauissimorum negotiorum didicisti, quid Ro. Pont. quid Cæsari, quid cuiq; Regum ac Principum conueniat, singulorũq; naturas, mores, ritus, affectus, animos, uires, potentiam perscrutatus. Non te latet quibus rationibus cum eis agi oporteat, quibus artibus irritantur, quibus etiam concilientur, ut non mirum sit, si omnium fere principum beneuolentiã tibi cõparaueris, multumque auctoritatis apud eos uendicaueris, propter quæ firmissima spes cœpit qd omnes breui te auctore Christianorũ dissensiones & odia extinguentur. & quod optabilius est, efficies, ut arma in Turcas cõmunes hostes concordi animo conuertant, per quos haud dubium est, & tota Europa eiici posse & in antiquas suas latebras detrudi. Tibi soli, crede mihi Clementiss. Clemens, tibi soli reposita hæc Laurea est, si qd animo cõcepisti, cõstãter ut soles, psequeris. & .n. nullius laudis est fortia & difficilia moliri, nisi sapienter fortiterq; pfeceris, Quæ omnia ubi multũ diuq; exactissime inter Patres excussa essent, incredibili repente

pente cõſenſione oīum uota quaſi diuino afflati ſpiritu in te unũ cõuenerũt,ſum mũ & uerũ Pont.appellãdo.factũq; palã eſt qđ nõ inimica(quãuis lõga)neq; tu/ multuoſa unquã inter uos fuit contentio,ſed pia& ſollicita de tãta re,ut par erat, diſcuſſio. In his tui Apoſtolatus comitiis Clementiſſ.P.multa memoratu digna ſummiſq; laudũ præconi.. celebrãda obſeruaui.habent Annaliũ ſcriptores de te & toto ſacro Collegio quod litteris mandare poſſint eximiæ laudis & gloriæ im mortalis,idq; omnis ætas narrabit admirabiturq;.& futuris poſt te comitiis Ponti ficiis ampliſſimus ordo quod imitetur.In primiſq; illud q; nunquam plures ac ca pitaliores(honoris cauſa dico)inter patres uiguerunt inimicitiæ & ubi in Concla ue coitum fuit, omnes ſimultates & offenſiones Chriſto ſaluatori noſtro ſyncera & pia mente condonatæ ſunt.omnium factum unum cor eſt,una uoluntas, unus & idem finis,uti diuinus honos ſediſq; Apoſt.decus &ornamentũ & auctoritas & maieſtas ſolũ exquireretur procurareturq;. Nec tacenda eſt generoſi animi de te ipſo tua fiducia in tãtis diſcriminibus bene gerẽdæ præ cœteris.R.P. & impetrã di ab his quibus cum non leues(ſi tum non erant ſimultates)proculdubio paulo ante fuerant.nullum profecto de fiducia ſui exemplum quorum Valerius memi/ nit,cum iſto eſt conferendum. O quantum ualet.B.P. Conſcientia bene animati cordis & multis experimentis quæſita auctoritas ad audendum conficiendumq; res maximas.Præterea quæ tanta uis dicendi unquam fuit quæ ſatis commenda/ re poſſet inauditam ampliſſimi ordinis in Rempub. charitatem quam non modo pecuniariis commodis ſed etiam periculo capitis prætulerunt, ſcilicet,ut inimi/ ci tui ultro ac ſimpliciter ſine ulla lege tibi detulerint principatum, non alia ra/ tione niſi quod publice intereſſet.O felices animas quibus contigit ſic de Sede Apoſtolica bene mereri. Non paruam neceſſe eſt habuerint de ſe innocẽtiæ con ſcientiam,aut de tua clementia fiduciam,quod utriſque ſatis glorioſum eſt. Tibi uero longe plus glorioſius,quod is habitus comprobatuſque ſis etiam tuis inimi cis dignus hoc Pontificatu,iſque habearis qui ſpecioſius ducas offenſionũ obli/ uiſci quam ulciſci & omni uindicta Clementiam potiorem.Magnum itaque fuit Clemens Sanctiſſime priuatas ſimultates & offenſiones pro Republi. remittere. Magnum etiam æmulo ſiue competitori in petitione honorum cedere. Maxi/ mum autem inauditum & pene incredibile inimico placato intrepide cedere. multi quippe res proprias poſtpoſuere publicis,rariſſimi uero qui cum ſtatus di/ ſcrimine rem communem prædilexerint.Explorata quanuis cuiq; tua ſit Clemen tia quæ te Deo prope ſimilem olim reddidit,& nunc eius uices in terris gerere fa cit,ut quod ſemel remiſeris perpetuo ſit remiſſum,teq; ſemel pacatũ nemo po/ ſtea ſenſerit inimicum, attamen fieri non poteſt quin ſub reconciliato Prin/ cipe timoris uel minima ſuſpitionis fibra non remaneat, eaque quantumuis exigua, ne ſit moleſta. Et enim natura ita comparatum eſt, ut ex cordibus hominum uix penitus deleri ualeant, facillimeque regerminant, & idcirco ge/ neroſi pectoris eſt, & excellentis uirtutis pro ſalute communi anxiam uitam non

recusare.quas suspitionum fibras ut funditus extirpares,euelleres,mox animũ adiecisti, per quod omnes plane intelligerent te mansuetum & Clementissimum Pont.acturum,& eos quibuscũ dissensiones fuerunt, tuo lateri iunxisti dignitatibus & honoribus auctos & ornatos. hoc pacto pacatis animis cõsecutus es,ut neminem pœniteat suffragiis te iuuisse, neq; quisquã est quin optima eum spes foueat.Quibus diuinis tuis gestis a gloriosissimo Põt.admirationis & letitiæ plenus, non conuenire arbitratus sum manibus uacuis gratulabundum ad te uenire. Dent alii,aurum,argentum, uasa miro artificio cœlata, alii lapillos gemmas & plusquam Attalicam supellectilem,mulas Hispanas & equos purpura & auro instratos.Porro omnium rerum abundanti dantes res pretiosas crede,crede mihi, non darent nisi in animum induxissent suum, largitionibus quasi esca aucupari. quæ quam illiberalis & sordida isthæc sit largitio, neque stultissimi ignorant. Pulchre Isocrates Nicoclem suum admonet, benignius exciperet plurisq; faceret eos qui petituri aliquid quam qui ad eum irẽt donaturi. Facultates meæ per exiguæ sunt.B.P.& quantulæcũq; sunt, tuæ certe sunt, cum ipse quoq; alterius non sim.Si memoria tenes,iam diu est,q̃ me Leoni.X. fratri tuo simul & tibi dedidi addixiq;.testantur hoc Commentaria mea de probationibus,& libri de Principatu ad eundem Leonem & scripta in legem Gallus quæ tibi dicaui.Nunc autem totus factus sum tuus, & ueluti seruorum operæ nõ suæ ipsorũ sunt sed dominorum,æque lucubrationes meæ alterius quam tuæ esse nequeũt,tibique soli reddendæ,nõ ut talentum defossum sed multo labore superlucratum in hac cõmuni lætitia hylari fronte excipias,obsecro atq; obtestor,opus haud inelegãs & pub.utilitatis,hortatu & iussu tui Leonis susceptũ, in libris Digestorũ enarrationem explicãs,quod ut eidẽ Leoni ab initio destinatũ, sic tibi in humanis & diuinis eius legitimo nunc successori debitum,dedico, dicatumq; quasi arrabonem inchoati operis primum librum trado, qui ultimam a me nunc manum recepit. Sequentes libri ad te uenire festinant modo non intercipiatur otium, nam prægrauante senio & admonente hinc migraturum sarcinulas componere, a causis orandis eo consilio ad otium totum me contuli, ut quod uiribus præstare non ualeo,ingenio saltem elaboratum aliquid reponerem. Neq; aliud mihi est aurũ B.P.quam hoc,hoc quod in officinis ingeniorũ cudi solet,flagranti amore ignitum,quod neq; te uiuum neq; mortuum unquam deseret,immo nec mori patietur in omnem terram & omne æuum laudes tuas per ora hominum uolitare faciens.estq; eiuscemodi hoc Aurum quod nec illiberaliter dari potest,ea scilicet spe ut plus reddatur.Nam per Deum immortalem quicquid auri in orbe terrarum est,tanti non est, ut par calculus reddi possit iis qui famam scriptis extendunt aliorum & mortalium memoriam faciunt immortalem. Epistolæ modum prætergressus sum.B.P.pono igitur calamum,ne tua in legendo abutar patiẽtia. Eloquentiæ autem nitorem a Leguleio ne exigas uelim,sola animi promptitudine & affectu contentus.Valeat Sanctitas tua feliciter.

P. GILII BELGAE

EPIGRAMMA.

Ecce iterum Sol eſt tenebroſo redditus orbi,
Et ſpectant lumen ſęcula noſtra nouum,
Atque iterum Latii Craſſo florere tribunal
Cœpit,& antiqui ſigna uidere fori.
Voce Salomonii ueneranda ſcientia legum
Lucet,& ætheriæ pagina ſancta Dicæ.
Inſubribus terris q̃, magnum tollit in aſtra
Alciatum,priſcis æmula fama uiris,
Quam prope ſtellıfero Zaſius ſuccedit olympo
Qua flumen Rhenum pinguia culta ſecat,
Callia Budæo quantum uiget alma diſerto
Aurea qui Iuris ſydera laude ferit,
Roma Salomonium tam celſis extulit alis
Atque Quirinalis nomen,& ordo Togæ.
Corycidæ nymphæ,Themidos oracula Diuæ
Quæ colitis,molli nectite ſerta manu.
Tuq; Themis,Marium Cereali cinge corona,
Hic eſt Romulea Iuris in urbe decus.

F. MINITIVS CALVVS LECTORI. S.

Quiſquis es,ſiue impreſſor,ſiue bibliopola,caue hunc librum,alioſue quoſlibet in officina noſtra libraria primum excuſos,excudendoſue,intra proximum decennium uſpiam gentium imprimas, uel ab aliis temere forſan impreſſos uendas. hæc enim ſeueriſſimo edicto uetuit bonarũ artiũ fautor Clemens. VII. Pont. Max. quique ſecus fecerint,eos nõ modo in ſingula uolumina denis aureis multari,uerum & Chriſtianorum commercio,atq; aqua,& igni interdici uoluit.

Vale.& uide,ne inuidus negotium tibi faceſſas,bene memor nullam eſſe ſcelerum impunitatem.

Errata opificum librariorum.

De Iuſtitia & Iure.pagina.7.uerſu.24.lege adminiſtratione.pag.20.uerſ.12.legibus.29.uerſ.14.dicenti.30.uerſ.10.auctoritatem.uerſ.31.præſumpto.35. uerſ. 2. ab omnium.30.uerſ.8.Cretenſem.41.uerſ.29.explicatum.In.l.omnes populi. libro.3.pag.5.uer.penul.lege relegetur.libro.5.pag.1.chartæ.3.unicum. Tractatu de Voluntario etc.pag.2.uer.ult.lege delicta.7.uer.28.nuper.11.uer. 14. exhortatione,15.uer,3.enim,uer,14.Num iniuſta.

MARII SALOMONII IVRISCONSVLTI EQVITISQVE ROMANI AC ADVOCATI CONSISTORIANI COMMENTARIA IN LIBRVM PRIMVM DIGESTORVM.

De iustitia et iure.

DOMITIVS VLPIANVS.

1 Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descēdat. Est Ius a iustitia appellatum, nā ut eleganter Celsus definit, Ius est ars boni et æqui, cuius merito quis nos sacerdotes appellat. Iustitiā nāq; colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, uerum etiam præmiorū exhortatione efficere cupientes, ueram ni fallor, Philosophiam, non simulatam affectantes.

Argumentum.

VOlens Vlpianus instituere eum qui ad iuris accedit sapiētiā, præmonet officii qđ obiturus est, & quo uehementius incēdat, illud cōmēdat ab eo qđ boni & æqui est artifex, ab utilitate ꝙ bonos ciues efficit, quo nihil mediussidius in ciuitate est fructuosius; ab excellentia disciplinæ, quæ ꝙ uera est Philosophia. officiū autem Iureconsulti uersari scribit in colendo æquitatis iustitiā, bonos tum pœnis, tum præmiis fieri affectare, ut uera dictat Philosophia.

Iuri operam daturum, prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat, est autem Ius a iustitia appellatum.

Vlpianus ait.

Sensus est meo iudicio, sciri ante omnia oportere Ius a sola iustitia pendere, & propterea quicquid a uera iustitia non est, ius non esse, quod Vlpianus probat ab eo quod ius est Ars id est exercitium boni & æqui uiri. quasi dicat, bonus & æquus uir est cultor iustitiæ, & cultor iustitiæ non nisi uir bonus esse potest. Vnde refert Celsum eleganter definire Iureconsultos merito sacerdotes appellari ea in primis ratione quia colunt iustitiã ex scientia boni & æqui, quasi dicat nisi sciat quid bonum & iniquum sit, quantumq; inter æquum & iniquum, licitumq; & illicitum sit, colere non potest iustitiam. Aequum & iniquum natura tale intelligimus, licitum & illicitum legitima sanctione.

Cicero .ij. offi. iustitia ex qua una uirtute uiri boni hominantur.

Bonos non solum metu pœnarum, uerum etiam præmiorũ exhortatione efficere cupientes.

Solon dicere solebat his duobus .s. præmio & pœna omnem remp. contineri. Plato, Aristoteles, & omnes alii Rerump. constitutores admonẽt nihil optimas prodesse leges nisi ab ineunte ætate ciues bonis moribus instituantur. Ex quibus notatu digna multa succurrunt, & in primis quod eum qui uere Iureconsultus appellari uult, ante oculos habere debet, nequid uel interpretatione uel respõsione definiat, p quod benemeritis præmia denegẽtur, & male meritis iusta pœna nõ irrogetur. item q Iureconsulti studiosi esse debent, ut secundum uirtutem uiuatur, quodq; hortamẽta ad uirtutes sunt præmia, & ad uitia fugienda terror pœnarũ. & uelati solæ minæ sunt uanæ, ita & laudationes, si uirtus algeat. Præterea uti publice interest, delicta ne sint impunita, & malis hominibus purgari prouincias, pariter publice interest præmia bonis constitui, bonisq; hominibus ciuitatem repleri, immo plus hoc publice utile est, q sceleftos conquiri. malorum enim persecutio non ob delicta solũ, uerũ etiã ut ipsi boni fiant, & alii formidoloso exẽplo ad uirtutes se conuertant. Bonos ait, quia non satis est innocenter uiuere nisi secundum uirtutem uiuatur. non enim innoxia, sed proba bonos efficit uitã, sicut mala malos. Præ ponere autem præmia & pœnas infligere eorum est qui reipu. præsunt, non autem Iureconsultorum. & ideo Vlpianus ait. Cupiẽtes q huiusmodi affectus esse debent ut nullum malum fiat impunitum, & nullum bonum irremuneratum, quod est propriuñ Philosophantis, & idcirco subiicit.

Veram ni fallor, & non simulatam philosophiam affectantes.

Ad enarrationem

A

Ad enarrationem huius loci nescio quid amplius queam afferre q̃ subiecta Ciceronis uerba, ex libro primo de oratore. Si quem ista præpotens inquit, et gloriosa philosophia delectat (dicam audacius) hosce habet fontes omnium disputationum suarum qui in Iure ciuili et legibus continentur. ex his enim et dignitatem maximam expetendam uidemus, tum uero & iustus ac honestus labor, honoribus, præmiis, splendore decoratur. Vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, uinclis, ignominia, uerberibus, exiliis, morte mulctantur et docemur non infinitis concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq; legum domitas habere libidines, cohercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis oculos, mentem, manus abstinere. fremant oẽs licet, dicã quod sentio. Bibliotecas me hercle omniũ Philosophorũ, unus mihi uidetur .xii. tab. libellus (si quis legum fontes & capita uiderit) & auctoritatis pondere, & ubertate utilitatis superare. Gellius refert Phauorinum philosophum dicere solitum non minori delectatione se legere .xii. tabu. q̃. x. de legibus Platonis libros. his iunge tria illa iuris precepta quibus tota philosophia cõtinetur. Quintilianus libro .xii. Quæstio iuris omnis aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione aut uoluntatis coniectura continetur, quorũ pars ad rationalem, pars ad moralem philosophiam redundat. Idem Cicero .i. de . ll. ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam puto & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, q̃ litigandi tradunt uias.

Plenior nunc subdenda est interpretatio ex nostris problematibus.

Propter quid est ꝙ prius discendum Vlpianus monet, Vnde nomen iuris descendat, q̃ quid ipsum sit ius? Nonne uerior illa traditio est quæ a diffinitione proficiscitur per quã plane intelligimus quid sit id de quo agitur.

An ut Accursio placet, uerbum oportet, pro conuenire est, quod Consilii sit nosse iuris uocabulum unde descendat, necessitatis autem iuris diffinitionem non ignorare. posset hoc recipi nisi propter uerbum prius hoc sermone consequens fieret, plus conuenire nosse Ethymologiam quam diffinitionem, quod est incongruens.

An ut Baldus colligit, qui uult scire quid rei, debet scire principia nominis. quod si uerum esset, nequiret sciri, quid sit possessio si ignoretur a pedũ positione dicta. Quid seruitus, si ignoretur a seruandis mancipiis nuncupata? similiter quid stipulatio? quid testamentum? & id genus reliqua? considera diffinitionis esse explicare quid est? Ethymologiæ uero rationem nominis exponere, Ethya græce ratio est, logos sermo. Porro ueluti aliud est nomen, & aliud res ipsa, quæ nominatur, sic alia cognitio nominis est, & alia rei nominatæ. Hinc a nostris non recipitur passim ab Ethymologia Syllogismus, sed uix negatiue, & tũc cum ab essentia traducitur rei quæ nominatur, ut Iuris uocabulum e Iustitiæ uisceribus ductum.

An Vlpianus præmonet damnatæ opinionis fore existimantium Ius esse quicquid potentiori est utile? Igitur ait, nosse oportet, a Iustitia descendere, quasi dicat non a potentioris commodis, ut quidam male sentiunt. & nosse oportet, ait, ut non ignoretur, quod uere Ius est, quoue cogitationes, actus, interpretationes, responsa sint referenda. s. ad ueram Iustitiam tanquam principium finemque suum. Præclara me deus & literis aureis adnotanda sententia, qua instruimur principum placita tum uim legis habere, quando cum honestate sunt coniuncta. Hinc edocemur qui potentiorum blandiuntur emolumentis, non Iureconsultos fore, sed iniquitatis ministros, non boni & æqui artem exercere, sed perditissimi hominis, non sacerdotes, sed apostatas, non philosophantes, sed hypocritas improbissimos. Adducor in hunc sensum uerbis Aurelii Augustini libro decimonono de Ciuitate Dei, ubi refert Cor. Scipionē in Repu. Ciceronis differentē & ab hoc quod Ius a Iustitia descendit, arguere ius non esse qđ potentioris gratia constituitur, cuius uerba sunt hæc. Cū illud ipsi ius esse dicāt qđ de iustitiæ fonte manauerit, falsum est quod a quibusdā nō recte sentiētibus dici solet, id ius esse, quod ei qui plus potest, utile est. Hæc Scipio. cōsentit Aquinas. Lex est inqt, iniusta quādo non tendit ad utilitatem communem, sed Princeps edit eam propter suam utilitatem. Propter hoc idem gloriabundus se iactat Iustinianus in. l. prima. C. de cad. toll. dicens, quod cōmuniter omnibus prodest, hoc priuatæ nostræ utilitati anteponendum censemus, nostrum esse proprium, subiectorum commodum Imperialiter existimantes.

Hinc Panormitanus in. c. i. de constitu. colligit innocenter defraudari, denegarique iniustam uectigalium pensitationē. Quæ autem illicita sint uectigalia Felinus ibidem docet.

Amplius docemur, quæ principis sunt non esse uniuersorum. Facessant idcirco garrientes omnia publica principis esse, & quæ principis sunt inter publica haberi. Stultaque apparet illa dubitatio utrum Fiscus et Resp. sint idem. quis enim ignorat Rempublicam esse rem populi, & fiscum rem Principis? & ideo diuersum circa legationes in debitore reipub. & debitore fisci Martianum respondisse legimus. Congruentius quæ siuisset Barto. utrum Fiscus & Aerarium essent idem.

Quocirca admonendi sumus tria esse quorum unum non est alterum, Patrimonium, Fiscum, Aerarium. Habet enim princeps patrimonium id est facultatēs proprias, quarum meminit Aphricanus in quibus ante Iustinianum, iure communi cum cæteris utebantur principes. Primus Iustinianus lege a se lata patrimoniales æquauit rebus fiscalibus, ut. l. ultima. C. de quat. præscri.

Habet etiam fiscum, nam constituto principi lege regia ad decorum & maiestatem

ij. ij. q. x. c. xi. c. erit. iiij dist. Isidorus.

In. l. sciendū. infra de legatio.

In. l. appd Iulianum in fi. de lega. i.

maiestatem seruandam a . S . P . Q . R . decreta fuit quædam publica pecunia quæ Fiscus dicta est a fiscis, id est a sportulis quibus ea pecunia recondebatur . erant enim nummorum receptacula, ut manticæ, marsupia. Auctor est Pedianus . quæ est propria ipsius principis, & non alterius pecunia . Vlpianus, res enim fiscales inquit, quasi propriæ & priuatæ principis sunt.

In.l ij, nequid in lo.pub.fiat.

Est præterea Aerarium, populi pecunia, ab ære, quod condebatur in æde Saturni. Macrobius meminit, cuius administratio fuit quæstorum. Pomp. in. l. secunda de orig. iur. deinde cum ærarium populi auctũ esse cœpisset, ut essent qui illi præessent, constituti sunt Quæstores. dicti sunt ab eo quod inquirendæ & cõseruandæ pecuniæ causa creati essent. Plinius iunior in Panegyrico ad Traianum. At fortasse non eadem seueritate fiscum, qua ærarium cohibes, immo tanto maiori; quanto plus tibi licere de tuo quam publico credis. Ecce quod publica non sunt principis scilicet iure proprietatis, sed uix administrationis onere.

Quid causæ est? quod Vlpianus, siue Celsus Ius artem appellat, & non scientiam. Accursius laborat ostendere, quid est Ars, & ait esse scientiam, quæ arctat infinita. Planius dixisset quod arctis, idest compendiosis documentis dispersas Iuris partes restringit. nam. L. Crassus ille oratorum Iurisconsultissimus & Iurisconsultorum eloquentissimus sæpe pollicitus fertur quando per otium licuisset, omne Ius Ciui. quod tũ diffusum & dissipatum erat, ad artem generatim redigere. O utinam nunc Crasse uiueres. quæ tamen sententia non congruit sequentibus uerbis uidelicet, cuius merito nos quis sacerdotes appellat. de officio enim boni & æqui uiri Celsus loquitur, quod in actione uersatur, & ideo ius est ars, intelligo exercitium boni & æqui uiri ueluti Virtus dicitur, ars boni hominis, Philosophia, Ars sapientiæ studiosi, & iniqui Ars nequitia. non enim de Iureconsultorum hic agitur scientia, quæ est non ignorare quicquid legibus scriptum, moribus receptum, prudentum ue auctoritate digestum est, in qua cognitione nullum artificium requiritur, præter assiduam lectionẽ. Aristoteles quinto Ethicorum. cognoscere iusta & iniusta, nullam sapientiam putant, quoniam de quibus rebus leges loquuntur non difficile est intelligere, sed iusta facere maius negotium est. hæc ille. Quintilianus quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis nullam habent difficultatem, cognitionis sunt enim non inuentionis. Ars itaque Iureconsulti idest boni & æqui uiri in æquitate colenda consistit, quæ nullo scripto, sed sola recta ratione continetur, & ingenio sapientis concipitur duce iustitia atque magistra. soli Aristoteles inquit, Iuris prudentes pertractant ista ueluti Manuales artifices, atque perficiunt, quod tanti est quanti est Iureconsultum esse.

CVIVS MERITO NOS QVIS SACERDOTES APPELLAT.

Doctores extra quærunt meo iudicio, quod intus habent. s. quare hæc sacerdotis appellatio, quod subiectis uerbis declaratur. Iustitiam nanque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, unde colligere licet Iureconsultos boni & æqui uiri artem exercere. Item boni et æqui uiri esse per æquitatem Iustitiam colere. deniq; sacerdotis peculiare, ac proprium esse ex bono & æquo Iustitiam colere. Nimirum si Ius pontificium sola æquitate niti dicitur, & quoniam Iureconsulti tales sunt, merito sacerdotes Iuris et Iustitiæ nominantur, & eleganter Iustinianus totum hoc iuris corpus, templum a se Iustitiæ consecratum concionatur, unde fit ueluti ministri templorum sacerdotes habeantur, pariter Iureconsulti Antistites in templo Iustitiæ sacerdotes nuncupentur.

C. in. l. i et. ij. d. uet. iu. enuc.

IVSTITIAM NANQVE COLIMVS.

Scilicet propter seipsam, & hic uerus Iustitiæ cultus, alioquin mercenarium esset, & abominabile, Cicero. i. de legibus per se ius est expetendum et colendum quod si Ius, etiam Iustitia. Idem Vlpianus. Est. n. res sanctissima, Iuris Ci. sapiētia, quæ pretio nummario non est dehonestanda. Hinc illiberalis ac semper detestanda uisa est mihi uox illa quorundā & quod peius est, exiit in prouerbium, qui cum in aliquem egregium locum inciderint, admonent auditores, notent, memoria teneant, quia ut ipsi dicunt, de pane lucrando.

in. l. i. d. uar. cog.

BONI ET AEQVI NOTITIAM PROFITEMVR.

Quoniam æquitas est uia ad iustitiam, quam qui ignorat, etiam cultum Iustitiæ ignorat, iungit idcirco Vlpianus hæc duo, Cultum Iustitiæ qui in actione cōsistit, Boni & æqui notitiam quod pertinet ad colendi scientiam, sine qua nemo Iustus esse potest. Scite ergo Bal. inquit. Scire in nostra scientia, non est propter scire, sed propter operari bonum & æquum. scientia tamen requiritur non ut finis. sed ut ducēs ad finem, quia sine scientia nulla procedit operatio intellectus.

Exigit iam locus hic de Bo. & æquo uerba faciamus, cuius frequentissima

ubicꝫ mentio, quid autem sit non uideo satis explicatum. Nemo est qui se non iactet boni & æqui magistrum, etiam imperitus quisꝗ, & in primis Mercatores impudenter totum sibi uendicant, in quos acriter Castrensis noster inuehitur, & nõ iniuria quidem. Accursius putat aliud bonum & aliud æquum Ius esse. quæ res Bar. ansam præbuit multa de, Et, coniũctiua dicere. Impertinenter sane et nõ suo loco labor susceptus. nam hæ duæ dictiones bonum & æquum unum eundemque significatum habere in omnibus iuris partibus uidemus. sic Aristoteles, sic oratores & scriptores omnes. Vsurpatum est etiam dici una uoce æquitatem quam Aristoteles epiciam uocat, non autem simul bonitatem & æquitatem dicimus. De qua re latissime idem Aristoteles. V. Aethicorꝫ de Iustitia iure & iusto tractat non dissimiliter a nostris Iureconsultis, cuius auctoritatem sequi in iis quæ plenius explicat, non dedignemur, quem maiores nostri uenerati sunt. Neqꝫ his repugnant uerba legis hac lege. C. de pact. con. Et doct. male colligunt aliud bonum esse, aliud æquũ, quod iure reprehendit in mercuriali possessore, ea ratione quod nihil bonũ est qd non idẽ sit æquũ. & eatenus quid distat a bono, quatenus ab æquo seiungitur. Adde qd ibi nulla æqui fit mentio sed æqtatis quatenus æquitatem qui dicit, bonum & æquum dicit, quique bonum & æquum dicit, nõ aliud quam æquitatẽ loquitur. Verba autem illius legis sunt hæc. Quanuis bonũ erat mulieri quæ se ipsam marito commisit pati res etiam eiusdem arbitrio gubernari, tamen quoniam legũ cõditores cõuenit æqtatis esse fautores, ꝑ bonũ intelligo mulieri utile commodum, quod sexus uerecundia & matronali pudore maritus non ipsa res suas negotietur. arg. l. maritis. C. de procur. Item bonum ad charitatem maritalem conciliandam continendamqꝫ difficile proculdubio est quin maritus cõmoueatur suspitionis nota, quæ inuri solet ab administratis motis. Sensus ergo est, licet sit commodum mulieri non tamen est æquitatis. æquitas autem in hac specie illa est quæ suadet rei quisque suæ sit moderator & auctor. Nunc quid ipsa sit æquitas, uideamus.

Aequitas est perfecta ratio quæ leges & omne scriptum dictumque interpretatur, emendat, ex qua ius manat quod bonum & æqunm dicitur nullo scripto cõprehensum, sed in sola uera rõne cõsistẽs. Quod æquitas pfecta sit ratio, arguitur ex uerbis Pauli in l. Ius pluribus, ubi ius a natura scribit semper bo. & æq. esse specula. de dispensat. æquitas est motus rationabilis regens misericordiam & rigorem.

Adieci, quæ leges & omne scriptum ac dictum interpretatur, emendat, quoniam æquitatis duæ sunt partes interpretatio, & emendatio. est prætere a quædam generalis æquitas latissime patens, est & alia particularis ab ipsa generali descendens quæ cuique negotio applicatur interpretando & emendando. Ab ipsa itaque interpretatione incipiamus quæ frequentior est, nullum quippe est dictum neque scriptum quod ut primum in controuersiam

uenit, quin indigeat interpretatione. Pomponius de origine iur. his legibus latis, cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret auctoritatem prudentum, necessariamq; disceptationem fori. Et obserua q̄ nō dixit cuiuslibet interpretis sed prudentis, qui auctoritate ualeat, quæ quidem interpretatio ex bono & æquo fieri debet. Bal. Aequitas est fundamentum interpretandi. idem Bal. nullum argumentum, nullum decretum, nullamq; interpretationem & in similibus casibus recipiendam, nisi in æquitatis solum radices egerit. colligitur hoc ex ipsis digestorum libris, ubi quicquid interpretationis legitur, id totum ex bono & æquo manasse apparet, neq; alia est hæc boni & æq ars, q̄ ex bono & æquo interpretari, quod ad ueræ iustitiæ cultum pertinet. Quod tum efficiemus, cum uolūtatem potius q̄ scriptum, cum quod benignius est, sequemur, cū quod omissum est, suppletur, et generaliter quicquid recta dictat ratio, perficitur.

In. l. si defunctus C. de suis et leg. De pac. iur. fir. c. ad hæc.

De primo exemplum est in. l. scire oportet, de executione tut. ubi Modest. sic loquitur. Etsi uerba hunc habent intellectum, tamen legislatoris mens aliud uult. per quæ uerba Bal. in. d. l. si defunctus dixit, Aequi enim uiri est legis menté non uerba interpretari. Cicero pro Aulo Cecinna. scriptum sequi, calumniatoris est, boni autem iudicis, uoluntatem scriptoris auctoritatemq; defendere. Et qui pertinaciter a scripto non uult recedere, perniciose errare adulescens Celsus dicere solebat. refert Paulus. l. si seruū. de uerb. obli.

De secundo Caius in regu. iu. semper in dubiis benigniota præferenda sunt. benignitas enim proprium æquitatis epitheton, cuius contrarium est rigor. Modest. de. ll. nulla iuris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra commodum ipsorum producamus ad seueritatem.

Exemplum in. l. cū pater. §. cum imperfecta. et. l. uniū. §. fi. d. leg. ij. et. l. i. et. l quoties de. hær. inst.

De tertio scilicet quod æquitatis sit interpretatione supplere, quod multifariam potest contingere. interdum suppletur uerbum, quod ad perfectionem orationis desideratur, & dictum non scriptum, Etiam si nón probetur dictum & uerisimile sit fuisse dictum. l. cum auus. de condit. & demonst. Item quando uerisimile est, si cogitatū fuisset, aut casus accidisset eo tempore quo scribebatur, dictum fuisset. l. tale pactum. §. fi. infra de pac. ubi eleganter Accursius conflando regulam, nota inquit de iure id esse seruandum, licet statutum non sit, quod uerisimile est, statutum fuisset, si quæsitū fuisset. Aristoteles, emēdetur omissum quod & legislator ipse, si adesset, utiq; faceret.

De hac interpretatione suppletiua, tota fere. l. Gallus tractat Scæuola & Papinianus in. l. quæsitum infra de testibus. quod omissum erat in. l. Remia. & Iulia de publi. iudi. & Iulia peculatus, iusdicentis religione supplendū respondit. & in. l. non possunt. &. l. nam ut ait Pedius de. ll. ex bo. & æq. ad similia interpretatio exercenda traditur. Vlp. in. l. oratio. de spons. Interdum etiam dictum generale, aut indifferens æquitas moderatur, & cohibet, exemplum. Prætor edixit ne quis eū qui in ius uocatus, ui eximat, Offilius interpretatione restrinxit ad perso

nas

nas quæ uocari in ius poterant. Paulus adiecit inquiens, eadē æquitas in eo qui alio ꝙ quo debuerat, in ius uocabatur. aliud exemplū in. l. adigere de iur. patro. &, l. gradatim de mune. & hono.

Eadem æquitate recepta est illa Baldi sententia dicentis mitius cum eo agē dum qui fortuito occidit, lex licet occisorē occidi iubeat. Per quam sententiā Bartolomæus Veroneñ. lib. cautelarum meminit se iudicio liberasse illū qui nostu prætereuntem iactu per lasciuiam lapidis occiderat, similiter & sessorem currentis equi qui inuitus hominem contriuerat. Castreñ. in. l. i. de legib. tradit Legi quæ iubet homicidam capite truncari nisi intra mensem, centum fisco intulerit, locum non esse in eo, qui imprudens occidit. idem Bald. in. l. quicunq; de seruis fug. regulare esse prodidit ut cesset lex quæ corporalem pœnam infligit, si dolo non delinquitur. In. l. data opera. C. qui accus.

Sola itaq; æquitas est, quæ scripta, dicta, factaq; nō solū in legibus, uerum etiā testamentis, cæterisq; hominum actibus recte interpretando aperit, distinguit, dilatat, cohibet, supplet, præiudicat, ut recta suadet ratio, cuius ueri ministri sunt Iureconsulti, ut hic & toto Digestorum corpore liquet. Cicero. i. Rheto. Negotialis est interpretatio in qua quid iuris ex Ciuili more, & æquitate sit, considera tur, cui diligentiæ præesse apud nos Iureconsulti existimantur. Transeamus nunc ad emendationē, & hæc duplex, scilicet alia suppletiua, alia correctiua. Ius prætorium est quod prætores introduxerunt, adiuuandi, aut supplendi, aut corrigendi iuris ci. gratia propter publicam utilitatem. Et hæc suppletiua multiplex. Aliquando suppletur ex mente, uel coniecturata, de qua hactenus satis multa diximus. Aliquando præter mentem, & non ob aliud, nisi ꝙ bonum est & æquū suppleri. Aristoteles, quando accidit ꝙ rectum est omissum a legislatore, emendetur omissum. Hæc est natura inquit, boni & æqui emendatio. s. legis in quo omissum est. causa autem est ꝙ talia quædā sunt, ut de ipsis lex ferri non possit, itaq; decreto opus est. hæc Aristoteles. Iulianus de legibus, neque leges, neque. S. C. ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoq; inciderint, comprehendantur. sed sufficit ea quæ plerunq; accidunt contineri, & ideo de iis quæ primo constituuntur aut interpretatione, aut constitutione optimi Principis esset ius statuendum. ecce ꝙ liquidum est posse suppleri omissa per interpretationem. nam idē Vlpianus, ut Pedius ait, uel interpretatione, uel certa iurisdictione supplendum tradidit. Suppletur etiam constitutione quando casus præter legis considerationem accidunt, & obserua ꝙ ait optimi principis, & non cuiusq; principis constitutione, cuius naturale est ex bo. & æq, & non ex suis commodis supplere. Suppletur itaq; aut interpretatione, si mens legislatoris concurrit, aut emendatione. i. constitutione, si præter mentem accidat. L. ius autem.

Alia emendationis est species, quæ tum fit, cum aliquid legi additur, uel detrahitur ex bona causa, & dicitur correctio. Cynus. emendare est in melius reformare. Aristoteles. emendare lex permittat, quod uidebitur conantibus in melius In. l. edita. C. de edm.

disponere, q̄ ſicut iacet. Exemplũ eſt in.c.ſtatutũ de reſcript. lib. Vi. quæ utraq; emendatio.ſ. ſuppletiua & correctiua eſt principis, & eorũ quibus princeps, uel lex delegauit, de qua Imperator. Inter ius, inquit, & æquitatẽ nobis ſolis, & licet & oportet inſpicere. Nobis ſolis, intelligo, & quibus nos uel lex delegauerit, ut Romæ prætoribus. de interpretatiua æquitate non loquitur, quia iuris pruden/tibus, & iudicibus id munus creditum fuit, nimirum q cum Imperio eſſe debet tam qui corrigit, q̄ qui leges condit, & ideo Ariſtoteles, in iis quæ emendatio/ne indigent, decreto opus eſſe dixit. Pau. de reg. iur. in ambiguis quotiens æqui/tatem deſiderii naturalis ratio, aut dubitatio iuris moretur, iuſtis decretis res tem peranda eſt, & idcirco Ariſtoteles uult conſtitui certos magiſtratus, qui emendã dis legibus præſint. lib. iii. Politicorum inquit. In quibus lex aut prouidere non poteſt omnino, aut non bene prouidere, ſit multitudo liberorum hominum, qui nihil agãt præter legem, niſi in quibus lex ipſa neceſſario deficit. Rurſus idẽ. qui Reipu. præſt ſiue unus, ſiue plures ſint, in his poteſtatem habere debent, in qui/bus leges cauere non poſſunt. Non ſine miniſterio ergo dixit Vlpianus, ſiue Pe/dius. in. l. nam ut ait de legibus, & certa iuriſdictione ſuppleri intelligo certis ma giſtratibus ad id cõſtitutis. ſapienter ergo maiores noſtri Principibus, ſenatui, & prætoribus id munus delegarunt.

In. l. i. C. de. ll.

Dixi poſtremo ex qua ius manat, quod bo. & æq. dicitur nullo ſcripto cõpre/henſum. Iuris uocabulũ generale eſt, cuius ſpecies ſunt ius legitimũ, & id quod bo. & æq. eſt. Ideo Ariſtoteles dixit non idem eſſe ſimpliciter, nec aliud genere. quando iuris uocabulum æquitati obiicitur, ſemper ius legitimum intelligitur id eſt in tabulis, aut moribus utentium expreſſum. Aequitatis autẽ uerbo ius non legitimum ſignificatur, & per hoc nullo ſcripto comprehenſum. Imperator Alexander. & quæ a Diuo. A. patre meo, & quæ a me reſcripta ſunt, cum iuris & æquitatis rationibus congruũt. Cicero. i. de oratore. multa Craſſus tũ contra ſcriptum pro bo. & æq. dixit. idem pro A. Cecinna. certiſſimo, inquit, iure niteretur ſi uti uelit iure moribuſq; conceſſo, ſed cauſam ſuam iudices uult uobis æquam probari, non modo certam, & æquitate quoq; non modo iure niti.

In. l. i. de probi. ſeq. non ſolum iu ris ratio ſed et ip ſa æquitas per ſuadet.

Non ob aliud Cicero ius legitimum certiſſimũ appellat, & cauſam quæ ipſo nititur certam, niſi quia ſcriptum eſt & clarum, tum in tabulis, tum moribus utẽ tium, ad differentiam æquitatis, quæ ius ſcriptum non eſt, & propterea incertũ a prudentum pendens iudicio, de quo recte cenſere non cuiuſuis eſt Iuriſperiti, ſed eius qui bo. & æq. eſt. Ideoq; Ars dicitur q non minimum opificii exigitur in æquitate conſtituenda. conſtituitur autem uarie ex negotii qualitate, circun/ſtantiis penſiculatis, ut perſonarum dignitate, & rerum, & temporum, & locorũ cõditione. Vlp. in. l. & ſi quis, de Religi, & ſump. fun. Hæc actio quæ funeraria dicitur, ex bo. & æq. oritur, æquum autem accipitur ex dignitate eius, qui funera tus eſt, ex cauſa, ex tempore, ex bo. fide. hæc Vlpianus. nam natura ita comparatũ eſt q plæraq; ſunt quæ nulla lege, nulliſq; finibus præſcribi poſſunt. penſanda

igitur

igitur ex bo.& æq.ut res inciderit est necesse.Hinc est ꝙ in omnibus arbitrariis, non alio Iure decernitur,q̃ꝫ bo.& æq.insti.de actio. Præterea quasdam actiones arbitrarias.i.ex arbitrio iudicis pendentes appellamus. in iis enim actionibus & aliis similibus permittitur iudici ex bo.& æq. secundum cuiusq; rei naturam,de qua actum est, æstimare,quemadmodũ actori satisfieri oporteat,similiter bo.fidei iudiciis agitur.Ideoq; bo.fidei dicuntur quia in iis ex bo.& æq.fit iudicatio id est ad id quod æquum censebitur ultra scripto cautum.

Iulianus in iis contractibus alter alteri obligatur,de eo quod alterum alteri ex bo.& æq.præstare oportet,id est Accursius inquit,nõ de eo solo qđ cautũ est. *In. l. ex consensu in de act. et obli.*

Idem Accursius in actionibus bo.fidei ueniunt etiã ea,de quibus neq; actum, neq; cogitatũ est.Ratio.quoniã sicut bo.& æq.de non scripto uenit, sic de non scripto,uel non dicto iudicat.Manifestũ fit igitur bo.& æq.Ius siue æquitatem scripto incomprehensibilẽ esse.Est enim ius latissimũ profundissimumq; supra captũ humanum.Quintilianus de contra.legibus utrum melius atq; æquius nihil ꝑcipi nisi proposita materia potest.Adde quod æquitatis, scilicet particularis nullus usus est ante ius scriptũ, ad cuius interpretationẽ uel emendationẽ accedit extrinsecus,nam anteq̃ꝫ lex ulla scriberetur,nullũ discrimen erat inter ius & æquitatẽ,& ueluti dicimus ante seruitutẽ manumissiones fuisse incognitas,sic ante ius scriptũ,ius bo.et æq.incognitũ.si quidẽ æquitas uenit ad emendandum atq; interpretandũ ius scriptũ, procul dubio non ante erit,quã existat id quod interpretatione aut emendatione eget.Exemplũ in iure prætorio,quod est æquitatis fluuius, non ante neq; una cum ipsis.xii.tabu.in usu fuit,sed longe postea ingruentibus necessitatibus et æquitate impellente. Et si dixerit aliqs, æquitas ubi exiit in edicta prætorũ?nonne scriptũ ius est?concedo,sed ut scripta fuit, desiit appellari æquitas,& cœpit ius prætoriũ siue honorariũ uocitari. Et quæq; aliæ leges ex bo.& æq.uulgatæ,mox iuris legitimi nomen susceperunt, ueluti consuetudo,ut scripta legitur,statim incepit ius scriptum esse. *In. §. actionum autem quod inst. de act.*

Et propterea uereor uera ne non sit illa distinctio de æquitate scripta & non scripta,quia impropriũ uidetur æquitatis scripto cõtineri,quin in aliã speciẽ & nomẽ iuris transeat. Probari hæc omnia toto Pandectarũ corpore nõ est dubiũ, & præcipue Pomponii uerbis. Hæc disputatio & hoc ius,quod sine scripto uenit cõpositũ a prudentibus,propria parte aliqua,non appellatur ut cæteræ partes iuris suis nominibus designãtur,datis propriis nominibus cæteris partibus, sed cõmuni nomine appellat Ius Ciuile. Ecce ius interpretatoriũ ex nõ scripto uenire,quod supra ex bo.& æq.esse ostendemus,ubi in scripta redigitur, ut aliã formam,sic aliud suscipit nomen. *De qua doctores in.l.i. C. de legi. et.l. placuit. C. de iud.* *In.l.ij.de orig. iur.*

Vocabulũ itaq; æquitatis simpliciter enũciatũ,semper intelligendũ est iuris boni & æqui nullo scripto cõprehensi, haud tamen inepte dicimus, hæc lex est æqua,illa cõstitutio est ex bo.& æq.& quotiẽs duæ sunt cõtrariæ leges,scite distinguit illa ex bo.& æq.hæc stricto & duro. Veraq; ac notatu digna illa Accur- *In. l. Cotẽ ferro §.fi.de publica.*

fii sententia,qua protulit eã legẽ præferendã quæ ex bo.& æq. esset. Adiecitq; quæ æquitate uincit,alterã semper corrigere,quod Imola monet obseruãdũ.Ratio in prõptu, ut cõtrarie pugnãtes altera alterã elidere, & hac rõne cate Quintilianus ĩ tractatu de cõtrariis legibus,pl'es ĩter se cõtrarias leges nõ posse cõsistere,qn altera aboleaẽ ab altera.Est quoq; alia iuris diuisio ĩ illđ qđ bonũ,& æquũ, & illđ qđ strictũ diciẽ,Aristoteles appellat exactius.Rursus & hoc strictũ ĩ id qđ strictũ uocaẽ,ad drãm iuris latioris,aliud strictũ,qđ iniquũ,callidũ, Sophisticũ.

Stricti iuris tres esse species non inscite Accursius tradit. in.l. placuit. C. de iud. Prima stricti species est quæ uocabulorũ angustiis cohibetur,ad differentiam æquitatis,q̃ latius patet,& sicut illud strictæ,exactæq; interpretationis est, ita hoc latioris,benigniorisq; est sensus,quod usu tum uenit, cum de aliquo scripto interpretando incidunt quæstiones de bo. & æq.stricto & iniquo,altero litigatorum uoluntatẽ sequendam,altero uerborũ proprietati pertinaciter hærẽdum contẽdente. de quibus Cicero in oratione pro Cecinna bellissime sic egit. me ex hoc,inquit(ut ita dicam)campo æquitatis ad istas uerborum angustias,& ad omnes literarũ angulos reuocas,in his ipsis intercludere uis insidiis, quas mihi conaris opponere , non deieci inquis ,sed eieci,peracutum hoc tibi uidetur. Exẽpla aũt nobis patẽt in cõtractibus bo.fi.& stricti iuris,q nõ ob aliud diuersa sortiti sunt nomina quam quod in unis uberior ex bo.& æq . fit interpretatio,in aliis angustior.

Alia stricti species iniqui,cauillatorii,quod summũ ius ueteres dixere,ꝑ summa iniuria summa malitia.Cicero.i.de offi.existunt etiã sæpe iniuriæ calũnia & nimis callida iuris interpretatione. ex quo illud,summum ius summa iniuria,factum est iam tritum sermone prouerbium.

Hæc species est perniciosior suprascripta,quoniam in illa solum scriptum defenditur,in hac quisq; uoluntatis se iactat assertorem. Alius lata & aperta æquitatis uia,alius tortuosa incedit semita,& hypocrita defensione uolũtati insidiatur, & quasi præstigiis quibusdam conatur eludere iudicantem,iniquum pro æquo suadendo,in quo genere Cicero pro Cecinna sic dixit.Vociferãtur ex bo, & æq. non ex callido uersutoq; iure rem iudicari oportere,scriptum sequi calumniatoris esse,boniq; iudicis uoluntatem scriptoris,auctoritatemq; defendere, cuius iuris sectatores Acribodiceos appellat Aristoteles, quasi prædurí interpretes iuris,deteriorisq; studiosos,ut aptissime interpretatur Budeus.Nec in diuersa Cõstantinus rescripsit specie,in omnibus rebus præcipuam esse iustitiæ & æquitatis,quam stricti iuris rationem.

In.l.placuit. de iudi.

Admonet enim iudices,quotiens inter sese pugnant scriptum & uolũtas, aut scripti tantum,aut uoluntatis est quæstio. Alter ex bo.& æq.uoluntatem defendit,alter uerborum aucupio,uel ars callida interpretatione deludit boni & æqui rationem sequendam,& strictum et uersutum ius aspernandum, & sic omnis quæstio iuris stricti,& bo.& æq.de aliquo scripto uel dicto interpretando.& sicut in

terpretatio

terpretatio extrinsecus ex non scripto uenit, sic ius strictũ uel æquum dici nõ potest scriptum, nisi non inepte contendas nullum ius strictum, quin sit scriptum. nam nisi scriptum sit non potest iuris nomine honestari, quoniã satis sua iniquitate a iuris commertio eliminatur, siue accipias strictum pro rigido, siue summũ id est iniustum. Vnde Columella primo de re.rust. summũ ius, inquit, crucẽ esse.

Nec ignorandum Cicerone & Quintiliano auctoribus, summa ac frequentissima apud Iureconsultos semper est scripti & uoluntatis quæstio, quibus sublatis nullius negotii est talis peritia. aut itaq; est quæstio scripti tantum, aut uoluntatis tantum, aut scripti & uoluntatis simul. Scripti tantum tum est quæstio quãdo scriptum est obscurum uel dubium, uoluntas clara. ex diuerso uoluntatis tum est quæstio quando scriptum est apertum, uolũtas dubia. Quæstio autem scripti simul & uoluntatis duobus modis potest contingere, uno quando utrũq; est in obscuro, altero modo quando utrũq; est clarum, & tamen inter se pugnant. Exẽplum est in.l.iiii.de leg.i. Scripti appellatione Quintilianus tradit contineri nõ solum quæ in legibus scripta, sed etiã testamentis, pactis, stipulationibus & quicquid scripto cõprehenditur, similiter & uoce enunciatur. In iis quæstionibus stricti iuris est scriptum sequi, æquitatis uero, uoluntatem.

Distinguamus nunc quomodo inter se differant. Ius primo est genus, ubi uero species stat, scripto certum constans omnibus idem.

Aequitas scripto accedit, interpretando, emendando, molliendo, comprimẽdo, dilatando, ut rei natura exigit, & est illa recta a natura ratio nõ scripta, sed hominum animis insita, de singulis decenter, humanitusq; decernens. præclare igitur Donatus in Terẽtium definiuit, Ius est, inquit, quod omnia recta & inflexibilia exigit. Aequitas est quæ ex iure multum remittit, inde leges surdæ & inexorabiles a sapiẽtibus dictæ. Hinc æquitas aurita, benigna, circunspecta, & ab Aristotele aptissime assimilatur Lesbiæ regulæ, quæ plumbea est, pro arbitratu flexibilis, quæq; ad structuras ubi cogit necessitas inflectitur, seseq; accommodat.

Ex contrario ius nõ Lesbiis, id est non plumbeis regulis comparatur, sed aliis inflexibilis materiæ regulis quæ structuram ad se æquabilem exigunt, & ideo immobile, durũ, inexorabile. & propterea optime Bal. æquitatẽ definit cõgruentiã esse quandam in principiis iuris naturalis fundatam. in.l.si defunctus. C. de suis & legitimis.

Nec tamen semper mitius agit in delictis, sed interdum acerbius ut.l.quid ergo.§.pœna grauior in.d.infamibus.l.aut facta.§.fi.de pœnis &.l. siqs seruo alieno suaserit.C.de furt.

Suetonius in Claudio, nec semper præscripta legum secutus duritiam, lenitatemq; mulctarum ex bo.& æq. perinde ut afficeretur, moderatus est, nam & iis qui apud priuatos iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones, et in maiore fraude conuictos, legitimam pœnam supergressus ad bestias condemnauit. concordant cum his documenta Martiani in.l.respiciendum.de pœnis.

ciei. Conseruatur autem unumquodq; cum alimentis, tum cautione, & depulsio/
ne eorum quæ possent nocere, & per hoc a natura instruimur uim ui repellere,
non autem iniuriam, quæ hoc iure incognita est.

Quærere itaq; & parare ad uictũ necessaria, usq; adeo Iuris sunt naturæ, q eo
rum prohibitio est occidere. Paulus de liberis agnosce. necare non solum is uide
tur qui partum præfocat, sed & is qui abiicit, & qui alimoniam denegat.

Quod latius patere mihi persuadeo, ut non infanti aut imbecilliori solum, uẽ
rum etiam qui esurienti cuiq; uictum intercipit, occidisse uideatur.

Similiter & qui fame pereunti escam ultro non porrigit, quinimmo si eripiẽti
non cedat, uim fecisse uideri. Ambro. in interpret. Euangel. Violenter obtineri *xlvij. di. c. sicut.*
quicquid supra sumptus est. Io. Glossator. per uiolentiã dicitur auferre, qui tem/
pore necessitatis supra necessitatẽ sibi retinet. rursus idem Ambr. Neq; enim mi/
nus est criminis habenti tollere, quam cum possis & abundans sis, indigentibus
denegare. Esurientium panis est, quem tu detines.

Hinc uulgo dicitur, furti eum non teneri, qui tantillũ esuriens furatus, quo fa/
mem pellat. Haud diuersum forte statuendũ in nudo qui sæuiente frigore uile te *xcvi. dist. c. non*
gumentũ surripuit, neq; alia ratione tegere se poterat. quæ oĩa intelligo ex sñĩa *satis.*
eiusdẽ Ioannis, modo is a quo eripit, aut q denegat pari necessitate nõ premat. *Argumentum in l quos nos. § fi.*
Nec quisquã putet me existimare, hæc ista inter feras bestias ueluti inter ho *et l uerbo uictus*
mines esse criminosa, ipsum dũtaxat factũ est a natura cõmuni non autem quali *de uer signi. et c.*
tas flagitiosi, nam quod eorũ feritati imputatur, nobis alio Iure uitio ascribitur. *siquis propter ne cessitatẽ de furt.*

Altera conseruandi ratio uersatur in declinatione eorũ quæ nocere possent,
quod duobus cõsequimur, cautione aduersus dolos, & aduersus uim defensione.
præsentiunt enim & cauẽt dolos etiã feræ bestiæ, & ad impetus sustinendos, re
pellendosq; sese colligũt, muniunt. unde fit, omnia illa iuris animantiũ esse, sine
quibus uitæ incolumitas seruari nequit. Et propterea nõ inelegãter forte contẽ
di potest, nulla lege prohiberi posse, ne quis innocuis indutus armis incedat, uti
sunt loricæ, & id genus reliqua q̃ corpus protegunt, nisi iustissima repugnet cau
sa. Verũ me fugit quæ iusta queat esse causa prohibendi tuitionem corporis.

Quæ tamen omnia mensura necessitatis terminantur. Nã cætera animalia ul/
tra necessitatẽ, neq; pastum quærũt, neq; defensione se tuentur, & quãuis non ea/
dem necessitatis mensura sit in Brutis atq; hominibus, quinimmo nec omniũ ho
minum mensura est eadẽ, cum ex personarũ qualitate & dignitate uarietur, ni/
hilo tamen minus censetur id esse secundũ naturã uiuere. Cicero. V. de finib. Cũ
dicimus omnibus animalibus extremũ esse, secundũ naturã uiuere, non ita acci/
piendum est, quasi dicamus unum omnium extremum, sed naturas esse diuersas,
ut aliud equo, aliud boui, aliud homini, & tamen omnibus summa cõmunis est.

Hactenus de induiduo cõseruãdo dictũ, nũc quõ perpetuat dicendum est.
Nã singula q̃q; caduca & occidua sũt, successiua tñ ꝑle fiũt gñe ꝑpetua. Calistra
tus i. l. liberoꝝ de uerb. sig. Etẽm idcirco filios filiasq; cõcipimus, ut ex ꝑle eorũ

eorum earum ue diuturnitatis nobis memoriam in longum æuum relinquamus.

Coniunctione itaq; maris & feminæ fit hæc speciei conseruatio, et ideo coniunctionis appetitus natura insitus est, scilicet procreandi causa, ut bellissime inquit Cicero, nec aliud sensit Vlpianus dicens, hinc maris atq; feminæ coniugatio, quam nos matrimonium appellamus. Ex eo q ait animalium cõiunctionem nos matrimonium appellare, intelligit coniunctionem liberorũ causa. idẽ Callistratus. natura nos docet parentes pios, qui procreandorum liberorum causa uxores ducimus. Quæ liberorum causa usq; adeo ad connubium est necessaria ut non consistat, si ea lege contrahitur ne liberis detur opera. Adde q Iure contracta matrimonia rescinduntur, si exploratum fiat, alterum coniugem ad procreationem perpetuo ineptum.

c.si. de condi. appos.

Quod coniunctionis appetitus procreandi causa communis omnium sit animantium ex ipsis mutis condiscimus, quæ naturæ specula a sapientibus dicũtur, cum omnium, excepto homine, consuetudinem contemplamur, quæ mox susceptо foetu maribus repugnant. neq; mirum si in homine diuersum; ueluti sermo, ratio, uoluntas, quorum ductu naturæ obediẽtes esse debemus. Imperio enim rationis cohibere uoluptatis impetus hominem decet, nam uirtus ait Apostolus, in infirmitate perficitur, & in fornace probatur aurum, etenim ibi nulla Castimoniæ laus est, ubi cessat libidinis titillatio. Igitur totũ hoc Deus in hominum uoluntate reposuit, ut abstinendo bene mereri gauderent.

§.ut de frid.et malefic.

xxxij.q.iiij.c. origo et q.vij. c.non solum.

Obserua coitum, qui non gratia liberorum fit, non esse secundum naturam, sed omnino uitiosum. beatus Greg. lib. xxxii. in Iob. Tunc solũ coniuges sine culpa in admixtione sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscẽtur. Ambr. super Lucam. qui non causa procreandæ sobolis. sed explẽdæ libidinis sibi inuicem copulantur, non tam cõiuges quam fornicarii uidentur. diuus Hieronymus contra Iouianum hæreticum. Certe qui se causa Reipu. & generis humani uxoribus iungi dicunt, & filios procreare, imitentur saltem pecudes, ut postq̃ uenter intumuerit non perdant filios, nec amatores se uxoribus præbeant, sed maritos. Neq; pugnant hæc cum Apostolo ad Cor. Propter fornicationem quisq; habeat uxorem suam, loquitur enim libidinosis continere se nescientibus, at hic agitur de proprio & iusto usu matrimonii. Ex quibus arguit' inconcessum, ac periculosum post cõceptum foetũ mulieribus iungi, tum quod nõ liberorum causa coitur, tum quod tumidus uenter non sine periculo subigitur.

xiij. dist. c. nerui. §. penul.

xxxij.q.iiij.c. origo.

Haud improbabiliter fortassis ergo insignis Thomas Docius Senensis putauit prægnanti nõ licere ante partum nubere, de qua non est uerisimile inquit, Apostolum dixisse, uiro mortuo nubat in domino, maxime propter periculum uentris ex ardenti coeuntiũ confricatione. Multos profecto audiui ex hac causa fieri abortus. Propter quod arbitror quando contingit partus propter coitum abigi, coeuntes inter innocentes non esse, & extra ordinem forte plectendos. non itaq; culpa carent, qui uentris periculum effrenatæ postponunt libidini.

In. l. liberorum de infam.

Florentinus.

Florentinus.

l. 3. Vt uim atque iniuriam propulsemus, nam hoc iure euenit, ut quod quisq; ob tutelam corporis sui fecerit iure fecisse existimetur, & cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

Nota natura, i. ui diuina cognationem inter homines inuiolabilem constitutam esse. Et idcirco nefas, i. contra legem diuinam fore, hominem homini insidiari. i. ex animo nocere. Isidorus. V. ætymo. lex diuina fas est, lex humana ius est. Cicero. ii. officiorum. Aduersus deos immortales impii iudicãdi sunt, qui ab ipsis constitutam societatẽ inter homines euertunt. hinc efficit, contra ius naturale siue diuinum esse quicquid fit, per quod humanus conuictus disrumpitur, et propterea impium et immane i. dist. c. omnes.

Quid est uim atq; iniuriam propulsare? et utiq; non aliud est, q̃ instantem imminentemue uim aut iniuriam repellere. Est ergo defensio, instantis iminentisue offensionis propulsatio, ab offensione enĩ usq; adeo pendet defensio, ut ubi cessat offensio, nulla queat esse defensio, etenim ubi uis aut iniuria cessat non est qđ propulsari queat. Est itaq; defensio perstare in finibus depellendi uim et iniuriam ueluti oppidum defendẽtibus, pro muris, pro portis, pro stationibus pugnare, et impetus hostium amoliri, et propterea q̃diu urget aggressor, propulsatio ni insisti conuenit, ubi uero cœperit pedem referre, cedere aut fugere, mox depellendi cessat necessitas, nisi pedem referat animo sese ad redintegrandam pugnam colligendi Et idcirco si cedentem fugientemue insequimur, non propulsare, sed uim, seu uindictam facere dicimur, probantur hæc ultra doctorum traditiones, hoc solo uerbo propulsamus.

Imminentem uim dixi, quoniam Accursii, Bartoli, Baldi, et omnium consensu non debet expectari percussio, sed sufficere armorum terrorem. Immo si præcedant, inquit Bartolus, signa et actus manifestæ uoluntatis nocendi, etiam solæ minæ ab eo qui consueuit exequi, si Accursio et Cyno credimus. Quod eleganter Baldus ita demum admittendum putat si minas sequantur actus et argumenta ad nocendum. Plus notaui apud Iasonem scripsisse Baldum, licere aduersarium præueniendo cædere, quando uidet præparamenta ad offendendum, et ita ex facto iudicatum. Idem Accursius et Baldus in eadem. l. i. et Ang. aret, in malefi. exemplificant in eo qui post minas iussit uocari socios, et præstolatur. ex quibus deci di posse arbitror si uidero inimicum ex pharetra sagittam educere anteq̃ incur uet arcum, præuenire etiam percutiendo licere, similiter ne lanceã uel aliud te

lum capiat. Et deniq; generaliter ex eorundem sententia definiendum ubi cunctatio periculosa est, præuenire semper iustæ defensionis esse. Caius ad.l. aquili. si seruum tuum latronem mihi insidiantem occidero securus ero. Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere.

Ex eisdem etiam deciditur quod dixi si aduersarium retrocedentē pergis percutere, intelligendum uindictam non defensionem esse, nisi ille ex industria pedē referat animo uires resumendi ad acrius pugnandum, quo casu iustissima est defensio, quæ præripit nocendi facultatem, & ideo urgere cedentem inimicum et eius consilia præuenire, ne uires ueue spiritus resumere ad offendendum ualeat, defendentis esse. Recte ergo Bar. pntat percusso licere repercutere, et occidere quando iuste timet iterum percuti, iustum uero metum in incerto præsumi dicunt omnes si instat inimicus

Decius hic citat omnes.

Ex hac defenitione liquet non solum quid est defendere, uerumetiam quid ē inculpate defendere.

Nota ergo non solum uim ui repellere licere, uerumetiam iniuriam, et iniuriam qui facit offendere, et iniuriam qui propulsat defendere.

Item non satis fore propulsatam esse uim, nisi & iniuria propulsetur et sic ex ui propulsata, non intelligitur iniuria propulsata. Neq; recipiendam illā expositionē arbitror ut uim atq; iniuriā pro ui iniuriosa, alioquin a furioso uis illata ꝓpulsari non quiret, neq; nitoris iuris consultorii est sic loqui immo ineptiæ incusari posset, & contra naturam interiectæ dictionis Atq;. Nulli profecto dubium fuisset iureconsultus contra uim iniuriosam dicere si uoluisset & interpretationē quæ cum uerbis pugnet reiiciendam. Similiter ineptior est illa, Tutela est uis ac potestas .i. uiolenta potestas.

De duobus sæpe multumq; dubitaui. Primum est utrum uere propulsari uerbalis queat iniuria

Secundum quæ defensio claris hominibus sit aduersus humiliores uim uel cōuitium facientes.

De primo mouet dubitationem ꝙ non sic conuitialis uti alia offensio ualet rēpelli. fieri enim potest defendendo ut neq; te neq; tua percussor tangat, quod uere est propulsare. Verba autem contumeliosa quin mox te dilacerent fieri non pōtest, eodem utiq; momento emissa feriunt existimationem, uerecundiam, et dignitatem nostram, nec nisi post susceptam contumeliam remediū adhibetur, quod suapte natura uindicta potius q̄ defensio existimari solet.

Quomodo ergo Florentinus iniuriam propulsandam dixit nunquid conuitiū conuitio repellitur, Iuxta.l. Quæ omnia infra de procur. quod forte inter pares admittendum est, et similiter si honestior humiliori conuitietur, illeq; tunc tunc retro male dicat, et ex eo ꝙ confestim recriminatio fit depulsationi magis uidetur adscribenda

Altera dubitatio. Plebeius uirum patritium uel alium conspicue dignitatis cōuitiis

insectatur, nam maledictis digladiandum cum linguaci forte, aut inuerecundo nebulone, quo cum (hoc istud solum) uerbis contendere ignominiosum est. Nulla profecto uerbalis defensio cum eo est, cui nec par contumelia referri potest, nisi forte eius maledicentia male uapulando retundatur. Quid si idem sine conuitiis irruens uim facere (repulsus) nō potuerit? an ueluti uis est reiecta, pariter contumelia propulsata cēseatur? subsisto. aliquid omnino uelle uidentur hæc uerba, ut uim atq; iniuriam propulsemus, q; non satis sit propulsatam esse uim nisi et iniuriam propulset.

Ausus præterea ille irreuerens et dignitas ignominiose lacessita aliquid supra uulgarem depulsionem mereri uidetur, ut iniuria possit dici propulsata crescere. Vlpia. tradit iniuriam ex persona facientis, et Imp. Iustinia. atrocem definit, si senatori ab humili facta sit iniuria, aut parēti, patronoue fiat a liberis, uel libertis.

In l. iniur. de iniur.

Difficultas ergo stat utrum sola ui reiecta satisfactum sit ignominiæ, et utrum nonnihil intersit nobilem ab ignobili uel pari contumeliose inuadi.

In insti. de iniur.

Et aduerte animum q; de propulsanda non autem uindicanda iniuria loquimur, & uindicta non propulsat sed uindicat, nisi æquius censeatur ubi uere propulsatio fieri non potest, uindicta ex continenti facta pro defensione sit.

Quid autem statuendum sit, nondum didici, uerū sic ratiocinari fortassis haud inconuenit, grauior honoris est iactura q̄ rerum, sed pro rebus defendendis licet percutere, fortius ergo pro honore conseruando licet percutere, sic argumentabatur Bart. in l. i. C. Vnde ui.

L. i. C. unde ui et l. si perfodiens de homi.

Rursus æque iusta causa est honoris et uitæ conseruandæ, sed pro uita tuenda iuste aduersarius percutitur, similiter et pro honore tuendo iuste uapulabit.

In eadem l. i. Infra de manumiss. uind. l. iusta causa.

Vnde consequens fieri uidetur in his speciebus cum obscuræ conditionis cō uitiatore uel aggressore uerberibus iustior fiat defensio, ubi neq; maledictis, neq; sola repulsa susceptæ iniuriæ sit satis.

His etiam præstat argumētum q; ubi contumelia ob egestatem peccatoris pecunia uindicari nequit, pœna corporali uindicatur. Multum contermina et cognata sunt defensio et uindicta, et unum pro altero usurpatum in multis iuris partibus uidemus.

L. si quis iniuriā de iniurijs et l. si. de iniur. no. et l. si quis id quod de iur om iu.

Et iō de uno fortassis ad alterū argumēta ducere aliquādo nō est incongruū.

Vbi et quando liceat si. infra uindi. et ibi glos. et docto.

Quæ omnia disputationis gratia spargere ad excitanda argutorum ingenia operæ pretium uisum fuit.

Iam de culpata tutela uideamus.

Accursius tres eius partes constituit, primam ut inermis cum inermi, armatus cum armato et pari telorum genere. Vnde Bal. infert petentem te telo non licere arcu depellere. secūndam ut ilico fiat, tertiam q; ad defensionem et non uindictam. Quam Accursii traditionem omnes sequūtur, mihi autem iniqua aut saltem periculosa uidetur.

Nam duo postrema hæc ut ex continenti fiat, et non ad uindictam, sunt adeo

Arg. l. ij. de usufruc.

propria propulsationis, q sine ipsis non est defensio, et ideo nihil ad moderationem nisi q ubi defensio non est, nequit consistere moderationis qualitas.

Hoc ultimum Bartolus, Baldus, & cæteri intelligunt q defendendi animo, & non ulciscendi fiat, ipse uero subsisto.

Quoniam defensio plus facti habet q̃ iuris, silere leges inter defensoria arma sapienter dixit Cicero, et confessione omnium idcirco arbitraria est cognitio, ipsum quippe factum in ea spectamus non animum, alioquin qui aggressorem suum insequitur fugientem putans defensionis iure sibi licere, fines non excederet, et ex diuerso qui urgentem uim repellit, si se ulcisci crederet, non esset defensio. Diuus Aqnas secunda secundæ. q. lxxiiii. art. V. Qui occidit animo se defendendi non peccat, qui uero hoc agit ut defendendo & occidat, peccat, qd intelligit si necessaria fuerit occisio et q deo peccat non libet.

Idem Baldus moderatam defensionem definit non plus facere q̃ oportet, q̃ uerissima est definitio, sed id ipsum quantum oporteat, haud parui negotii est decernere, & ideo ad primum caput Accursianum redeo, quod exigit æquo marte resisti, quod contra defensionis naturam esse mihi persuadeo, nec quisq̃ temere aut arroganter dictum putet prius q̃ iusta statera librauerit.

Consideret uelim æquus lector ex ea doctrina multa incommoda futura, et in

Facit. l. si idē cō eodem, § quod si mutue: infra de iur. om. iud. In arbitrio insidiosi aggressoris fieri, quibus telis, et an armatus, uel inermis qs se protegat, si non dissimili & aptiori ad nocendum telo defensor secum uti pōt. Item si manu uacua me petat aliquis, ego forte fortuna telum teneo, abiiciendū est telum ut iusta sit defensio, aut Hispano pugiunculo inuadat, ego ensem stringere prohibeor si inculpata est tutela quæ longiori fit telo. ergo si in arduo sto aduersarius ex iniquo adoritur loco, debeo in plana descendere ne loci iniquitas culpet defensionem, at hæc duellaris sunt pugnæ non autem defensoriæ. Cicero pro Milone dixit gladium ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigi se defendentibus. Accursius uero ista ratione eripit.

Cæterum modum tutelarem definit Vlpianus quando aliter quis se tueri non potest, quod eleganter intelligit Bar. ab iniuria personali uel rerum, unde sequitur etiam inermes telo repelli iure posse. Porro cum manu uacua uel pari telo qs se defendit, securus esse non potest, tametsi uiribus sit potior, ne offendatur, ubi manus conserūtur, procul dubio ictus et cædes inuicem uitari non possunt. At si uerū amamus, nō ppulsare hoc eēt, sed colluctari, rixariq;, cuius exitus ī manu fortunæ eē solet, nō in defensionis robore. nullo. n. iure cogimur nosmet ipos discriminibus obiectare, ubi salutaris uia nō deest, stultū me deus & piculosū foret ancipiti marte, si possis ualidioribus armis confligere et certa potiri uictoria cū eo q ppriæ saluti īsidiat. stulta sane et piculosa leges nō iubēt. extat Diui Gordiani cōstitutio, his uerbis. Si qs pcussorē ad se uenientē gladio repulerit, nō teneat homicidii.

In l. sed et si quē cunq; infra ad l. Aquil. Vlp. q ferro se petentē occiderit, nō uidet iniuria occidisse. obserua ibi uenientē, hic petētē nō expectata pcussione occisum, et in ipo repellēdi actu iure occisū, neq; Gordianā distinxisse, armatus uel inermis ueniat, sed gladio iure occisum

cisum, & qui gladio occidit dicitur uim repellere.

Hinc omnium una, etiam ipsiusmet Accursii sententia ꝙ expectari nõ debet, uel digito te pulset aggressor, sed omni nixu, & arte uitanda iniuriosa percussio.

Hinc idem Bal. alapam gladio repellere non illicitum prodidit, & si eo ictu uulneratus ceciderit, occisi non teneri. quod Ang. in malefi. Alex. & Aretinus libris responsorum probant, nec est qui contradicat. Ratio. ꝙ post receptam percussionem, repercutere, uindicta est non defensio, quippe defensionis est præuenire, cauere, protegere, resistere, ne uapules.

Præterea si lex permittit & natura docet uim & iniuriam procul pellere, nec præscribit quo armorũ genere propellas, ergo quoquo modo poteris propulsare docet. quod quisque, Florentinus ait, ob tutelam sui corporis fecerit, uere fecisse existimatur, nec quicquam excipit, ueluti illud quod principi placuit, & illud Iesu ad Petrum, quodcunq; ligaueris, quodcunq; solueris.

Ergo siue inermẽ, siue armatũ aggressorẽ tuũ repuleris, uel fuste uel gladio, uel lancea, uel saxis, uel arcu, uel his oĩbus nulla lege ꝓhiberis, nec ad aliũ usũ inuẽta sũt arma, ꝗ ab arcẽda ui & ĩiuria dicta meminit Varro ĩ libris de lĩgua latĩa.

Quid enim mali facio si pro tutela corporis uel rerũ mearum aduersus impetum facientẽ, hastã uerto, ne me inuadas oppono, & si contraniteris, resistendo ferio, nec ad rem sis inermis, aut minori telo pergas, quis enim te perpulit me armatum petere, & cæca nocẽdi rabie, in mea tela irruere? ꝓpter quod nescio definiri magis possit, nũ temerario tuo obiectu corpis, an tutelari meo feriaris ictu.

Adde ꝙ aggredit̃ ꝓmeditato, solet cõsilio ad oẽs casus parato ĩuadere, & is ĩ quẽ ĩpetus fit, ĩpossibile ẽ ꝓmo ꝑferri cõgressu qn paueat, trepidet, aut ira nõ excãdescat, & ĩ ipso pauore, aut iræ furore nõ ĩops sit cõsilii, & ubi cõsilij capiũdi tp̃s superesse nõ solet, in qdcũq; telũ inciderit, & quæcũq; expediẽdæ salutis ratio sese obtulerit, defensionẽ culpare nõ debet. In iis discriminibus silere leges inter arma, neq; se expectari iubet ad iudices ꝓ Milone dixit Cicero. & Accursius delectũ telorũ habendũ iubet. Non animaduertit in tumultuaria trepidatione aggressor animo & cõsilio lõge supior sit est necesse, quæ quidem inæqualitas uix põt ullo armorũ genere æquari. Et ꝓpterea dũ æqualitatẽ se inducere putat Accursius, maximã iniquitatẽ induxit, nec plura quia sentiunt̃ ista. Concludo itaq; quocũq; armorũ genere nõ inhibitũ uim repellere, & hoc ueri iuris esse nõ dubito, ꝗuis cõsentiãt oẽs et defensionẽ in ipso propulsandi dũtaxat actu cõsistere, extra uero eum actum, aut esse nim si præcedat, aut uindictam si subsequatur.

Nec his refragat̃. c. significasti de homi. ꝗm ibi Papa loqt̃ de sacerdote uidicãte aio occidẽdi, ꝙ ad uĩdictã patet, ex eo ꝙ pcussus repcussit, animũ occidendi Papa colligit ex pte corpis pcussa, ĩ qua leuis ẽt plaga letifera eẽ solet, accessit & teli q̃litas. s. ligonis fossorii, ꝗ sua grauitate capiti ẽ noxia, & sic nõ telũ ꝓpter ip̃m telũ detestat̃, sed ꝓpter caput eo petitũ adeo ꝙ si alia pars corporis uapulasset, ligonis rõ habita nõ fuisset, nisi aliud studiose nobile mẽbrũ fregisset.

Similiter neq; obstat. §. eum igitur, ubi scriptũ est armatos armis posse repelli,

In l. i. C. unde ui et l. ij. C. de sicar. glo. in c. i. xxiij. q. i. glo. in c. significasti de homici.

Consil. lxxvi. i. uolu.

Consil. xxxiiij.

Facit glo. in §. si quis propter necessitatẽ. d. for.

Panor. in c. ij. de ui. et hone. cleri.

Bal. in c. i. de pac. iu. fir. §. si quis.

Motus et rixa instantis periculi tollit spatium cõsulti. deliberandi. l. gracchus de adulte.

Panor. in c. significasti de homi.

Accensus furore iracundiæ nõ potest modũ tenere.

Vt in l. i. C. quando liceat se sine iud. uin.

quia non propterea sequitur inermes armis nō posse repelli. Casus ille ratione naturali septus, contra se a contrario sensu non admittit argumentum.

Et quia moderatæ defensionis excessus quærimus, tollēdum est æquiuocum in quo plures cespitasse uidentur, & ideo admonendi sumus nō idem esse excessum defensionis, & inculpatæ defensionis. differunt enim inter se, quod excessus inculpatæ defensionis (ni fallor) non est extra defensionē, nam immoderata defensio, utiq; est defensio, sed excessus defensionis est extra defensionem, & transit in aliud peccati nomen, quod est uindicta. Exemplnm qui suum aggressorem fugientem insequitur, uerberat ue, transiliendo tutelares limites uindicare dicitur, sed qui se defendendo cum possit non occidere, & occidit, cū possit leui plaga uim repellere, & letali cædit, is modum defensionis trangreditur, non tamen defensionem transilit, quia repellendo facit. Et ideo Vlpianus in eo qui se tuendo oculum effodit, distinguit an ex proposito effodit, quasi dicat, cum potuisset citra oculi effossionem se tueri & effodit, modum nō custodisse, secus si imprudenter effodit. Finge armatum inuadi ab inermi, & quanuis telo repelli non puto inhibitum, nihilomin us si conuersa in se cuspide substiterit, retroue cedat, si pergis percutere, modus exceditur, satis tibi est nō audeat offendere. aliud quippe quando repelli non potest, nisi occidatur. aliud quādo sine cæde repelli potest, primo casu maluisse repellere quam occidere, secundo casu maluisse occidere quam repellere creditur.

Facit. l. sed et si infra ad l. aquil.

Inculpata itaque tutela non stat in genere armorum sed in ui propulsanda, ut ubi sine cæde, aut leui plaga aduersarius repelli potest, non plus fiat quam oportet, & quanuis hoc uerbo propulsandi omnia compendiose significentur ad inculpatam tutelam pertinentia, nihilominus Bar. & Bal. confessione, nulla certa regula tradi potest. eleganter igitur Panor. dixit habebit arbitrari æquus Iudex, an steterit in meris finibus defensionis.

In c. olim de resti. spol.

Vt uim atq; iniuriam propulsemus.

Hinc stulta semper mihi uisa est illa dubitatio utrum culpet tutelam qui mauult resistere quam fugere. Porro omnia iura uim ui repellendam dicunt, non fugiendam. Congruunt, non repugnant illa Vlpiani uerba, cum aliter se tueri nō potest. tueri uerbum non fugiendi sed defendendi significationem habet. Et propulsandi uerbo usus est non protegendi, quasi aliquid plus facere liceat quam se tegere. plus quidem est propulsare quam tegere, & longe plus ui, quod est uiolenter aut fortiter repellere, alterum uiri fortis, alterū pauidæ mulierculæ esse nemo dubitat, qui protegit nihil in aduersarium facit, sed qui propulsat, nimirum si indulgetur id in odium nefarie insidiantis contra ius humanæ cognationis.

In. l. scientiam §. qui cum aliter ad l. aquil.

Excipiēdi forte in sortē dñi uocati, qū sine periculo fugiendi cedit occasio quicquid dixerit Panormita. in. c. secundo de uita & honestate clericorum, fugere profecto debent, ne sanguine aut pulsatione cuiusquam sacræ manus polluantur,

luantur,qui bonum pro malo reddere iubentur. Attamen pro periculo dunta/xat mortis uitando occidere non inhibitum clericis,uideo in clementi. i. de ho/mi.non autem pro leui offensione,neq; rebus tuendis,quibus gloriosum esse uin dictam non quærere Impp.Val.& Theod.rescripserunt in.l.siquis in hoc genus de epis.& cleri.

Glo.in.c. de his. l.dist et in.c. sicut dignũ de homici. xxiij.q.i.c i.et.ij c.suscepimus. et c. significasti de homi.

Quæ causa est pro rebus tuẽdis æque ut corpore liceat cædere occidereq;?an quod sine iis adiumentis uita consistere non ualet?natura docet quærere & quæsita tueri ad uitam necessaria.hinc prodigis interdici bonis inductum est, prodi/gere utiq; est consumere.Aristoteles ethic. iiii. est enim prodigus, qui seipsum perdit.Videtur enim seipsum perdere,qui patrimonium dissipat, ex quo uitam ducere debet.

Quid si non inculpate quispiam se defendit,omnes conueniunt de eo tantũ ꝙ plus fecerit citra mortẽ arbitrio iudicantis mulctãdũ & si dolo plus fecit.Bal. quia difficillimum est iracundiæ calorem tum comprimere.Papinianus in. l. si adulterium de adul.refert Diuum Anto.Pium rescripsisse in hæc uerba,eum qui uxorem in adulterio deprehensam se occidisse non negat,ultimum supplicium remitti potest,difficil mum enim est iustum dolorem temperare, & magis quia plus fecerit ꝙ quia se uindicare non debuerit,puniendus est.

Ancar. in cle.i. de homi. Alexã. consi cix in uol. et consi.cxl. uolu.ij.

Sed si non modũ sed ipsam defensionẽ transgreditur,eadẽ æquitas suadet habendam irritati animi rationem.hinc recepta est Iacobi de Arena sentẽtia,siquis aggressorem suum fugientem occidit citra mortẽ puniẽdũ,nã ignoscendũ est ei si uoluit se ulcisci prouocatus.l.qui cum maior. §.si libertus.ff.de bo.lib. at Decius hic contendit omnino homicidii teneri eum qui excedendo occidit, argu. dominorum & præceptorum qui si occidunt modum emendationis transilien/tes,occisi obligantur.Non ergo diuersum putat de eo qui defensionem excedit & occidit.Mihi uero longe diuersa moderationis & excessus ratio exigenda uide tur ab iis qui iniuria lacessiti iracundiæ feruore aut iusto dolore perturbati cæ/dunt,& iis qui nulla iniuria ꝓuocati sæuiũt.defensio sine perturbatione fieri nõ potest,& ideo difficillimum est modum tenere,emẽdatio trãquilli & innocẽtis animi esse debet.Architas Tarentinus Pythagoreus in seruum male meritum di/xit nisi iratus essem uapulares. Defendentibus extricãdæ suæ salutis causa sæuire est permissum,quod nullo casu corripiẽtibus indulgetur,& igitur defendentibus nullum telorum genus denegatum est,corrigentibus autem præter lora & flagel/la nullum concessum.Diuus Constan.eum qui non loris neq; flagellis aut leuius cædit,sæuire rescripsit.

Arg.l.quod calore de reg. iur. et l.i.§. quæri. ad s.c. turp. et.l. gracchus. C. de adul.

L.i. C. de emen. seruo et.l sed quecunq;. §. si magister infra ad.l. aquil.

in.l.i.C. de emẽ. do seruo.

Nam hoc iure euenit,ut quod quis ob tutelam sui corporis fecerit,Iure fecisse existimetur.

Quare non omnium animantium iure hoc idem, quia iuste facere nequicquã cætera animantia nouerunt. Alioquin iustitia esset in Brutis, ut enim rationis sic etiam iuris sunt expertia, et propterea q̃uis a communi natura sit defensio, nõ tamen ab eadem est iusta defensio.

Occidens occidatur, etiam si se defendendo occiderit. Quæstionis est utrum usu receptibilis sit hæc lex. Florianus in. l. itaq; ad. l. Aquil. ex quo iurisgentium esse traditur, putat lege tolli posse defensionem.

Ex diuerso urget ꝙ defensio unum præcipuum eorum est, quæ natura omnia animalia docuit ad conseruationem cuiusq;, quod tantæ uis est, ut ne Imperatoris potestate tolli posse Papa declarauerit ĩ cle. pastoralis de re iu. & p hoc neq; cuiusquam lege, neq; ita iurisgentium est defensio, quin sit & animantium, ueluti non ita quis est homo quin sit animal. Lex autem Ciuilis illa iurisgentium obruere potest quæ tota sua sunt hominum, non quæ cum mutis sunt cõmunia. Actus quidem defensionis a communi natura est, iustitiæ adiectio humano inuentu. Et ideo lege induci põt ut quoquo modo qs defendẽdo occidat (ut in fure nostur no. l. xii. tab. constitutum fuit) non culpetur occisio, sed ꝙ quis periculum capitis a se non impune auertat, nullo iure fieri potest.

Plus dixit Ioannes Lignamus in eo libro, quem de bello inscripsit, eum qui se occidi patitur, cum possit defendendo facere ne occidatur, reum Gehennæ esse non minus q̃ si semet occideret, non illepida ratione caritatis, qua quis obstringitur erga seipsum, hoc scripto, diliges proximum tuum sicut te ipsum, includi inquit, dilectionem sui ipsius, & ideo qui se non defendit cum possit, cõtra præceptum caritatis peccat. Adiecitq; si sacerdos inter sacra missaꝝ aggressorẽ suũ se defendẽdo occidit, mox redire ad altare intermissaq; sacrificia nõ prohibetur, quod Panor. probat. in. c. clericis de ui, & hone. cleri.

Ex his fortissimum concipio argumẽtum ad illam quæstionem utrum homo homini defensionem debeat, si nobis defensionem debemus, consequens fit, & proximo debeamus, quem non secus q̃ nosmetipsos diligere cogimur.

Suadetq; ratio cognationis humanæ, quã uiolare nefas esse hic monemur, nostraq; interest beneficiis alios obstringere, ad opem nobis ferendam. Solon dictitare solebat, beatam illam Rempu. in qua quisq; iniuriam alterius suam existimarit. Hinc sapienter maiores nostri publicas accusationes et populares actiones quasdam esse uoluerunt. Apud Aegyptios proditur reos mortis fieri, qui iniuriã patienti opem non ferunt, quod si non possunt, accusare iniurios debent, quod si non fecerint, plagis et triduana inedia castigantur, quod institutum, arctissimũ societatis humanæ uinculum esse credebant.

l. seruus infra de seruis export. Glo. in. c. non inferenda. xxiij. q. iij. Bar. in. l. metum. § sed licet. quod met. causa glo. l. culpa de re gu. iu et hic bál. Dy in regula nõ sine culpa de regu. iur. Romanus cõsi. CXVij. ad. l. metũ ibi respondit Albericus et hic Decius.

Quidam dicunt licere, non autem oportere eo argumento ꝙ licet pacisci, recteq; accipitur pro defensione alterius. l. metum quod met. cau. quod si homo homini defensionem deberet non recte acciperetur. Alii putant deberi si auxilium petitur.

At Inno.quartus in concilio Lugdunen.concionatus iniuriæ participem eum esse qui proximo non præbet auxilium. Diuinus Ambrosius in officiis. Qui non repellit a socio iniuriam si potest tam est in uitio q̃ ille qui facit. Anastasius.non caret scrupulo societatis occultæ qui manifesto facinori desinit obuiare. Aurel. Augustinus in psal.qui desinit obuiare cum potest,consentit. Cicero. i. offi. aut ira aut aliqua perturbatione incitatus is quasi manus uiolenter uidetur afferre socio,qui autem non defendit nec obsistit si potest iniuriæ tam est in uitio q̃ si parentes,aut amicos,aut patriam deserat.

xxiij q.iij c. qui potest

Multi facio in hac quæstione hos sanctos patres,uitio ĩputare et criminis cõscios coniectura habere eos,qui opem non ferunt q̃ si nullo iure auxilium deberetur,iniuria quidem peccato desertæ defensionis illigarent.

Archidiaconus in.c.negligere.ii.q.Vii.putat generale esse præceptum propulsandæ iniuriæ & ad omnes spectare. Felinus in.c.quant.d.sen.excom.iure põtificio,tantum ligari scribit,quia deum offendit. Abbas Siculus putat si clericus pro necessaria defensione proximi clerici uel non clerici inuasorem occidat, uix irregularitatis notam subire. Diuinus Amb.i.con. comẽdat Mosen q̃ Aegyptiũ Hebræo ui faciẽtẽ occidit. unde arguere licet sanctos quoq; uiros defensionis onere nom esse immunes,cum omnis defensio caritatis filo pendeat. porro non diligit proximum sicut seipsum qui proximum nõ defendit sicut seipsum.xxiiii. capitulo non inferenda.

Bal.l.i.C.de fer. fug.aliũ quis inuare tenetur quã do cõmode potest. In c.ij. de uita et hone.cle.

Inclino tandem non obligari uinculo efficaci ut conueniri possit,quia non legitur actio aut pœna in his speciebus constituta,sed humanitatis,et si ciuis est,ẽt ciuilis societatis nexu teneri ñ dubito,quatenus hõ hoĩ & ciuis ciui offm̃ debet.

Enumerant tamen quasdam personas,quibus defensionem deberi fatentur. & obserua ex supradictis turpiter accipi ab iis quibus defensio debetur, & acceptũ redhibendũ,& ei qui defensionẽ debet.debetur autem, ni fallor, omnibus licere aggressorem impune etiam occidere quando aliter qui cæditur liberari nõ põt. plus ex uerbis Martiani didici, periclitantibus etiam inuitis atq; prohibentibus opem ferendam ratione humanitatis suaderi in.l.non tantum de apppella. unde palam fit non expectandam opis petitionem.

Idem Abb.eod.c. ii.Bar.et recentiores hic.

Pulcra non negligenda superest quæstio de qua uarie tractatum legimus.

Bannitus qui impune offendi lege potest,si se defendendo percussorem occidat,nunquid de homicidio sit securus.qđ in id recidit, utrũ qui lege permittente offenditur,ius habeat defensionis.Bal.in utranq; partem hic disputat, & non decidit.Bar.eorum accedit sententiæ,qui bannito non impune cedere arbitrañ quia popularis est,& quisq; legis minister,cui repugnare non licet.

Accursius in.l.accusationis.C.quod met.cau.quem uel nemo uel ppauci non sequuntur,tradit solum iudicem esse legis ministrum non priuatos homines. Accedit.l.non est singulis de reg.iur.Præterea iudici lex præcipit priuato permittit,iudex inuitus facit,priuatus uolens.non ergo parua est differentia.

C.l.nullus. §. de iudeis

D

L. si seruus C. de q. ad eccl. conf. l. milites agrum. §. irreuerens de re mil. et. C. quando l. sine infra uind.

Subiungit idem Bartolus iniustam esse defensionem, quando iusta est offensio, si lege offendit bannitus, ergo inuitis legibus se defendere non potest, citatq; multas leges, quæ ut mea fert opinio alio spectant. Nam seruus ad ecclesiam temere confugiens nullam uim patitur, sed magis est ut faciat aduersus dominum ius suum siue imperium agentem. Nec eadem causa est serui aduersus dominum & liberi hominis aduersus alios suæ conditionis. si miles coercenti Tribuno non cedit, & ob id asperius castigatur, non magis uim patitur q̃ qui causa cognita a iudice iugulatur. Cætera exempla de latronibus, agrorũ populatoribus, nocturnis furibus atq; adulteris ad rem non pertinent ea in primis ratione q; non licet occidere eos, qui latrocinati, aut furati, adulteratiue sunt, sicut nec eos q uim fecerũt, sed eos tantum qui in latrocinio, populatione, furto, adulterioue deprehendunt, ueluti illi qui uim faciunt. non dissident hæc exempla, sed magis est ut congruãt, quia tales uidentur se & sua defendendo occidere, non autem offendere. natura non patitur defensio sit offensio, sed offensionis depulsio.

Lex permittit occidere, non inde sequitur prohibitam defensionem, non hæc permissi natura est. si quidem permittitur mihi agere, non per hoc aduersario denegatur excipere. ideo si permittit occidere non illi aduersus me surreptã defensionem ui ideo, nam ex permisso fit licitum non autem honestum. Paulus in regu. iur. non omne quod licet, honestum est, et ideo post licitum non necessario sequitur illicitum, nisi idem sit etiam non honestum.

Fac. C. omnis autem lex et glos. ii. dist.

Satis superq; satis mecum prærogatiuæ habes q; in me sæuire impune priuatus uir possis, non propterea sequitur q; tibi iugulandam porrigere ceruicem debeam, quod horret natura. tota enim ex sensuũ aculeis deriuat ista defensio, quã qui tollere uolet, sensus ipsos tollat necesse est.

Bartolus deniq; in disputatione illa statuto Lucan. ciuitatis & hic & ubiq; non fortiori nititur argumento q̃ quod bannitos hostes esse contendit, quæ quidem argumentatio in contrarium, ni fallor, plus ualet, cum q; omni iure permissa non denegata hostibus defensio non ignoratur, tum q; si hostis est, necessario sequitur non ligari legibus suorum hostium.

Præterea ridiculosum ẽ hostes eos definire, q ut euitarent uĩcula, neces, ignominias, quæ a legibus cõstitutæ sũt, ꝑegrinanť, nec qcq̃ i patriã moliunť. mouet Bar. uerbis Vlp. i. l. amissiõe. de cap. minu. dicẽtis, q deficiũt capitis minuuť, deficere ãt dñr q ab iis, quoꝝ sub impio sũt, desistũt, & hostiũ numero se cõferũt.

Et obserua, qđ ẽt Bar. notat ad hoc ut numero hostiũ habeanť, ñ satis eẽ deficere nisi & ad hostes desciscať. Bãniti, inqt, deficiũt ab impio ciuitatis suæ & ad alios bãnitos migrãt, q sunt hostes, ergo & ipsi bãniti sunt hostes. hæc cõsequentia nõ quadrat, nisi prius doceať bãnitos, qbus se iungũt, hostes eẽ, et a uero abest bãnitos deficere q pœnas quas ꝑ flagitus merenť fuga subterfugiũt. Adest in hoc mihi Marti. in. l. mili. agr. d. re mil. eius, inqt, fugã q sub custodia uel carcere ẽ discesserit, ĩ numero desertorũ non cõputandã Menãder dixit, qa custodiæ refuga

non militiæ

non militiæ desertoré, sic bānitus pœnarū refuga nō defector aut hostis impii ē.

Aliud qd exigit ē ad hostes se cōferant.i.ad alios bānitos inqt Bar. sed qd si nulli alii supsint bāniti ad quos desciscat, aut unus bānitus in diuersas migret regiones, ibiq̃ uel negotiet, neq̃ aliis se bānitis īmisceat, procul dubio ista ratione non hostis erit, si non hostis, ergo nec impune offendi poterit q̃uis sit bannitus.

Postremo nō didici ab iis hostes occidi posse, qui militiæ sacramento nō tenent, cuius rei prudentiores nos facit Cice.i.offi.his uerbis. Pōpilius impator tenebat puīciā in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat, cū aūt Pōpilio uideretunā dimittere legioné, Catonis quoq̃ filiū q in ea legione militabat dimisit, sed cū amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad pōpiliū scripsit, ut si eū patere in exercitu remanere secundo eū obligaret militiæ sacramento, qa priore amisso, iure pugnare cū hostibus nō poterat. M. qdé Catonis senis ē epistola ad filiū ī q̃ scripsit se audiuisse eū missū factū eē a cōsule cū ī Macedonia bello Persico miles eēt, admonet igit ut caueat, ne pliū ineat, negat.n.ius eē ei q miles nō sit pugnare cū hoste. Nota nota igit cōtra illos q nullo stipēdio nulloq̃ iure iurādo exercitus hodie sequunt pdæ tm̄ cā, q̃ non hñt ius lacessēdi hostes, neq̃ agēdi pdas, et iō pdonū uel grassatorū pœnis teneri. ueteres uiolari putabant ius cognatōis humanæ ab iis q nulla legū necessitate spōte se lupos hoībus pbent.

Veh tibi idcirco Bartole q in animos hoīum infixisti ius esse bānitos ēt rupto pacis fœdere occidēdi. non me pterit Martianū respondisse transfugas ubicunq̃ inuenti fuerint, quasi hostes interficere licere, qd dupliciter intelligi debet, uel inuenti a magistratibus, nec remittendi sunt ad maiores magistratus, & cōgruit titulo q loqtur de iudicio puniēdis, uel a militibus, q uinculo sacramenti tenent occidere, non.n. Martia. dicit a priuatis interficiendos, nec qcq̃ cogit eam interpretationé facere, q̃ repug.l.nō est singulis in.d.reg.iu.&.l.nullus.C.de Iudæis. *In l.iij § fi. ad l. corne de sica.*

Lignanus in eo.lib.de bel.ex uerbis cōstitutionis iudicādū putat, si lex ait bānitus possit īpune offēdi, bānito defensioné non relinq, quia lex non uult eē delictū, sin aūt ait offendens non puniat non phibitam existimat defensioné. Castrē. hic seqtur, at con.cxcii. contrariū sentire uidet, mihi aūt non liquet quod inter hos sermones sit impune possit offendi & offendens nō puniat. magis forte quærendū eēt inter legé pcipienté & lgé pmittenté, sed utrū ppterea surrepta sit defensionis facultas non satis cōstat, cū cōtra iuris regulas sit ī absentes ēt reqsitos cōtumaces capitalé sñiam dicere & Romanis legibus semp īuisum & ppea durū uidet p subauditos ītellectus sāguinolētas leges reddere q̃ īterpretatione molliendæ sūt, & eos ītellectus admittere, q naturæ coī repugnat defensionis aduersus piculū capi.tollēdæ. uariauit Bar. utrū expsse phiberi defēsio ualeat, aliđ hic & aliud ī.l.cū mulier ī sol.mat.&.l. facultas. de iur. fis. lib. x. Vtrum autem iniusta sit lex & per hoc non lex quæ priuato cuiq̃ permittit aut iubet occidere. *L.i infra de req. rei. et l. absentem de pœnis. L. si quis ingenuā de cap. et post. faeit l. f. C eo ut. iu. l cum oportet. §. fi. de bo. q. lib. l. illud C. de coll. l. inter filios. C. famil. hercis.*

Legulei fere oēs legé ualidā defēdūt, Canonistæ uero cōtradicunt multi qa peccādi fouet licētiā, addo q̃ ciuiles inimicitias serit, quo nihil pniciosius. fieri

enim non potest quin cognati et agnati atq; amici occisorum iniqssimo ferant animo, domesticum utinam non haberemus exemplum Romæ quæ post proscriptiones nunq̃ quieuit, ego autem in usu fuisse tales leges didici maxime aduersus proscriptos, & lege Tribunitia sic cauebatur.

Si qs eum (qui eo plebiscito sacer sit) occiderit parricida non sit, sacrum iudicio dãnatũ ueteres dicere solebãt. meminit Liuius legẽ latã neqs ullum magistratũ sine ꝓuocatione crearet, q creasset eum ius fasq; esset occidi. L. Sylla occisoribus ꝓscriptorũ ꝑmia cõstituit. Ad bãnitos redeo, dispiciẽdũ quorũ in numero sint & an ĩ usu antiqtus fuerit alioue noĩe appellati, et recte Bar. docet neq; deportatis neq; relegatis æqperãdos. Adde q deportationis & relegationis pœnarũ sũt noĩa, Bãnitio uero secus. Bãniti uox noua & Gotica ẽ, & ñ differre a ꝓscriptis mihi ꝑsuadeo & uere ꝓscriptos noĩari posse si cõferant rões uocabulorum. Proscripti ab eo q dãnati. eorũ noĩa scribebant in tabulis q̃ publice ꝑ rostris appẽdebant ab eo qđ ꝓscribere ẽ publice scribere. Vlp. i. l. sed & si pupillus. d. uer. sig. ꝓscribere sic accipimus palã claris literis ut de plano recte legi possit, ante tabernã uel añ eũ locũ in quo negociatio exercet, nõ in loco remoto sed euidenti, & loquitur Vlp. de ꝓscribẽdis mercibus. ꝓscribi ẽt dñr domus qñ publice uenales uel locandæ signantur aut fisco inferuntur. Banniti a bãno dñr, q palã uoce ꝑconis uel magistratus dãnati ꝓnũciant Romæ foro publico existẽte, in nõnullis locis ĩ tabellis pro ualuis curiæ maiusculis literis scribuntur oĩbus legendi.

Et utrunq; nomẽ significatũ dãnati hẽt. nihil aliud est bãnitus & ꝓscriptus, q̃ publice dãnatus ob aliqđ delictũ ut illđ. Q. Aurelii, Albana uilla mea me ꝓscripsit. i. dãnauit. uerũ inter dãnatos & ꝓscriptos illud interest q oẽs proscripti sũt dãnati nõ ãt ecõtra qa multi dãnant sine stilo ꝓscriptionis, ut de bonis ꝓscrip. seu dãnatorũ. C. uterq; absens dãnat & utrũq; nomẽ ẽ gñale ad diuersa delicta & diuersas pœnas, & ꝓscripti deniq; sicut bãniti antiqtus ĩpune occidebant. exẽpla multa sunt sed notissimũ Cic. q ex illa nefaria triũuirali ꝓscriptiõe occisus fert. bãniti ergo ꝓscripti & sũt & dici debẽt, & nihil cõmune hñt cũ deportatis neq; relegatis, cũ exulibus uero exiliũ dũtaxat uoluntariũ, nã exulis & exilii gñale ẽ nomẽ, deportationis exiliũ, similiter & relegationis. exiliũ dicimus, qbus casibus est pœna. similiter & qñ nullo alio ĩterdicto loco, preterq̃ q patria exire iussi sunt, exẽplũ in. l. i. de effractoribus. Est & quarta exilii spẽs & ꝓprie qñ nõ dãnati ad exiliũ sed ad euitãdas pœnas spõte migrãt sicut bãniti & ꝓscripti, & đ hoc loqt Cice. pro A. Ceci. exiliũ nõ ẽ, inqt, suppliciũ sed supplicii ꝑfugium ac portus.

L. Relegati et. l. capitalium. §. in exulibus infra de penis et. l. exilium d. interd. et releg.

Occidi ad meam defensionem.

Quæstionis est utrum scindi hæc respõsio ualeat, si scidit, nisi ꝓbet defensione reus supplicio afficiet, si nõ sciditur securus erit, & licet ius cõtrouersũ sit uicit tñ Bar. opinio ut reiiciat defẽsiõis adiectio eã rõne qđ male de eo ius sẽtit, nisi ꝓbet defendẽdo occidisse, facti atrocitas arguit dolũ, damnatur ergo ex coniecturato dolo, et ideo præ dura decisio, quia possibile est defendẽdo occidisse.

Bal.in.l.ii.de legibus nõ præsumendam malitiã tradit ubi potest esse iustitia. citat.l.merito.pro soc.Collige ex hac Bar.sententia responsionem qualificatam posse scindi quando contra eã stat iuris præsumptio. Nõ ab re fuerit scrutari nũ quid perpetuo uerũ sit hoc, siue essentialis sit qualitas siue accidentalis. multũ eñ ĩterest qualitatis accessu uel recessu remaneat eadẽ species uel nõ remaneat.

Porro in proposita.q.de delicto facto per homicidium quæritur. nam ubi non est delictũ nihil ad latrũculatores,sed qui dicit homicidiũ nõne dicit delictum?subsisto.multi enim sunt casus quibus iure occiditur ut fur nocturnus,agrorum populator,in adulterio deprehensus,latro,aggressor,& similes.ista itaq; qualitas occidi ad meã defensionem facit nõ esse delictũ.Pro Bar. est q́ regulariter homicidiũ sonat delictũ, licet certi sint casus qui excipiũtur & regulæ repugnãt ideo nullo præsumptionis adminiculo fulciuntur, nisi probeẽ.ex diuerso Vlpianus iniuria occisum merito in lege adiicitur,nõ enim sufficit occisum sed oportet iniuria id esse factũ.Cõsidera q́ alia.q.est utrũ reo deiicẽti ad meã defẽsionẽ occidi credatur,alia utrum scindi queat talis responsio de qua sola nunc agitur. *in.l.aurelius §. idem quæsijt de lib lega.* *In.l.si seruus ad l.Aquil.*

Esto q́ homicidiũ dicit loquaẽ delictũ,fateri ẽt cõuenit, qui dicit ad suã defensionẽ occidisse dicat nõ delictũ. si detractione huius qualitatis fit delictũ, eiusdẽ pariter adiectione fit nõ delictũ.Manifestũ est utiq; substãtialis & inseparabilis hæc adiectio sit,q́ eadẽ submota nõ remanet eadẽ res, nõ idem profecto homicidiũ ẽ qđ p̃ defensiõe fit & illud quod nõ defendẽdo factũ est. & igitur periniquũ uideẽ in potestate interrogantis sit immutare qcq̃ de respõsione rei propter quod noua inducaẽ species.i.de nõ delicto delictũ. Si scindis p̃culdubio corrũpis atq; inuertis in id qđ nõ respõdi & magis est tua sit respõsio q̃ mea. si dixerit aliquis nõ põt pro tutela occidi sine occisione,qui ergo pro tutela occidisse dicit,occidisse fateaẽ ẽ necesse,& sic ñ de occiso sed đ q̃litate remãet. q. *l.in delictis.§.si detracta de noxa.*

Captiosa isthæc argumẽtatio ẽ,qualitas eñ ex qua res accipit formã inseparabilis est a se formata specie,qua detracta alia res est, & ideo occisionẽ quã ex uerbis meis extorquere tẽtas non est illa de qua ego loquor. porro interrogatio & responsio nisi unum & idẽ respiciant nihil efficit.

Esto de qualitate sola remaneat quæstio nimirũ qđ ab ea pẽdet delictũ & nõ delictũ,de hac itaq; qualitate quæstio nõ de alio est q̃ de delicto de quo agiẽ, & idcirco qui de homicidio accusaẽ., de solo delicto quod p̃ homicidiũ factũ est accusaẽ,alioquin si nõ esset delictũ nequiret puniri,neq; accusari. finge accusator dicat,defero Titiũ qui inter se defendendũ Semproniũ aggressorẽ suũ occidit,procul dubio nõ audireẽ immo irrideret q́ ineptissime accusaret de homicidio quod delictũ nõ est.Cũ itaq; causa & fundamẽtũ accusationis & dãnationis solũ sit delictum & responsio dicit nõ delictum,quomodo ex ea quispiã ualet quid decerpere qđ sit delictũ nõ uideo,totã ergo respõsionẽ aut recipiat est necesse aut reiiciat. Neq; tamen per eam reus leuatur onere probandi defensionem,neque per eam fit damnari de occisi delicto possit nisi aliunde probetur.

In l. i. C. de edil. acti. In l i. de uulg. idē sentit Bal. in l. ea quæ. C. de condi. inde. Cinus in l. i. et de confes. idē in l. siquidē. C. de excep. Bal. et Sal. et in l. exceptionem C. de probat. et l ij. C. de dona. cum nup. Io. and. in c. ij. de confes. Iac. de Aret. in l. cum quærit infra de admi. tu. Spec. depositio. § . x. uer. sed pone Bal. in l. nec codicillos de Codi et Sal. in l cum qui. C. de adulte.

Bal. æquitas iudicis potest admittere responsionē qualificatā causa uitandi calumniā & ideo Reus potest respondere feci ad meā defensionē, ne interrogatio quæ implicat dolū sit captiosa simpliciter respondenti quia negatur maleficiū isto modo licet confiteatur uulnus.

Aretinus, qui dicit fecisse ad suā defensionem, uirtualiter negat accusationē, quia qui negat qualitatem per quam pactum efficitur criminosum negat illud quod formaliter deducitur in accusatione, & ideo totam dicitur accusationem negare. cccccxxi. Fil. iclinat in hāc partē si unius uerboꝝ cōtextus fiat rñsio ut feci ad meam defensionem. refert Io. montis grana Odofredum & Martinum a fano similiter respondisse, subiungitq; se timere auten. Bar. usu. in cōm. receptam.

Sed nunquid poterit in hoc torqueri an uerum sit fecisse se defendendo & extorta in quæstionibus sufficiat simplex confessio.

Cogita an circūspectus iudex percūctari debeat, nū probatu difficilis tum sit defensio, quod ex facti qualitate æstimabit, si probatū facilis est, & non probatē male olet, sin secus, puta in deserto & remoto hominū frequentia loco occisus proditur, ubi testiū penuria esse solet, aut nō interdiu, & an in agro siue loco occisi, uel occisoris ut coniectura sit quis alterū aggressus fuerit, maxime si nihil negotii occiso in iis locis fuerit. item si odia inter sese exercuerint, quis ante passus iniuriā, iunge his hominū mores & æstimationē, uter frugi, mansuetior, placabilior, aut iracundior, ad rixas pronior, uindictæ appetentior, manu promptior, & sic nō facile defensionis qualitas reiicienda est, si uerisimilitudo inclinet animum ad molliendā pœnā, iuuatur hæc cōsideratio auctoritate Accursii Butricarii, Bal. & Salı. in, l. fi. infra de hære. insti. Adde q; in dubio faciēda est interpretatio ut homicidium factum sit ad defensionem.

Agu. Aret. insti. de iure natu. ius aūt gentium Bal. consil. cxeV lib. i. Corne consi clxij. li. i. et Decius hic. L. sciant cūcti C. de probl. qui sen tētiam C. de pœn. et ij q. Viij. c. sciāt. Iason hic et Feli. in c. significasti et cccccxxi fil. in re pe l. i. de uulg. cō mēd. sed et in. l. non utiq; de pu.

Panor. in. c. auditis de prescr. benignius putat capitali supplicio nō esse subdēdum reum nisi aliunde liqueat occidisse, licet male præsumat ius contra occisorem, tamen quia nō simplex est cōfessio, cōiecturata ex ea de dolo ducitur pbatio, & nō clara & indubia qualē in capitalibus leges desiderant, potuit enim defendendo occidisse, & ideo Innocentii innititur auctoritati qui admonet ius dicentes, aut raro, aut nunq̄ ex ualidis q̄tūuis præsumptionibus capitaliter damnent. impugnat Decius in. c. cū uenerabilis. xii. col. de except. leg. duc. Bald. mitius agitur in pœnis corporalibus ex dolo. patet sumpto in. c. i. cōmod. fe. amit.

Similiter Ang. Consi. xxii. eū qui confessus est casu se occidisse nec aliter constat de occisione, respondit arbitratu ius dicentis citra mortem puniendum.

L x.

VLPIANVS

Iustitia est constans, & perpetua uoluntas, ius suum cuiq; tribuens.

Vlpianus

Vlpianus iustitiam ideo uoluntatē esse dicit, quoniam non alia uirtus est præter iustitiam,quæ mera uoluntate feratur ut.V.Ethic.docet Aristoteles.Cæteræ uero uirtutes aliunde mouenť,accedēte tamen uolūtate id est appetitu sensitiuo .S.Tho.ii.ii.q.lViii.arti.fi.fortis alio principio impellitur ad labores & discrimina subeunda,temperatus ad uoluptates reiiciēdas;solus iustus nullo alio affectu, nisi uoluntate res iustas peragit,& quia non omnis uoluntas iustitia est,ideo iungit,constans & perpetua.

Constans ꝙ neq; pecunia corrumpi,neq; potētia frāgi,neq; gratia inflecti ualeat,& idcirco a Chrysippo depingitur uirgo incorrupta.

Perpetua, non sempiterna,ut illiterati dicunt, sed cōtinuata uoluntas.nā qui nō semper, sed interdū iuste agit, omniū confessione iustus non est. perpetuare est sine intermissione continuare, sic perpetua dicitur oratio.Vlpianus in.l.si cū dotem so.mat.si quidē interuallū furor habeat,uel perpetuus quidā morbus.Perpetuum dixit ad differentiam interuallati.Paulus in.l.uia de ser.rust.præd. si lacus perpetuus in suo fundo est,nauigandi quoq; seruitus,ut perueniatur ad fundū uicinum,imponi pōt.fugit Accursiū hæc significatio.Nā si perpetuus.i. cōtinuatus nō esset,nō posset nauigio pueniri ad fundum,cuius gratia seruitus imponiť.

Ex quibus conficitur ceu incōstans uolūtas non est iustitia,similiter nō continuata nō est iustitia,æq̄ inconstans & uarius,iniustus est iudex,& iure recusari potest;quia aut corruptibilis,aut timidus,aut flexibilis,aut imprudens, aut duplex animo sit necesse est,ut Iaco.Apostolus scribit Epistola.i.Bal.in.c. ad nostrā de proba.Iniquus & indiscretus iudex;iure recusatur,imprudentis enim est subiicere se iudicio iniqui,aut indiscreti hominis.Philippns in.c.postremo de appella. Quare inuidus, amans,imprudens ue iudex recusari queat, latius per digressionem explicaui in commentariis ad.c.i.de proba.

Ius suum cuiq; tribuens.

Hoc ꝓpriū est iustitiæ per qđ ab aliis uirtutibus discerniť.Cice.V.de finibus; Propriū est cuiusq; uirtutis munus,fortitudo in laboribus,piculisq; cerniť, tēperātia in ꝑtermittēdis uoluptatibus,prudētia in delectu bonoꝝ & maloꝝ, iustitia in suo cuiq; tribuēdo.hæc Cicero.proinde sapiētes ex omnibus uirtutibus hanc unam alienum bonum esse dicunt. alienis quidem commodis sola prospicit, & nihil emolumenti se excercentibus affert præter iustæ actionis commendationem,quæ omni auro carior esse debet.

Et latere nō debet duplicē eē iustitiā eodē Aristotele auctore, unā q̄ species & pars totiusē, ex qua simpl'r uir iustus noīať,cuius officiū est nō plus capere q̄ȝ par est.iiii.Ethi,idem,qui non capiunt,de liberalitate nunquam laudātur, sed de iustitia Lact.Vi.diui.insti.plus accipere iniustum est.

Altera iustitia est in qua uniuersæ uirtutis est usus.Iubemur enim secundū oēs uirtutes uiuere,quinimmo reliquas huic uirtutes ancillari tradit idem .ii.pol.

Consonat Imp. Iustiniani definitio in auten. ut oẽs obed. iudi. Iustitia est, inquit, uirtus præcipua aliarũ dña, per quã regũtur omnia, & sine qua factum est nihil.

Hinc est ꝙ nemo iustus esse potest nisi idẽ fortis, temperatus, & prudens existat, cæterarumq; uirtutum omniũ usum habeat. Iaco. apostolus Epistola. i. qui totam legem seruauerit & in uno peccauerit, omniũ factus est Reus, & propterea tota ac perfecta uirtus censet̃. Lactan. V. diui. inst. Iustitia aut ipsa est summa uirtus, aut fons est ipsa uirtutum.

Iustitiæ duæ sunt partes una in distributione bonorum, pecuniarum, & aliarũ rerum, quæ inter ipsos ciues sunt communes, quam distributionem idem Aristoteles monet faciendam ex dignitate personarum, & per eum modum quo fit cõtributio, unde deducitur iniuste distribui indignis, & iis qui minus uel opis uel operæ uel diligẽtiæ & fidei in cõmune contulerunt. quarum rerum plenos tractatus habemus de muneribus & hono. de uaca. munerum, aliis multis locis. Altera pars iustitiæ in cõmertiis & iudiciis uersatur. De qua quidẽ uniuersali iustitia, compendiosis præceptis docens Vlpianus ait.

Iuris præcepta sunt hæc, honeste uiuere, alterum non lædere, ius suum unicuiq; tribuere.

Treis affectus mortalibus ad bonos usus, ut Peripateticis (aduersus quos licet Stoici) placet, a natura tributos coercere præcipimur, quorum concitatione, nisi ratione moderentur, in omne facinus præcipites agimur, libido. s. ira, cupiditas. & hæ sunt tres illæ furiæ, quibus mentes hominũ agitari perlepide Poetas fingere Lactantius meminit. Aptissime Valerius li. iiii. libidinis, & Auaritiæ furori similes impetus, ac generis humani certissimas pestes appellat.

His ergo uitiis contraria sunt, quæ hic custodiri præcipiuntur, quibus uniuersa continetur uirtus, & uitium prorsus exploditur. Idem Lactantius lib. Vi. Virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrenare, id est enim uitium fugere. nam fere omnia quæ fiunt iniuste atq; improbe ab his oriuntur affectibus. hæc Lact. castrat̃ ergo libido si honeste uiuit̃, ira coercetur, si nemo lædi tur, cupiditas reprimitur, si cuiq; suum sinitur. Iuris prudentia est diuinarum humanarumq; rerum notitia, iusti atq; iniusti scientia.

Post morales, ad intellectualem uirtutem, quæ prudentia est, accedit Vlpianus, ea est enim quæ bonorum malorũq; delectũ facere nos docet, deq; diuinis humanisq; reb. respondere & iudicare. Ideo ait iuris prudentia est di. hu. q;. r. n. qua definitione taxatur nostra (prophpudor) leguleioꝝ impudentia, nescio ne rectius dicam arrogantiam, ꝙ hac iuris prudentis appellatione, & titulo superbire non erubescimus, qui præter legum lectionem, omnium aliarum rerum cognitionem despicimus, atqui solis Bar. & Bal. scriptis contenti, uerba & sensus Digestorum parui facere incepimus.

Vlpianus.

De iure Ciuili.

Ius ciuile est, quod neq; in totum a naturali iure uel gentium recedit, neq; per omnia ei seruit.

Frater Gerardus eremita Augustinianus, uir in philosophia & theologia clarus & in iure haud modice peritus de præscriptione subtiliter disputando hanc legem sic interpretatus est. Ius legitimum, inqt, ideo non in totum a iure naturali recedit, quia ab eo restitudinem mutuatur, ideo non per omnia ei seruit, quia addendo uel detrahendo in suos usus commutat.

Obserua tripertitam iuris diuisionem, quæ a triplici de homine consideratione descendit. consideratur primo ut animal, unde ius manat naturale. item ut hõ unde Ius gentium siue humanum. tertio ut ciuis a quo ius Ci. hinc tripertita capitis diminutio & frequentissima de actibus hominum discussio atq; infinitarum quæstionum enodatio. alia quædam pulcra ad hanc considerationem pertinentia in commentariis ad legem Gallus disseruimus.

Itaq; cum aliquid additur uel detrahitur iuri communi, Ius proprium idest Ius ciuile efficimus.

Topicalis tota hæc pars est ex qua multi argumentorum loci ducuntur, neq; alibi melius didici quomõ species formentur, quod est cum generi adiicitur qualitas quam specificam differentiam dialectici appellant, aut quid a cõi eximit & ad certam redigit formã. Ius ergo cõmune est genus siue materia ex qua ius ciuile conficit, & p hoc potissima iuris ciuilis pars est ius cõmune, a quo seiungi nõ põt ueluti reliquæ species a sua materia sunt ĩsepabiles. Vnde fit ius ciuile & cõe inter se pugnare non posse sed unũ ab altero pendere seq; inuicẽ cõfouere & eodem pergere idest ad eundem finem ut egregie idem frater Gerardus docet.

Ius itaq; commune ex quo quisq; populus ius sibicõstituit duplex est, unum latissimum quod gentium dicitur, alterum Romanum quod cõmune est inter omnes Romani imperii populos. quotiẽs igitur aliquid his additur detrahiturue, fit quoddam ius proprium appellaturq; ius ciuile siue municipale eius ciuitatis in qua constituitur.

Est præterea Ius Quiritium quo soli Quirites tenenẽ.i. qui domiciliũ Romæ obtinent. cæterarũ uero ciuitatũ appellanẽ iura municipalia, nostra Quiritia longe ab his absunt & imperite a qbusdã municipalia noĩantur cum Roma non sit municipium, reliqua quippe oppida a muneribus in urbe Roma capiundis dicta sunt municipia. Paulus in lege prima ad municipales & Gellius in noctibus Atticis. est ergo ius cõmune gentiũ oĩum, item commune Romanorũ, item Quiritiũ

Inst. de iu. n. g. et C. §. ius ciuile et C. ius quiritum. ij dist.

quo nos soli Romæ utimur. quartū Municipale. alterius cuiusq; populi illa duo communia semper uigere credunt. hæc duo alia nisi liqueat a communium communitate recessisse dissimulari possunt.

Hinc Bal. testamentum coram duobus testibus extra limites Romani imperii factum ualere respondit nisi diuersum illic a iure gentium in usu esse constiterit. ex contrario etiam definiendum arbitror de testamento intra limites nostros paucioribus quam septem testibus facto non ualere nisi probetur alio iure licuisse. l. si non speciali. §. de testa.

Idem rursus notat Baldus rem nouam fieri adiectione, aut detractione eius qđ uariat effectus, & ideo tradit qualitatem in obligationibus futilem esse quæ actionis dandæ aut denegandæ causa non est quamuis sit causa execrationis temperādæ Arg. l. in delictis. §. si detracta de noxalibus. Ergo non omnis adiectio aut detractio facit rem nouam, non omne statutum facit ius municipale, non omni rescripto ordinarius fit delegatus, non omni additamento nouatur libellus, de quibus & aliis multis legendus hic Iason est qui curiosius ac copiosius præ cæteris ista pertractat & auctores atq; locos petendos commemorat.

Astipulantur his Accur. traditiones in. l. si per seruum de usu et habi. et in. l. ii dist. in diem adic et Bal. in. i. consti. c. in illa quæstione condemno immo absoluo etiam si dictum fuisset cum hoc Barto. in auten. ingressi aut dictum hoc acto. imb. in l. ubi ita donatur de dona e in soci filius con sil. cxxiiij.

Vni ordinario rescribitur auctoritate nostra cognoscas, alteri quicquid nostra auctoritate feceris, ratum erit.

Quid inter hæc queritur. Inconfesso esse apud omnes. Iason scribit primo rescripto delegatum ex ordinario factum, secundo non factum ea ratione φ clausula adiecta actibus consecutiuis non uariat naturam primariorum ut in Clementina prima de præb.

Qualitates erga tum nouant si specificæ sint, si primariis actibus adiiciantur.

Debitor in iudicio creditori obtulit ac deposuit his uerbis, duo milia quæ debeo, offero & numerata depono uti capias acceptaq; feras, peto tamen & uolo non tradi nisi illud factum fuerit. quæsitū num cōditionale depositum esset. quidam in iuris sapientia & aduocatione clarus cōditionale censuit, ego ex iis quæ supra dicta sunt purum respōdi & traditioni a depositario faciendæ adiectā qualitatem non autem depositioni, addidiq; uerba depositionis non erant concepta forma conditionali neq; eodem orationis contextu sed post perfectum depositionis actum modus traditioni dictus. Verum maiorem dubitationem mouet utrum depositum qui recepit cogi omnino queat creditori tradere quasi lex nō ualuerit traditioni imponi quæ deposito non fuit imposita. Io. And. & Car. Alex. in potestate contrahentium negant esse ut actus perfecti non pariant iuris effectus. fidem his faciunt quæ adducuntur in illa quæstione donantis ecclesiæ ea lege ne donata sit in administratione Episcopali, item in illa eius qui se monasterio addixit ea lege ut rerum dominium remaneat suum.

In. c. fi. de cōdi. ap. L. serui elec. §. i. de leg. i et l. si pupillus. § fi. de uerbo signi.

Obseruandum postremo est id proprium cuiusq; dici quod non est cū aliis cōe, & quamuis quod cōe est nostrum dicere usurpemus, nō tamen quod cōe est dicere ualemus proprium. plus qđe est ꝓpriū quam meum uel nostrum. illud excludit

In. c. si papa de priuil. li. VI.

communionem, hoc admittit. unde Io. And. statuto loquens de re propria putat locum non esse in ea quæ communis est.

Lex ait iniuria in domo propria facta acrius uindicetur. quidam putant eadē pœna nō uindicandam si fiat in domo communi. at Papi. eū q introierit domū hitationis cōductā cōtra. l. Corneliā phibentē ī domū alterius ui ītroiri, fecisse respondit. similiter & domum suam ad adulterium præbuisse definit eum qui domicilium conductum præbuit. cogita num legislatoris spectanda sit mens neue uocabulorum scrupulositate, quam Celsus detestari solebat, perniciose pœna eludatur, & ideo hoc casu propria siue ratione habitationis, siue possessionis, siue proprietatis satis fortassis erit ad pœnā committendam. prospicere enim lex uoluit iis quibus ratione loci grauior fit contumelia, non autem domibus communionem nescientibus, concedo tamen quando domus esset cohabitationis ipsorū rixantium, uel alio iure communis, & ab eo qui iniuriam passus est non habitaretur, legi locum non esse.

Bal in l. i. C. qui t. f pos.
In. l. lex cornelia de iniur.
Florianus in l. Sabinus ĩfra. C. de diui.

IN LEGE IVS PLVRIBVS MODIS.

De iustitia et iure.

IVLIVS PAVLVS.

Vbicunque Prætor salua maiestate imperii sui saluoq; more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

Sine controuersia receptus sensus est, Prætori non licere alibi quam in loco maiorum ius dicere. unde doctores colligunt in causis quæ plenam cognitionē desiderant ab ordinariis iudicibus alibi dictam sententiam non ualere.

Si uerum amamus, Paulus non arctat prætorem certo ab aliis constituto loco ius dicere. ubicunque, ait, ius dicere cōstituit, ergo ī prætoris arbitrio fuit iuris dicendi locum deliberare modo talis sit ubi salua maiestate imperii, seruatoq; more maiorum ius reddi possit. nam in Basilicis ius reddebatur ubi multa tribunalia erant ut in auditorio Apostolico uidemus, ex quibus unum eligere pro arbitrio prætoris fuisse hic probatur. fateor tamen in oppidis hodie ubi iudicibus assignata sunt certa tribunalia, inutiliter non in eis ius dici.

Salua maiestate imperii sui.

Si quidem priuatus homo qui arbitrium recepit, decorum seruare debet, ne ex loco sententiæ dicendæ dignitas lædatur, lōge plus rationem maiestatis suæ ha/

C. in l. si cum dies § de arb.

bere debet prætor. unde fit quando certa iudicibus non sunt constituta loca, frustra eũ ius reddere, ubi personam quam gerit publicam læditur,

C. in l. si eum dies § de arb.

Saluoq; more maiorum.

Pro solẽnibus accipio opa Tribuniani, nos fugit q̃lis hic maiorũ mos fuerit, nõnulla tñ uariis ex locis colligi posse reor, & ĩ primis ut ꝓ tribunali sedẽs ius dicat ꝓtor, nõ in subselliis neq; alibi. nequaq̃ oĩbus magistratibus tribunalis fastigio utendi ius fuit sed maioribus tm̃, ueluti cõsulibus Romæ, ꝓtoribus, & ꝑfecto urbis. in prouinciis uero præsidibus, procõsulibus, & imperatoribus, minores aũt magistratus in subselliis ius reddebãt. auctor est Pedianus. & ideo Vlpianus in. l. i. de iudic. dix. qui tribunali præest, uel aliam iurisdictionem habet, q̃ non omnis qui iurisdictioni præest tribunal ascẽdit, Tribunalis sedem in sublimi fuisse arguit Quintilianus Or. inst. quando instruit eum, qui apud tribunal dicturus est, uultu stet erecto ut eum apud quem dicit spectet. cuius autem formæ tribunalia essent, Vitruuius. V. de archit. scribit. hinc est quando non in tribunali prætor qd statuit de plano pro eo q̃ non in edito sed planicie pauimenti ius dicit. cito huc Vlpiani uerba in. l. si pupillus de uerb. sig. aperte hanc significationem probantia proscribere, inquit, palam sic accipimus claris literis ut de plano legi possit ante tabernam. de plano idest de solo uiæ. Recte igit̃ Accursius, Bar. & Bal. de plano pro non in tribunali interpretantur.

Itẽ q̃ ueste ut trabea & ornamentis prætoriis ius dicat præseq; habeat cætera magistratus ĩsignia puta lictores, fasces, apparitores, sellã ebumeã curulem & alia nobis incognita. colligo ex uerbis Vlpiani in. l. i. de postul. quando meminit cæcum utrisq; luminibus orbatum non admitti ad postulandum, quia insignia magistratus uereri nõ põt. Et quia non nouum est a uetustioribus institutis præsentia definitionem capere, igitur non iniuria contendi posse reor, Senator Capitolinus noster quando tribunali insedit sine regio ex ebore sceptro & præ se non teneat ex more galerum uaginatumq; ensem & insignia reliqua frustra ius dicere, neq; diuersum de sacri palatii auditoribus forte censendum est, quisquis non in auditorio publico, aut non pro tribunali aut nõ ex more maiorũ ĩdutus ius dixerit.

ar. l. non est nouũ et l. adeo infra de libe.

Quæsiuit Gulielmus num consentientibus litigatoribus ualeat non in loco maiorum dicta sententia, & putat ualere eo argu. q̃ eorumdem consensu potest tempus etiam immutari. l. ii. §. sed si iudex de iud. quod Bartolus, Baldus & omnes sequuntur.

Quæ decisio ni fallor pugnat cum hac iureconsulti definitione, quod non litigatoribus, sed publico imperii decoro & maiestati consultum esse uult. Salua imp. sui maiestate ait, ñ litigãtiũ uolũtate. porro frigidissima ẽ illa argumẽtatio de tpe ad locũ qm̃ tpis ꝓrogatio ꝑuatã litigãtiũ respicit cõmoditatẽ, tribunalis autem

autem ex more maiorum fastigium publicam maiestatem custodit, etenim quæ publici decoris sunt, priuatorum pactionibus non subiiciuntur. l. quos autem. in/fra de postul. &. l. neq; pignus.. §. fi. de reg. iur.

Adde ueteri instituto quisquis ex magistratibus contra maiestatem imperii sui quid fecisset lege maiestatis reus fiebat, ut de. L. Flaminio memoriæ proditū est quem Cato censor senatu mouit ob inquinatam honoris maiestatem per supplicium de damnato in prouincia ad spectaculum meretricis sumptum.

De origine iuris Caius.

Facturus legum uetustarum interpretationem necessario prius ab initiis Vrbis repetēdum existimaui, non quia uelim uerbosos commentarios facere, sed in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constat. et certe cuiusq; rei potissima pars principium est.

Ex hac præfatiuncula licet æstimare q̄ magna, pulcra, necessariaq; rerum cognitio cum libris Cai nobis periit & q̄ lachrimabilem iacturā fecerimus in præclara illa Digestorum suppellectili, ac reliquis iureconsultorū lucubrationibus. liuor græculus gloriæ Romanæ linguæ plus detrimenti attulit quam Gotorum, Herulorum, Vandalorumq; uastationes & incendia. cautius fecisses Iustiniane siue Tribuniane huic operi hanc præfatiunculam non inserere, ex qua teipsum damnas imperfectæ & recisæ undiq; iuris sapientiæ, iuris centones utique non Digestorum libros edidisti, & o utinam centonum legem seruasses, uerbosa uolumina causaris, nec quicquam ædepol tuis cōstitutionibus uerbosius atq; ineptius legit̃ maxime nouellis, ubi neq; uerba sensibus, neq; sensus uerbis cohærēt.

IN. L. II. DE ORIG. IV.

Pomponius. Postea aucta ad aliquem modū ciuitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse, quas partes Curias appellauit, proptereaq; Reipublicæ curam per sententias partium expediebat, et ita leges quasdam ipse curiatas ad populum tulit, tulerunt et sequentes reges,

Doctissimos atque elegantissimos in hanc legẽ commentarios Vldricus Zasius nuper edidit uir quidem linguæ Romanæ candore ac iuris sapientia illustris. uerum quia natura ita comparatum est, ut messor quantumuis diligens efficere non ualeat quin specilegium relinquat, igit non tanquam perfecto operi fastigium impositurus, sed superstites spicas collecturus accedo, ne pereant.

Gubernationum species iustæ tres a sapientibus definitæ sunt. prima Regia, quæ dei typum tenet in terris, & hæc naturalissima, si innocua fuerit, ut apum sine aculeis, quam Plato tum Creteum tum Laconicum nominat.

Secũda optimatum quã senatoriam nostri nominarunt, Græci aristocratiam.

Tertia popularis cuius institutum est per uices imperandi parendique, & hæc Respublica quasi res populi.

Quarum omnium finis est commune bonum & uniuersorum utilitas, ex his nõ nullas mixtas fieri ut optimatum regiæ iunctam, aliam ex populari et senatoria, tertiam ex regia senatoria & populari mixtam, ut Platonicam, & hæc omniũ perfectior, quam a Romulo sapientissime institutam hic uidemus. Primum enim centum senatores sibi iunxit, mox uniuersum populũ. xxx. diuisum partibus, quas a cura ferendæ reip. Curias appellauit, quarum suffragiis omnia expediebãtur, leges decernebantur, & hoc est ferre ad populum leges. s. in populi consultatioẽ ponere & interrogare si placeret, non autem promulgare ut illiterati dicunt. idẽ fecerunt sequentes reges, unde omnes leges regiæ curiatæ sunt appellatæ. Hunc locum pulcerrimum iudicauit tuus Leo. x. Clemens clementissime, et a nullo antea obseruatum dicebat & se apud alios non legisse.

Taceat igitur adulator Sabellicus in Venetorum historia, qui primordia urbis parum læta perhibet quod longã prius, inqt, seruitutẽ senserint quam ullã libertatis dulcedinẽ, nam nulla lætior omnium sapientum iudicio, nulla tranqllior, nulla expetibilior libertas est quã sub regia gubernatione, longe uero præstantior sub hac Platonica & Romulea mixtura. nullam unquam Romani sub regibus seruitutem serui uerunt nisi sub Tarquiis, quam repente excusserunt. Crispus in Catilina. Post ubi imperium regium quod initio conseruandæ libertatis atque augendæ reip. causa fuerat, in superbiam dominationemque se conuertit, immutato more annua imperia binosque Imperatores sibi fecere.

Exactis deinde regibus, lege Tribunitia oẽs leges exoleuerũt.

Obserua eiecto rege, leges regias non intelligi abrogatas. quid autem de expulsi tyranni legibus? mox cum tyrannide antiquatas arguit Diui Leonis constitutio in. l. decernimus. de sacrosan. eccle. quam Cynus, Bar. & Baldus sic intelligunt.

Sed quare aliud in rege & aliud in tyrãnno? quoniam legitima Regalis est potestas & eius ueræ sunt leges, tyranni uero, quia uis est, eius scita non sunt leges. fusius hæc ista tractaui in libris, quos ad sanctissimũ Leonẽ. x. Pon. Max. de principatu scripsi. Cæsar Borgia defuncto Alexan. VI. eius patre Vaticanũ ualidissimo exer

citu

citu occupauit,ut ad eius nutũ Pontifex crearetur. Nam haud minima pars Cardinaliũ eius factionẽ tuebat,tandẽ multis pellectus promissionibus & ante oĩa incolumitatis,in Iulianũ episcopũ Hostieñ. q Iulius. ii.appellatus est,cõsentit.

Quæsitũ fuit nũ Iulius stare promissis deberet? oẽs fere stari oportere censuerunt, eo uulgari ꝙ hostibus etiam seruãda est fides. Ipse uero respõdi, promissis tyranno, maxime de incolumitate, factis stari non oportere,latere dicebam eos qui contra sentiunt,quãta inter utrunq; sit discrepantia.

Tametsi hosti religiose seruãda est fides, nõ tamẽ tyrannis, neq; piratis, quibus cũ nullũ ius esse maiores nostri definierũt,neq; fidẽ,neq; iusiurandũ.at cum iusto hoste totũ ius fœciale,ac perduellionis uiget. fides iusiurãdum & alia multa iura cõia esse testatur Cicero, ex aduerso exitiales humani generis pestes tyrãni & piratæ sunt definiti,perfidi,immanes,impii,ex hominum cõmunitate omni uia exterminandi, quænã carior? quæ arctior? magisq; inuiolabilis coniunctio esse potest illa,quã inter patrẽ & filium,diuina humanaq; iura constituerunt? & tamen honestissima parricidii causa in filio est tyrannum patrẽ occidisse. concludo itaq; neq; tyrãnis,nec piratis cæterisq; publicis prædonibus fidẽ incolumitatis seruandã cõmuni saltem causa, cõtraq; ius humanæ societatis facere eum qui fidem datam seruat. Hæc si noua nostris Leguleiis uidebitur sententia,tamẽ uera est quã ex recte philosophãtium scholis hausi,& Ciceronis.iii.off. traditionibus. *L. Minime infra de relig. et sump. fu.*

Astipulatur his præclara illa Bal.sentẽtia dicentis si Papa aut Imperator aut Rex liberã ciuitatẽ cogit profiteri esse suã,fidelitatisq; iuramẽtum exigat,nihilo tamen minus & professionẽ & iusiurandum nõ tenere ea ratione,inquit, ꝙ tunc ad instar tyranni redigunt, quod Iason in præludiis feudorum, & literatissimus Cotta in memorialibus suis cõmẽdãt. sentit ergo Bal.neq; fidẽ,neq; iusiurãdum tyranno præstitum seruari oportere, neque legitimo etiam Principi, quod plus est, in eo qd tyrannum agit. In eadem causa esse indociles hæresiarchas didici a sanctissimo sapientissimoq; Leone.x.Pon.Maxi.dum hæc scripta recitarem. cõmemorauit enim Ioannẽ Hus,& Hieronymum discipulum grauissimo Constã. concilii iudicio,promissa quanuis securitas fuisset,legitima flamma concrematos. Et iure quidem postquam tyrannis, quia corpus occidunt,fides seruãda nõ est, longe minus hæreticis iis qui occidũt animas. porro fieri non potest incolumibus uiris huiusmodi,quin simplices fidelium animæ capiant, at graue est fidẽ fallere,ueruntamen promissa contra Christũ fides si præstetur utiq; perfidia est. *In l nec si nolens C. de libe. cau. Per illum tex.*

Quas in tabulis eburneis scriptas pro rostris posuerunt, ut possent leges apertius percipi.

Posuerunt lego,non composuerunt ut in uulgatis codicibus malis legitur.

Accursius pro rostris id est ante oculos & ora hominum nõ male intellligit, et etymologiam coniecturatur.

Baldus Rostra credidit esse Archiuũ publicum, unde infert quæ in Archiuo

publico sunt pro Rostris.i.ante oculos hominum posita existimari, cum ab omnibus legi possint & eorum copia haberi, idque satis esse ad uulgandas leges ut omnes teneant.

Ergo in publicum, ante ora omnium quid edere, & in Archiuo publico recõdere paria esse sentit Bal. Et propterea leges in Archiuo repositas æque ut publice omnibus uulgatas ligare, quæ ut ridicula & periculosa, sic falsa est sententia, quis pro oraculo habeatur, nimirum ignoratio rerum Romanarum, & latinitatis hoc efficit, quam quidem inscitiam non tam per se detestandam arbitror, quam quod supina & affectata est.

Reuerenter dico impudẽtis esse, audere de legibus Romanis disputare, sine cognitione rerum Romanarum, ac sermonis quo sunt scriptæ. Necessariam Caius scribit in præscripta sua præfatiuncula, & Pomponius in initio huius legis talẽ cognitionem. hinc est quod non hic solus offenditur error, sed plus mille a doctis uiris, totidemque falsæ in iure decisiones notantur, non hæc dico corripiẽdi animo, sed admonendi Iustinianos, ne cõi errore, cognitu digna, ac necessaria cõtemnãt.

Nimis multum me deus inter se differunt Archiuum & Rostra. Archiuũ, non est qui ignoret, esse repositorium librorum siue sit publicum siue priuatũ, & non sine exacta custodia haberi clausa, quæ in Archiuo reconduntur.

Rostra autem fuisse didici forum ante curiam Hostiliam appellatum a rostris nauium quæ nauali pugna ab Antiatis captæ feruntur, ubi pulpitum erat concionantiũ his rostris ornatum, ibique legum tabulæ affigebantur omnibus cõspicuæ, & trinundino quoque die anteq̃ ratæ essent, quia uniuersa plæbs ex agris confluebat, uulgari solitas. Macrobius in Saturnalibus meminit. quod institutum ex legibus Solonis decemuiri receperunt.

Redeo ad Baldum. archiuorum uides usum ad res repositas seruandas, rostrorum autem ad uulgandum ibi appensas, quomodo ergo rostris æquiperas armaria? & non ueram iuris definitionem inde colligis ac doces, scilicet legibus in armario clausis ligari iusta ignorantia ignorantes.

His legibus latis cœpit ut naturaliter euenire solet, ut interpretatio desideraret auctoritatem prudentum necessariamque disceptationem fori. Hæc disputatio & hoc ius quod sine scripto uenit compositum a prudentibus propria parte aliqua non appellatur ut cæteræ partes iuris suis nominibus designantur, sed communi nomine appellatur Ius ciuile.

Non alius in toto iuris corpore locus est qui clarius doceat sine sapiẽtum interpretatione

terpretatione leges siue statuta muta iacere. Nam.xii.ta.leges de quaru interpreta tione Pomponius loquitur,non aliud tum erant,quam id quod nostri nunc statuta uocant,& ideo ius commune non faciebant.porro Imperium Romanum.xii.lapidem non egrediebatur,finitimi populi,aut socii,aut fœderati,aut hostes erāt. unde liquet arbitror insulse dubitatum utrum statuta interpretationem recipiāt. quam.q.Albericus ut magni faceret rotatam memorat,palamque fit iurisconsultoriam interpretationem a statutis desiderari quæ ex bo.& æq. uoluntates scrutatur amplectitur. Pomponius ait desideratam auctoritatem prudentum non autem grammaticorum qui uim dūtaxat uerborum insectātur,quippe qui interpretationem a statutis reiiciunt, ius bo. & æq. reiiciunt.Quod est contra Signorelium Homodeum uirum alioquin sapientissimum & cæteros contēdētes nō aliter statuta quam uerbis tenus intelligenda,multumque esse inter statuta &.ll. quod hæ ius cōmune,statuta ius huius & illius priuati populi faciūt strictique iuris esse, & ideo uerbis non expressum pro non dicto esse,neque mirum dicunt in .ll. diuersum per quas conuenit nihil indiscussum relinqui quia non aliud post ipsum ius superesse quod decidat,& absurdū uidetur casus relinquere indecisos, in iis uero quæ statuta nō definiunt non potest desiderari decisio cum præstō semper adsit iuris communis decisio.quæ probabilia uisa sunt multis non considerantibus iurisconsultorum sudores in .ll.ac stipulationibus interpretandis, neque distinguentibus inter ius commune,& commune quod duplex esse ostendimus, & ignorantibus Roma. ius ab initio non aliud fuisse quam municipale,post propagatum autem Imperium cœpisse esse ius commune inter omnes Imper. Roma. populos & sic posititiū semper a iureconsul. secundum uoluntatem ex bono & æquo interpretatum ut in ipsis.ff.lib.licet inspicere,neque extat ratio cur in altero magis sequenda sit mens.falso ergo dictum non superesse aliud ius commune, a quo decisiones casuum omissorum duci queant,ius enim gentium æternum non hominum dicitur sed sola naturali ratione constitutum,quæ ratio iugiter uiget æqua iusta omnium decisionum mater & fundamentum,neque se expectari patitur ubi definitione opus,ut supra in tractatu de bo.& æq.replicatum fuit.

Non ineleganter colligit Bal.legum interpretationem similiter & fori disceptationem usque adeo necessariam,ut nulla constitutione inhiberi queat. Si necessaria, inquit, est, ergo eius contrarium impossibile statutum non ualet. Et intelligo de uera,& iusta interpretatione,sine qua dictum uel scriptum nequit intelligi,neque ab iniuria,& absurdo uindicari potest. Porro naturaliter cuiusque lectionis finis est intelligere,medium autem ad intelligendum,uera est interpretatio.unde cōsequens fit ipsam etiam interpretationē æque a natura esse.Et obseruandum est non cuiusque interpretationem recipiendam,sed eius dūtaxat prudentis qui auctoritate ualet,unde fit non de grammaticali expositione Pomponiū loqui, sed iurisconsultoria uoluntatis scrutatrice,& aduocatorum usum esse necessarium, & tolli non posse. Quantæ autem molis in republi. sit, petendum est

quoq; in diuisiones alias deducuntur prout usus postulauerit, in initio tamen duas consulares fecit Libyam scilicet quæ Romanis paret, ea duntaxat excepta, quæ prius sub Iuba fuit, nūc nō sub Ptolemeo est illius filio, & Asiam cis Alim, & montem Taurum, Galatis exceptis, & gentibus quæ sub Amynta fuerunt, præter etiam Bithyniam, & Propōtidē. Præturas uero decem in Europa quidem, & adiacentibus insulis eam scilicet, quæ ulterior Iberia dicitur, circa Betim flumen est, & Attacen, & ex Celtica Narbonēsem, tertiam Sardiniam cum Cyrno, quartā Siciliam, quintam & sextam Illyrii partem, quæ ad Epirum, & Macedoniam, septimā Achaiam usq; in Thessaliam, & Etholiā, & Acarnaniā, & nōnullas Epiri gentes, quæ Macedoniæ sunt conterminæ, octauam Creten cum Cyrenaica, nonam Cyprum, decimam Bithyniam cum Propontide, & quibusdam ponti partibus. Cæteras Cæsar prouincias habet in quarum alias procuratores mittit cōsulares uiros, in alias prætorios, in alias homines ex equestri ordine. Reges uero, & Principes, & decarchæ eius portionis sunt, ac semper fuere. hæc Strabo cū uerbis Pomponii congruentia. Quæ omnia obserua pro iis quæ dicturus sum in. l. i. de con. princi.

F I N I S.

MARII SALOMONII ALBERTESCHI, IVRISCONSVLTI EQVITISQVE RO MANI AC ADVOCATI CONSI STORIANI, IN LEGEM, OMNES POPVLI, COM MENTARIORVM LIBRI.VI.

SANCTISSIMO CLEMENTI. VII. PONT. MAX. MARIVS SALOMONIVS ALBERTESCHVS. RO.

MEmoriæ proditum est Clementiss. Clemens Epicureorum & Stoicorum libros, q ruditer & sine ullo nitore scripti essent, non nisi a suis legi solitos. Neq; diuersum contingere nostris nunc Iuris professoribus experimur, Digestorum quidem libri ab omnibus passim summa delectatione legũtur. Cõmentaria uero in illos tot sudoribus lucubrata ut primũ in manus ueniunt, reiiciuntur. Abutentis sane otio & literis esse inquit Cicero, cogitationes suas ita scriptis mandare, ut neq; allicere lectorem neq; delectare possint. Quod uitiũ ut euitarem, & uoto Leonis. X. Fratris tui, qui in omni re uel literaria, in primis acerrimi atq; grauissimi iudicii erat, quãtum in me esset, satisfacere, sex libris omnia rite repetita, quæ ad legum Municipalium tractatũ pertinent, memoratu digna supra uulgarem consuetudinem paulo elegantius, & quantum materia ipsa & ratio differendi postulat, hic explicãtur, ad artem redacta ex ueterum & recentium Iurisconsultorum traditionibus. quorum sententias, quæ pugnare inter se uidebantur, summa diligentia conciliare studui, & quæ confuse multa ab aliis scribuntur atq; obscure, hic lucide, distincte, suisq; locis ac uocabulis restituta lector inueniet, tam iuris q̃ rethoricæ studiosis cognitu necessaria. Vale Pontificum Max. decus & ornamentum.

MARII SALOMONII ALBERTESCHI, IVRISCONSVLTI EQVITISQVE ROMANI AC ADVOCATI CONSISTORIANI, IN LEGEM, OMNES POPVLI, COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

CAIVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM.

Omnes populi, qui legibus, aut moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quiſq; populus ipſe ſibi ius conſtituit, id ipſius proprium eſt ciuitatis, uocaturq; Ius ciuile, quaſi ius proprium ipſius ciuitatis. Quod uero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes gentes peræque cuſtoditur, uocaturque Ius gentium quaſi quo iure omnes utuntur.

¶ Sunt populi, qui ſcriptis tantū legibus utuntur, ut olim Athenienſes. ſunt qui non ſcriptis, ut Lacedæmones. ſunt qui ſcriptis ſimul & non ſcriptis, ut Romani. & iccirco lego diſiunctiue legibus, aut moribus, ut in antiquis exemplaribus inueni. propter quod tolluntur omnes ambages de relatiuo quis, uel qui. Errant qui putant eſſe populos, qui neq; legibus, neq; moribus uiuant, quod eſt impoſſibile. Nam latrones etiam conuiuere nequirent, ſine certis inter ipſos inſtitutis, maxime de quærenda & partienda præda. Nec ocioſe uerbo regūtur, uſus eſt Iureconſultus, ut ueterem inter ſapientes quæſtionem dirimeret. Diſputant enim utrū a legibus, an hominibus regi conueniat, ideſt Magiſtratus præſint legibus, an leges Magiſtratibus, de quo in.l.ii.de ll.dicemus. *Inſt. de iu. nat. §. ex non ſcrip.*

Quod uero naturalis ratio inter homines conſtituit, id peræque &c.

¶ Nunquid Ius ci. non ratione, aut alia ratione q̄ naturali cōſtituitur? & utiq; non alia q̄ naturali? Porro a ratione, quæ ius commune efficit, penitus recedere non ualet, cui etiam ſeruire in multis, ſupra in.l.Ius autem.

tradit Vlpianus. utrunque ergo & gentium, & ciuile a naturali ratione proficiscitur. Gentium quidem diuina quadam ui, siue ratione dictante,
3.dist. C. ius natu rale et. C. ius ci. inter omnes homines diffusum receptumque custoditur. Ciuile uero non sine hominis decreto, intra septa tantum constituentis populi uulgatum uiget. humana itaque semper ratio, in utroque dominatur & præsidet.
De legibus populorum scrutari conuenit,
Primo, quo iure constituantur,
Secundo, quales constitui oporteat,
Postremo, de earum interpretatione & sensu.
¶ De prima quæstione procliuior sentẽtia est, per hãc. l. Populis condẽdarum legum factam esse potestatem. quod Politus in suis annotationibus, non iniuria fortassis deridet. Narrat (inquit) hæc lex, nõ disponit. uerba sunt ex institutionibus Caĩ iurisconsulti excerpta. Nã consequens ista ratione foret, ante hãc. l. idest, ante Iustinianum qui uim legis tribuit, Populis non fuisse ius scribendi sibi ciuilis societatis conditiones, & pacta.
l. ex hoc iure. supra eo. At probabilius est eodem iure gentium, populos sibi leges dicere, quo ipsæ sunt ciuitates. Quod Baldo hic placet, & Aristoteles secũdo politicorum probat, suadetque naturalis ratio, quod frustra Ius gentium in ciuitates coiri instituisset, nisi quemadmodum inter se uiuerent, disponendi fecisset potestatẽ. Ius (inquit Aristoteles) ciuilis societatis est ordinatio, sine qua consistere non possunt populi.
C. erit. iiii. distin. ¶ Quales autẽ leges cõstitui oporteat Isidorus & Gratianus sic docent. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinẽ patriæ, loco temporique conueniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, nihil per obscuritatem incautum captione cõtineat, nul-
C. facta. iiii. dist. lo priuato cõmodo, sed pro communi ciuium utilitate conscripta.
¶ Hisdem item authoribus tales esse debẽt, ut earũ metu humana coerceatur audacia, & nocendi recidatur facultas, tutaque sit inter improbos innocentia. Postremo Platone, Aristotele, & Cicerone authoribus, leges huiusmodi esse oportet, ut ualeant tranquillum ciuitatis statum componere, stabilire, tueri, animos erga deum, religionem, ciuilem, humanamque societatem affectos habere, & omnes denique in officio sic continere, ut improbi lineas transilire ne possint, boni ne uelint. Adde ex sententia sapientissima Isocratis ad Nicoclem, in primis ne tales sint leges, quæ discordias nutriãt, quinimmo lites omnes, & cõtrouersias funditus tollãt. Iam ad quæstiones accedamus, quæ ex præpositis diffiniuntur.
Sit Lex.
¶ Occidẽs ciuẽ capite puniat, occidẽs aduenã nũmaria pœna plectat,

Quæritur de Iustitia legis.

¶ Pro statuto est, ueluti grauius delictū est, ciuem q̄ alienigenā occidere, sic iustum, grauiorem pœnam constitui de occiso ciue, cuius amissione læditur Respublica. etenim Corona ciuica donabantur, qui ciuem in prælio seruassent, præclareq; Scipio dictitare solebat, malle se unum Ciuem seruare, q̄ mille hostes occidere. Vnde plane intelligitur quanti facienda sit ciuis unius uita, plurisq; commoda nostra uel publica habenda sunt, q̄ inimicorum magna strages, uel detrimenta. circa quæ triplex succurrit inspectio.

¶ Prima, utrum uere grauior sit præposita occisi ciuis poena.

¶ Altera, utrū ualide de occiso homine, pecuniaria constituatur pœna.

¶ Tertia, utrū ferēdū si non capitalis poena, de occiso aduena statuatur.

Redeo ad primum. Quanq̄ suapte natura, omnis personalis pœna grauior sit quacunq; nummaria, nihilóminus in præsenti specie, nulla grauior de occiso ciue statuta uidetur, quoniam omni iure, de homicidio debita ac iustissima est pœna capitis. Excedat igitur capitalem legislator oportet, qui acerbius uindicari uult ciuium cædes. Nam hoc casu, illam grauiorem arbitror, quæ legitimam pœnam supergreditur, & leuiorem quæ citra legitimam infligitur, & propterea tali statuto, de occiso aduena uere leuior imponitur pœna, de occiso autem ciue non grauior.

Argumento .l. quod ergo. § pœna grauior. de his qui no. inf.

Secunda quæstio non noua est, & adhuc sub iudice. Hostień. censuit inualidum statutum, haud illepida ratione diminutæ pœnæ, q; ad cædes pronior sit audacia, ubi coercenda foret. Archidiaconus & Tancredus in compendiosa sua repugnare id statutū dicunt diuino, humano, pontificioq; iuri. sequūturq; Ioan. Andre. Butr. Anch. Gemi. Panhor. & tota fere Canonistarū schola diuersam partē defendit. Albericus in quæstionibus statutariis mouetur q; îter se ciues hoc statuere possunt, per hāc. l. Adiecitq; totum mundum hoc seruare. Idem ubiq; sentit Bartholus, & Angelus pro Bart. Immola adducit, q; lege Cornelia non semper capite feriebantur homicidæ, quidam admittunt in homicidiis iam factis. Inclinat Baldus, si non parua pecunia multentur, quod Romano in singularibus placet.

In summa de con fe. § iiii. in fi. et. c. fi. eo. ti. et. c. ii. de delic. pue. xxii. q. iiii. ca. i. duo et. c. Episco. ne cle. uel Mo. in vi. c. fi. de conse. ii. parte. q. cxxii. .l. i. de pub. iud. .l. i. ad. l. iul. vi. B.R.

in. ca. i. § iniuria d. pact. iur. fi. et de. c. fi. de consue.

¶ Ad detegendam huius legis malitiā exercenda esset Lucii Neratii sagacitas. Neratius cum ferre non posset, lege. xii. tabularum, iniurias. xxv. æris pœna uindicari, seruū cū sacculo assium, sequi se iussit, Ipse obuios palmis cædebat, & mox singulis singulos. xxv. asses pendi iubebat, Inde admoniti prætores, de æstimandis iniuriis edicta posuerunt. Eodem modo pecuniosus quisq; si occideret, legem de qua loquimur, ridiculā

& infamem faceret. Mihi igitur semper humanior, ac uerior uisa est Hostiensis sententia, impellente diui Cypriani authoritate ad Donatum sic scribentis. Quod potest redimi nõ timetur. & alibi. grãde scelus non est, quod potest redimi. xi. q. iii. c. pauper. Nullam reus pertimescit culpam quam redimere nummis existimat. Hieronymus ad Macedonium, Cũ timetur, boni inter malos quiete uiuũt, & mali coercentur. Et propter hoc idem, in primis factas leges Isidorus, & Gratianus tradiderunt, ut in ipsis improbis, formidato supplicio refrenetur audacia, & nocendi facultas. Indubium est ergo, nisi formidolosa sit poena, improbitas nõ coercetur. si non coerceatur, immanis, diraq; debacchabitur. formidolosa auté non est, quæ pecunia potest redimi, unde consequens fit, non leges, sed labes esse, quibus nocendi crescit audacia. Hanc partem ex recentioribus egregius Aretinus consultus, in tantum probauit, q; adiiciens dixerit deterius esse bono publico, maleficium atrocissimum leui poena puniri, q̃ uiolare decorem ordinis ecclesiastici. Probat etiam Corsetus citando Caluanum doctorem antiquissimum. sequitur & Felinus in Rub. de homic.

C. omnis et. c. factæ. iiii. distin.

Argumento l. cõueñire de pac. dot. et. l. i. supra. de insti. et iure. Consi. lix.

¶ Alberici argumenta sic refelli posse reor, Ciues inter se, quod natura turpe est, aut reip. noxium statuere nõ posse, & sequeretur absurdũ, quod leuior poena remaneret de occiso ciue, q̃ de occiso aduena. Nam si hoc inter ciues ualet, proculdubio in detrimẽtum alienigenarum non ualet, in quos populus nullum ius habet sic statuendi. Et propterea de occiso Ciue nummaria remaneret, de occiso auté peregrino, capitalis non esset sublata, ut tertia quæstione dicetur. Estq; a uero alienum, totum mundũ id seruare, cum longe plures sint populi, ubi de homicidio poena sumitur capitalis. neq; Baldi placet temperamentum; quoniam quisquis soluendo non est, aut impune occideret capitali sublata, aut capitis supplicium subiret, non quia occidit, sed quia pecuniosus non esset. Neq; admitto illam distinctionem de homicidiis iam factis, quia magis indulgẽtia nuncupari potest, q̃ poenæ constitutio. Imolæ argumentum nihil est, quoniam lege Cornelia, mortis in humiliores, deportationis autem cum publicatione bonorũ in honestiores poena est, quæ altera mors est. Immo omni supplicio forte grauior, nudatum omnibus fortunis in alterum orbem deferri ad indefessam poenam maximæ egestatis.

¶ De tertia quæstione apud nostros nondum didici diffinitum, uerum humanitatis ratio negat exterorum cædes leuius conquiri. De qua re Cicero secundo officiorum sic loquitur: Qui ciuium dicunt rationem esse habendam, externorum negant, hi dirimunt communem humani generis societatem, qua sublata, liberalitas, beneficentia, bonitas, iustitia fun

ditus tollitur. Quæ qui tollunt, etiam aduersus Deos immortales, impii iudicandi sunt. Ab his enim constitutam inter homines societatem euertunt, cuius societatis arctissimum uinculum est, magis arbitrari esse cōtra naturam, hominem homini detrahere sui commodi causa, q̄ omnia incommoda subire, uel externa, uel corporis, uel etiā ipsius animi, quæ uacent iustitia. hæc Cicero. Et iureconsultus hominem homini insidiari nefas esse scribit, propter cognationem inter homines a natura constitutā, non inter ciues dixit. Quapropter latere non debet tres esse humanæ societatis gradus præcipuos. Primus quidem est omnib. arctior atq; angustior īter eos, qui eiusdem sunt domus uel familiæ, qui oeconomicus appellatur. Alius latior inter eos qui eiusdem sunt ciuitatis, politicus. Tertius est, q latissime patet inter omnes gētes totius orbis, quasi urbis unius, unde Ius gētium hoc, & ex illo Ius ciuile nominatur. Et licet societatis cuiusq; proprium sit, suum quoddam bonum exquirere, tamen omniū summa communis ea est, scilicet uitæ securitas, & beneuiuendo animi tranquillitas. Verum quo latius extendit se bonum, eo semper est melius ac præeligendum. Innaturale quippe est, minus bonum anteponi maiori, & iccirco bonum politicum præualet œconomico, & utriq; præponitur, quod inter omnes gentes diffunditur. & ueluti paterfamilias nō ualet intra suos parietes quid constituere, quod institutis ciuitatis repugnet, ita nec populus intra moenia statuere quid potest, quod humanū cōuictum uiolet. Nam non aliter se habere debent iura ciuilia erga ius gentium, q̄ habere se possint collegiorum leges erga suæ ciuitatis instituta. Porro Ciuitates ipsæ non inepte collegia dici possunt, si conferantur ad orbem uniuersum, ueluti corpora ipsa ad ciuitatem collata, recte collegia nominantur. Vtrobiq; cœtus sunt hominum iure sociati, & in multis ab Accursio æquiparantur in. l. Ciuitas. Si cert. p.

In. l. ut uim.

¶ Ex quibus plane cōcludi potest, cōtra humanæ cognationis rationē, illam legem esse, quæ de homine occiso maxime ob id quod alienigena est, capitali abrogata pœna, pecuniariam imponit, & ideo inualidā esse. Confert illud Baldi dicētis, Mundum communem patriam esse, & ideo exteros inquilinos de ciuitate eiici non posse, quoniam eiicere (inquit) & interdicere est pœna, quæ sine causa imponi non potest. Hinc coniector nec quenq̄ urbe Roma, ut communi patria prohiberi posse, qui interdictus est sua patria, etiā urbe interdictum esse, Vlpianus de inter. & releg. constitutum meminit in. l. relegatorum. Hinc item efficitur neminē Romæ exulare posse, nec relegari, & hodie scelera ubiq; admissa Romæ uindicari publice uidemus.

In. c. 1. de forma fidelitatis i us. fe.

Cicero. 3. de oratore.

Lex Tiphemi.

¶ Re furtiua publice & bona fide in mercato empta, uendicandi ius domino non sit, nisi restituto emptori pretio.

¶ Duos boues ex agro Aretino abactos & Tiphemi in nũdinis bona fide emptos, dominus uendicat.

Quæstionis est, utrum ualeat statutum.

¶ Gandinus hinc inde recitat argumẽta, refertq; Dini & Martini uicisse sententiam existimantium dominum uendicantem non obligari refunde re pretium, eo ꝙ in detrimentum eorũ, qui non suæ ditionis sunt, uanæ sunt leges. Sentire ergo uidentur, seruandum statutum inter homines duntaxat constituentiꝭ populi. Non multo dissimilem cautelam, seu, ut arbitror, cauillationem docet Bartholomæus Veronensis. Emptoré rei, quam timet uenditoris non esse, uti emendo, publice cõtestetur se domini nomine emere, paratumq; rem restituere ꝗ͂ primũ pretium retro sibi dabitur, sicq; intrepide emat, inquit, siue furtiua sit res, siue ui rapta, siue prædæ, ne cogatur domino restituere ante persolutũ pretiũ, fretus Hostiensis authoritate, qui rem prædæ dixit emi secure sub contestatione præscripta. Mihi autem persuadeo, & statutum & Veroneñ. consiliũ omnino detestabile, inualidum, ea inprimis ratione, quod inuitat homines ad furandum. Nam, qua ratione receptatores publice odiosi sunt, eadé profecto huiusmodi emptores legibus infensi esse debét, ab utrisq; enim latrones & fures animãtur. Plus.n. ad latrocinia impellunt paratis ex uen ditione pecuniis, ꝗ͂ receptatorum latebris. Cõsilium profecto Hostieñ. pertinet ad res redimẽdas ab hostibus, & a barbaris. quibus cum ius postliminii est, & captiuos faciendi, & ab iisdem capta redimendi, & in causam pignoris retinendi, donec exsolutum pretium reddatur, neq; uideo leges de redemptis ullam protestationem requirere. At ĩ casu nostro, de rebus furtiuis, & ui raptis agitur, quæ damno publico & dominorũ emerentur, exẽploq; inciuili ad latrocinia nutrienda. ineptissimaq; ea cautio uidetur, ut ematur domini nomine quasi dominus rei suæ emptor fieri possit.

In fu. de pœni. et remi. §. fi. xi. quid si emit. Argu. l. conueniatur de pac. dot. et l. i. ad Maced.

l. postli. §. i pa ce. de capti.

l. mulier et. l. in bello. § si seruũ et. §. deportatũ de capti. et l. ab hosti. redem. et l. fi. C. eodem ti. Argu. l. in ciuilẽ e. d. fur.

M. SALOMONII EQ. ADVOC. QVE CONSI. AD. L. OMNES POPVLI LIBER SECVNDVS.

Superest de interpretatione loquamur, de qua uaria & numerosa distinctionum serie tractatum inuenio. Verũ a doctoribus nostris nuda ingenii ui in recõditos usq; sensus penetratũ uideo, & quod assecuti

assecuti non sunt,non ipsis est imputandum,sed Romanis calamitatibus,per quas bonæ artes una cum imperio prope penitus conciderunt. At quia tua ope & opera Beatissime Pater CLEMENS Pont.Max. e tenebris in lucē prodire cœperunt,non dedignemur quæ in Pandectis desiderantur, aliunde mutuari.Quæ si Iustinianus,siue Tribunianus, integris Iuriscōsultorū libris, passi fuissent ad nos uenire,alienas chartas reuoluere nō cogeremur.Non reprehensibile igitur futurū arbitror, si ueterum Iuriscōsultorum traditiones sequar,Cicerone,Seneca, Pediano, Quintiliano,Consulto Fortunatiano, & aliis multis authoribus, & eo libentius, ꝙ cum nostratium dictis conuenire uisa sunt , si sine inuidia conferantur. Audacter itaq; aggrediar,tuo numine adiutus,& ab illo uulgatissimo auspicabor.

Vtrū in statutis a propria significatione recedere liceat. Quia stricti iuris sunt,dicunt.Quid inde?an in his quæ latioris iuris sunt,cuiq; liberum est, in quam significationem uerba uelit effundere, & in his,quæ angustioris sunt Iuris,a proprietate recedere non ualeat. Quid si author statutarius improprie loquatur,an inutilis erit constitutio?An lector proprie interpretabitur? unde alia exoritur inuestigatio. Num in aliam significationem, uerba exaudiri queant q̄ꝫ sentiat qui loquitur? Quæ & in illam recidunt, an mens, an uerba spectanda sint.Si uerba, profecto uoluntatis patuifacienda est ratio, sin uoluntas custodienda est,uoluntati uerba ancillentur oportet.

Præterea periculosum est uocabulorum subtilitates in statutis sequi. Ro. consilio.iiii.refert,teste experientia, maiorem partem populi condentis statuta uulgum imperitum esse,& propterea imperite intelligenda.Quod Caccialupus præceptor meus hic probat.Porro statuta & stipulationes i manu eorum uidemus esse,quorum pars potior tabellionatum exercent, homines latinarum uocum ignari a quibus stultum est uocabulorum proprietates exigere.Marcellus Iureconsultus,ab his qui abusiue plerunq; loquuntur,& non propriis uocabulis semper utuntur, desiderari nō debet uerborum proprietas,unde palam fit,uerba proprie intelligenda,nisi loquentis persona diuersum suadeat.Suadet autem loquentis uel imperitia,uel consuetudo uocabulis abutendi.Quod contradicit Bartholo existimanti notariorum uerba secundum ius intelligenda,ad differentiam idiotæ,Ius.n.exigit, nihil non suo uocabulo dici,quod notariorum imperitia præstare non potest.accedit his Accursianum illud, non omnes sciunt dicere hæredē instituo.Ex quo Alex. colligit, non omnes scire uti uerbis propriis. Cinus monet crassi hominis uerba,crasse intelligēda, quod Bald.ubiq; cōmendat. Idē de uerbis Idiotæ Accurtius & doctores tradūt.Ioā.Cald. Cōsilio.iii.iiii.Et Alexāder consi. xliiii. libro ultimo,Responderunt a iuris sapientibus leges conditas,ex iuris peritia accipiendas. Ro.uero ex cōmuni uulgi usu cōsi.iiii. At impossibile

In.l.nō aliter de leg.iii.
In.l.si quis filiabus de test.tut.
In.l.labeo de sup.leg.
In.l.quotiens.§.faber.
In.d.l.si quis filiabus.
In.l.si cum ante de do.ante n.
In.l.mancipia.C. de serui.fug.et in .c.i.de fundi.succes.
In dicta.l.si quis fili.leg.quod si nepo.de test.tut.

hoc esse Cicero pro A. Cecinna docet, his uerbis, quæ lex. Quod Sen. cons. quod magistratus edictũ, quod fœdus, aut pactio, quod (ut ad priuatas res redeam) testamentum, quæ iudicia aut stipulationes, aut pacti, & conuenti formula, non infirmari aut conuelli potest, si ad uerba rem flectere uelimus? Cõsilium auté eorum, qui scripserunt, & rationẽ & authoritatem relinquamus. Sermo Hercule & quottidianus, & familiaris nõ cohærebit, si uerba iter nos aucupabimur. Deniq; imperiũ domesticum nullũ erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, ut ad uerba nobis obediant, non ad id quod ex uerbis intelligi potest. hæc Cicero. In has difficultatum angustias scripta statuentiũ & stipulantium cautiones a curiosis detrudũtur, ipsi uero nihil forte rarius, q̃ pro priis uocabulis loquuntur. sane improbũ uidetur in aliena pagina exquirere quod ipsi loquendo negligimus, aut præstare nequimus.

Bal. et recẽ. in l. nõ dubium. C. de ll. Matthæ. Syl. not. consi. Ancara. in rep. c. canonum statut. in l. qui exceptionẽ de con. in deb. Bald. in. l. xenia. C. de i. ins. uoc. et in l. penul. C. de pactis. In l. i. de sum. tri. In dic. l. qui excep. In l. Titio centũ de con. et demon.

¶ At si non pertinaces esse uolumus, non in statutis solum, uerum etiam in omni scripto dictoq;, siue stricti, siue lati sit Iuris, uerborũ proprietas custodienda est, modo aliud non impediat, quod ex ipsismet legibus quibus nitũtur, liquet. Loquuntur enim leges illæ de ultimis uolũtatibus, quæ latissimæ sunt interpretationis, & tamẽ ab huiusmodi obseruatione nõ sunt immunes. Nec facile mihi suaderi potest statutã stricti iuris esse plus cæteris posititiis legibus, ut ex digestorum lectione licet inspicere. Experimur enĩ in his, ut ĩ cæteris, ex natura rei de qua agit̃ interpretationes uariari. siquidẽ fauore digna res est, de qua statutũ loquit̃, pinguius interpretari obtinuit, sin minus, angustius. Quæ aũt fauorabiles, quæue odiosæ cõstitutiones sint, omniũ cõfessiõe a legis ratiõe recte metimur. Particularius Bal. dixit illas fauorabiles esse q̃ damna submouẽt, quæq; cõmunitati prosunt, cõtraq; q̃ damnũ importãt odiosas, etiã si lucrũ uni deferant cũ alterius detrimento, & in summa odiosum diffinit, quicquid est cõtra rationem naturalẽ. Plus Baldus scribit in dubio omnem legem fauorabilẽ existimari. Hinc quidem de multis quæstionibus statutariis disceptatio. Statutum.

¶ Superstitibus filiis masculis filiæ non succedant, idẽ Bal. fauore familiæ cẽsuit, etiã nepotes ex filiis amitas exclusuros. Statutum.

¶ Rector deleget causas appellationũ a diffinitiuis. Castreñ. respõdit fauore publico Rector causas appellãtiũ etiã ab interlocutoribus delegabit. Felinus probat in cap. translato de const. in fi. Dotata á patre non succedat.

¶ Pater filiæ impuberi dotem reliquit. Bart. putat dotatam, hoc q; iure utimur, licet ante matrimonium dos non sit, largissime accipitur statutum, & improprie filiabus odiosum, familiæ fauorabile. de quo latissime Bald. i. l. non sine. C. de bo. q; lib. Similiter statuta de causis per arbitros iudicandis largissime interpretari receptum est.

¶ Aduerte tamen, hæc doctorũ exempla magis ad interpretationem rationalem quam

nalem quã nostri extensiuam dicũt, pertinere, quã ad improprietatem uocabulorum, ut infra demonstrabo. Plus Accursius censuit & non dicta & nõ cogitata, quod plus est quandoq; in statutis uenire. uerbi gratia, si casus accidat de quo legislator, si cogitasset credibile est, statuisset, pro statuto sit, quod omnes commẽdant, hocq; iure utimur, & propterea quicquid boni & æqui ratio suadet, pro dicto sit. Dinus cõsi.iiii. scribit large statuta interpretanda uti quæstionem controuersam decidat. Caccialupus hic addit, ut omnino aliquid noui iuris inducat supra ius cõmune. Planum ergo uidetur, uberioris interpretationis statuta esse q̃ uulgo creditur. Nec refert statuta sic accipienda, ut per q̃ minimum a cõmuni iure recedant, quoniã ista ratione non diuersum est de communi Romanorum iure diffiniendum. Quod non per omnia Iuri naturali seruit. Ius itaq; posititiũ est, & iccirco, paulo ante dixi, Statuta nõ plus cæteris posititiis legibus, stricti iuris esse, & uerius est, ad suã causam propter quam facta sunt redigenda, & secundũ illam coarctari, distendiq; oportere, æquitate magistra. Nam ex regionum qualitate, locorum situ, agrorum ubertate, aeris temperie, morũ diuersitate, uariari leges naturalissimũ est quæ opportunitatibus populorum seruiãt, quibus per ius cõmune eodem modo omnibus satisfieri natura non patitur. Non nego laborandum, quantum fieri potest, cum iure communi naturali quod semper bonũ & æquum est conueniat, ab eo dirigatur, interpretationemq; recipiat, & hoc est stricte interpretari. Concludi itaq; audacter potest illam opinionẽ, q̃ statuta stricti sunt iuris, aut non simpliciter ueram, aut minimum ualere, ad cohibendam statutorum potestatem, nec non uerborum proprietates æque in omnibus atq; statutis obseruandas. Postremo a proprietate recedi imperio uoluntatis, Marcellus de leg.iii. non aliter a uerborum significatione recedi oportet, q̃ quũ manifestum sit, aliud sensisse testatorẽ. Vlpianus in conditionibus primũ locum uoluntas efficit, eaq; conditiones regit. Et nulli dubium est conditiones esse stricti iuris. Quinimo contra legem facere illum Diui Theodo. & Valentinianus rescripserũt, qui uerba & nõ legis mentẽ amplectitur. Celsus nescire leges eũ tradidit, qui uerba tantũ tenet, & cãdidus Vlpianus quicquid ex mente legis est, id idẽ esse ex uerbis diffinit. Nec dicat aliqs aliud in legibus, aliud ĩ statutis, quasi statuta leges nõ sint, explosa iam pridẽ illorũ sentẽtia q discrepare male putauerunt, de quo suo loco fusius dicetur.

Glo.in.l.tale pactũ.§.fi.de pact.

De cõd.et demõ. In .l. Meuius et .l.qui hæredi de cond. et demon. In.l.non dubium .c.de.ll. In.l.scire leg. de ll. In. l. nominis et rei de uer.signi.

¶ Præterea Bartholus, Baldus hic & ubiq;, ac doctores omnes scribũt, Statutorũ uerba ad unguẽ seruanda, quando mens non repugnat. Plus & sapienter quidẽ Angelus consi.cclxxx. respondit iisdem mediis, & statuentiũ & testatorum uoluntates coniecturandas, quod Iason summe & merito cõmendat. Sentit ergo Angelus paris fauoris & interpretationis esse etiam coniecturatæ, & statuta, & testamenta.

In.l.testãdi. c. de testa.et i.l.seruo legato.§.si testator de lega.

M. SALOMONII EQ. ADVOC. QVE CONSI. AD. L. OMNES POPVLI LIBER TERTIVS.

BArtholus omnem de interpretatione tractatum in quatuor species diduxit, scilicet correctoriam, restrictiuam, declaratoriam, & extensiuam. Hæc ultima legem non interpretatur, sed extrinsecus prouenit, argumentum ducens ab ea re, quã legi uolumus accommodare, uel similitudine, uel rationis identitate. quod græci non ab re Syllogismũ uocant, Quintilianus status ratiocinatiui, Fortunatianus collectiui, ĩ quo ars iuriscósulti dominatur. Non. n. parui artificii est iungere casus non dictos, dictis, atq; etiam non cogitatos interdũ, sed tãti est, quanti est Iurisconsultum esse, de quo supra in tractatu de bono & æquo disseruimus, & plenius ĩfra lib. vi.

In. l. si de ĩterpretatione. de ll.

¶ Primam, quã correctoriam appellat, durũ est inter interpretationũ species numerari. Bald. eleganter tradidit interpretationis esse, declarare non perimere. Sed nulli dubium, eum qui corrigit, perimere. Ergo correctio, interpretatio sit, est impossibile. His consonant quæstiones quas Bar. & doctores huic generi subiiciunt, quæ ad tractatum legum contrariarum spectant. De quibus aptius Cicero & Quintilianus titulum de contrariis legibus conscripserunt, ut suo loco dicetur.

In Rep. l. Serui uestri. c. de nox.

¶ Restrictiuam & declaratiuã Bartholus in alias multas subsecuit. Sali. improbat, aliaq; & lõga distinctione utitur, nos autẽ quid inter utrãq; sit, uideamus. Quippe restrictiua uoluntatem sequitur, declaratiua scriptũ, restrictiua ex uerbis uoluntatem elicit, declaratiua sono uerborum contenta est. i. q̃ illa pro uerbis sensum reddit. Hæc pro uerbo uerbum, quod grammaticorũ est proprium, quam appositissime Baldus litteralem & grãmaticalem appellat, illam speculatiuam, ciuilem, quæ integra Iurisconsultorum est.

In. l. labeo. de sup. leg.

¶ Quærere itaq; de restrictiua. & declaratiua, nõ aliud est, q̃ de scripto, siue uerbis, & mente quærere, cõmodius ergo maiores nostri summã. Q Q. legalium fecerunt scripti & uolũtatis. Percurre omnes annotatos a Bar. & Doctoribus casus, inuenies ad hæc duo quasi primigenia sua reduci. quæ adeo inter se cohærere, colligataq; esse experimur, quod inseparabilia esse crederis. Nam uerba non ob aliud inuenta esse. Q. Tubero differebat, nisi ut demonstrarent uoluntatem dicentis. Quæ per se nil aliud sunt, quã sonus quidam ueluti tinniens tympanũ, uox mortua & ridicula, nisi spiritu uoluntatis animentur. Quod in infantibus, mente captis & furiosis palpitamus. loquũtur quidem, & nihil utiq; dicũt. Loquũtur etiam Psytaci, Picæ, Corui, domi quandoq; habui Sturnos & Cardueles loquacissimos.

¶ Præterea, nullum uerbum est quod non possit plura significare. Propter quod Chrysippus stoicorum princeps omne uerbum ambiguũ esse defendebat, Et qui ambiguũ loquitur, unum dicere Paulus ĩ rebus dubiis diffinit.

Si unum dicit proculdubio qui illud unū declarat, non rest ringit, sed id dū taxat quod dictū est, explicat. Statuta ad literam intelligantur.

¶ Quæ uis horum uerborum, quidam putant enarrationem a mente legis inhibitam. Mihi uero neq; uerbis id exprimi, neq; sententia contineri persuadeo. Ea enim uerba, non alium significatum habere uidentur, nisi q; uerbalis siue literalis, ut Bald. inquit, & grammaticalis sensus admittatur, quod non est excludere uoluntatem, non enim adeo intense pugnant literalis & qui a mente est intellectus, q; uno posito alter cedat, aut submoto altero alter recurrat (subdisiunctiuorum ea utique uis est) uti qui diem dicit, noctem excludit. quisquis ambulat non cubat, si sedit non ambulat, quinimmo adeo cognata, amicaq; sunt hæc duo, ut unū sine altero, aut uix aut nullo pacto possit consistere. uox etenim sine uoluntate quid sit iam iā diximus. Celsus ait scire leges non est uerba earum tenere, & ubiq; cautum legitur uerba a mente non seiungenda. Nam qui uerba amplexanda, & mentem negligendam dicunt, cauillum dicunt, immo absurdum & iniquū si inde cōsequatur.

In cle. exiuit. de para. §. Quia de uer. signi.

l. hæc uerba ille de uer. sig.

¶ Quod neq; ex sententia eiusdem constitutionis inhibeantur a mente duci interpretationes, per se liquet. Diffident medius fidius inter se ista, per eum modum quid cautū existimare, per quē fieri eadem lex prohibet. quomodo potest legislator coniecturata uoluntate quid statuere, si coniecturatam uoluntatē istorū iudicio uetat recipi, quod autē interpretamēta legū inhiberi non ualeant, & qua ratione, atq; alia ad hanc quæstionem pertinentia fusius dicam in. l. ii. §. his. ll. de orig. iu. ubi suus locus esse intelligo, tamen eam significationem habere, ut stricte. i. proprie accipiantur, ut mox dicemus.

¶ Statuta ex bona fide intelligantur. eū sensum habere arbitror hæc uerba, ut ex bono & æquo capiant interpretationem latissimam, & inter ea quæ bonæ fidei sunt, adnumerentur. Similiter si lex dicat, pacta conuenta ac stipulationes ex bona fide seruentur. Moueor illis uerbis. xii. tabularum. Inter bonos bene agier oportet, & illis formulæ stipulatoriæ uti ne propter te, fidem ue tuam captus, fraudatus ue sim. Q. Sceuola. Pont. Max. summam uim esse dicebat in omnibus his, in quibus ageretur ex bona fide, fideiq; bonæ nomen existimabat manare latissime. Hæc Cicero. iii. offi. & in epistola ad Trebatium Iureconsultum lib. vii. epistolarum. Cōfirmo eleganti consilio Bald. quod incipit, Rex Romanorum, in quo scribit pactū de bona fide seruanda. Item si lege, aut cōuentione actum est, ut contractus ex bono, sano & puro ītellectu, & bona fide accipiantur, ut solet in pactis fœderum adiici tum omnes cōtractus sic conceptos bonæ fidei esse. Plus sentio uerbū fidei simpliciter prolatū semper pro bo. fide & in benigniorem partem accipiendum siue in statutis, siue in stipulationibus exprimatur, mouet me grauiss. senatus iudicium. Nam cum Falisci a Q. Luctatio consule obsidione cinge/

rentur, coacti fuerũt deditionẽ facere. & quia in deditionis formula scriptũ erat, Faliscos fidei. P. R. se cõmisisse, & non scriptum potestati, senatus censuit Bo. fidei conuenire, ut cũ eis placide ageretur, q̃uis ob eorũ perfidiã & iteratas rebelliones male animatus. P. R. in eos arma mouisset. Nota iudicio senatus haud paruam differentiam inter illa uerba fidei tuæ me cõmitto & illa, potestati tuæ me cõmitto, maxime quãdo in deditionũ uel fœderũ aut pacis conditionibus exprimũtur. neq; diuersum sensum habere arbitror illa quæ ĩ usu uulgari sunt, suæ discretioni me dedo, ꝙ nihil hostiliter in eos qui sic se dediderint, fieri queat, sed humane comiterq; tractari oportere. boni uiri arbitratu, qui secus fecerit cõtra pacta deditionis facere. potestatis autẽ uerbum latius patere, & ex diuerso si lege uel placito cõuenit, ut ex scriptione sola intelligãtur, inter eos ꝙ stricti iuris sunt habẽdos, quod Caccialupus præceptor meus hic cõmendat, & inter ꝓfitendũ summe extollere solebat.

In c. statutum de Rescr. in. vi. in nouella significat arbitriũ Bo. uiri. Ant. et Imo. In c. i. de constit. glo. in c. cum uirum de regular. Abbas in c. cum antẽ de Iur. pat. Feli. in d. c. i. col. xxx.

¶ Redeamus ad Bar. distinctiones. & in primis non sufficere credidit a ratione quæ mouit statuentes ducẽdam interpretationem, nisi instet æquitas declinandi damnũ. Citat. l. adigere. §. quãuis de iure patro. Quod ad uulgatissimam illam statuti Bononiẽ. quæstionem adducit.

Statutum.

¶ Sanguinolentos in Palatio ictus capite puniendos. Et refert diu multũq; disputatum an ad Chirurgicos pertineret, & uix uicisse ut non pertineret, ea ratione ne iniuste damnum paterentur. Quæ damni ratio quousq; uera sit, subsisto. Alioquin non audiretur is, cuius culpa alius mala fide præscripsit. Nõ utiq; ad damna, neq; lucra prospexit legislator qui bonos ciues fieri, malefacta puniẽdo uoluit, & ꝓ maleficio & nõ beneficio pœnas irrogari, quæ sic solida est ratio uoluntatis ut illa damnoꝝ & lucrorum fallax esse potest.

¶ Putauit etiam Bartholus eandem legem Bononiæ indistincte seruãdam, si lucro etiam iusto multaret, fretus lege prospexit. Quod præceptori meo, & iure quidem non placet, ne qui in culpa non est, lucri damno afficiatur.

¶ Duriciem. l. prospexit, ideo ferẽdam Vlpianus ait, ꝙ ita scripta lex esset. Adde ꝙ haud magni detrimenti ea duricies est dilatæ libertatis in angustissimum (ut Sex. Cæcilii uerbo utar) l. Dierum spatium. Non. n. amittitur (ut dixit Bar.) sed differtur libertas bono publico adulteria cõquirendi. Porro detruncata legum uetustarum monumenta quæ ad nos peruenerunt, illius legis quæ causa fuerit, docere non possunt. Si non omnium (Vlpianus ait) quæ a maioribus nostris constituta sunt, certa ratio reddi potest, quid in hoc torquemur, & ad consequentias cæci trahere conamur? q̃uis credibile sit, non nisi exigentibus illius temporis moribus, sic statutum fuisse, & propter hoc si dura est, non sequitur iniusta lex sit.

¶ Subiicitq; hic idem Bar. Ideo in. l. ut gradatim minus idoneos non recipi

ad honores

ad honores, ne indigne lucrentur. Parcat quæso uir tantus, non lucri, sed publica causa est. Etenim Reipu. haud parum interest ne non idonei ad magistratus deligantur. Ius publicum in sacris sacerdotiis & magistratibus consistere, Vlpianus tradidit. Nec fallit, ut idem credidit in casu. §. utrũ. l. siquis in graui ad. S.C. Syll. quoniam ibi nõ agitur de honoribus deferendis. Tuo nutu & authoritate. B.P. CLEMENS. nefas non erit minimeq; temerariũ tentare num cõmodius aliter de statutaria interpretatione agi possit. Quod spero, præpositis his regulis, quibus solis omnis interptandi ratio continet.

.l. ut gradatim .§. i. de mun. et hon.

¶ Prima regula ꝙ in omni scripto ac dicto semper in dubiis a proprietate uerborum est ducenda interpretatio. Dubiũ est, quotiens nõ constat de uolũtate loquẽtis, ubi autẽ uolũtas manifesta est, custodienda est, uocabulorũ ꝓprietate reiecta. Quæ diffinitio locũ habet, quãdo pugna est de ꝓprio & improprio significato, non autẽ quãdo de inepto, & penitus alieno, puta si uestẽ dixerit quispiã pro supellectili. quo casu mens & uerba se se inuicem perimunt. Impropria autẽ locutio nõ uitiat q̃uis imperitiã detegat, & ideo uoluntas sola dominatur, siue sit expressa, siue coniecturata. Nam coniecturata uoluntas, pro expressa est. propter quod manifesta euidens a Iurecõsultis dici solet. Coniectura autẽ uoluntatis est a congruo, iusto, honesto, utili, ualido, possibili. i. ab omni eo quod uitio caret. Ex hoc enim uoluntatẽ colligi Celsus dixit. Nemo quidẽ existimãdus est uelle absurdũ aut iniquũ, turpe, damnosum, superfluũ, inualidũ, impossibile, quibus contraria appetere, naturale est. Item optima uoluntatis coniectura est a causa & subiecta materia, à causa propter quã sic cõstitutũ fuit, facile pcipitur quæ fuerit legislatoris mens. A subiecta materia plane elicitur, quorsum authoris tendat uoluntas Et hæc species immẽsum habet tractatũ, in qua interpretatio ita ducẽda est, ut res de qua agitur & scriptoris uoluntas inter se per omnia conguant. Illa utiq; uera apparet uoluntas, quæ ipsi rei aptior est.

in. l. i. §. si is qui nauẽ. de exerc. et .l. non aliter de leg. iii.

in. l. iiii. de leg. i. .l. labeo de sup. leg. a. l. ĩ ambiguo de rebus dubiis.

in. l. in ambigua de leg.

.l. fi. de hære. isti. .l. quotiens idẽ sermo. de uer sig. et. l. si uno locati.

¶ Secunda Regula ꝙ uerba simpliciter prolata, accipienda sunt in potiori significato. Colligo ex uerbis Marcelli dicentis, non aliter a uerborum significatione recedi oportet. uerbũ significationis intelligitur de propria, quia potior est. Item dominium simpliciter dictũ intelligimus directum, & filii uox legitimum & naturalem significat. l. filium. de his. q. s. sui uel alie. iuris. Plus bellissime Socinus filius adiecit uerbum indifferens ad genus & speciẽ significãs, ut est adoptio simpliciter dicta, Intelligitur de ea quæ arrogationi opponitur. i. speciẽ.

¶ Tertia ꝙ uerba clara & aperta, quæ certam exprimunt uoluntatem, quæstionem uoluntatis non admittunt. in uerbis uero apertis argumentari tam sit stultum, quã in clarissimum solem lumen mortale inferre. Paul. Cum in uerbis nulla est ambiguitas, uoluntatis quæstio non est admittendã, ut

in. l. i. de uulg. in lec. communi.

hac controuersia. Pater instituto filio si sine filiis decederet, filiam quæ tunc foret uidua, substituit, mortuo sine liberis instituto, filia una uidua, & altera quæ tũc nupta erat, postea facta uidua, de hæreditate cõtendebant, Altera quia tũc uidua, Altera in casum uiduitatis sibi deberi asserebat, nec uerisimile in statu uiduitatis, unam plus altera patrẽ dilexisse. Castreñ. respondit, licet prudẽtius pater sic fecisset, tamen in contrarium aperta sunt uerba, quibus contrairi non licet, & secundum se Venetiis iudicatum gloriatur.

in.l.in.hos.d.cõ. et demonstra.

Lex. Superstitibus masculis, filiæ non succedant.

¶ Pater instituit filios & filias. Ancha. putauit filias uocatas post masculos non supstites, uerisimilius dicebat testatorẽ a legis statuto recedere noluisse. Socinus filius per hanc regulam repræhendit, quia talis interpretatio esset contra aperta testatoris uerba. Per hanc Regulam semper mihi uisum est responsum Ancharani uerissimum existimantis liberos in illa conditione si sine liberis positos, etiã uideri institutos ex sentẽtia Sceuolæ hoc diffiniẽtis uerbis apertissimis. scripsit. n. prudens testantis consilium fuisse, qui fratrem instituit, & si decederet sine liberis alios substituit, quod non fratrem solum (inquit) prætulit substitutis; sed etiã eius liberos. Proculdubio, illic quæsitum fuit, utrum liberi ex iudicio testatoris succederent. Non enim dubitari poterat, quin defecta conditioñ. substitutis locus non esset, sed an liberi in conditione positi intellegerentur instituti. & ideo respondit Sceuola prudens testantis consilium si ex consilio testantis, quo non legis beneficio succedunt, uerbum prætulit, patrem & liberos pariter respicit, & æquatos ostẽdit, ut præcedãt substitutos. Prælatus pater, quia institutus, similiter prælati eius liberi, quia instituti. Nam ab intestato succedentes non possunt dici a testatore prælati sed a lege hæreditatem deferẽtẽ. Neq; tacite prælati ut Azo sentit, qui expressis uerbis sunt prælati. Cum ergo uerba sceuolæ sint clara, & aperta, nec quicq̃; cõmunis opinio in contrarium ualet, quia aperta legis uerba demonstrant necessario. Opinio autem opinatur, & suadet, & ideo plerũq; fallax. de qua latissime in. §. responsa prudentum disseruimus. Multas alias fortissimas rationes addunt Ancharanus in consilio. lxiiii. quod pulcherrimum est. Verum hæc regula sale æquitatis interdum condienda est, ut in illo statuto Saliceti, quouis modo, uel causa, uel qualitercunq; quis occidat, capite puniatur. Qui se defendendo occidit, accusatur. Sali. putat teneri, & eum qui non dolo, & eũ qui pro tutela sui corporis occidit. Clara & aperta sunt uerba inquit, distinctionem non recipientia. Præceptor meus ut uitiosum intellectum reiicit, & utiq; explorati Iuris est, nulla lege defensionem interdici posse. De quo supra in. l. ut uim. uberrime disseruimus.

in.l. post.treb.de ser.de trans: in eadem.l.i bis. Idem tenet Bal. in.l.liberti liberteq.C.de op.lib. et Saly.in.l.ij.C. de iur. emphit. pro Anchar. est Bartol. contra.l. Iurisiurandi. §. liber. ff. de op. lib. Imola. Iason. in d.l.ij.col.

Lex. Homicida relaxetur.

¶ Tres occiderunt, unus dolo, alius lata culpa, alius culpa leuissima,

Quæstionis

Quæstionis est. Num omnes eadem pœna teneat. Scriptum est apertũ, & quisq; homicida est. Si illa, occidens occidatur, nõ tenetur qui non dolo occidit, cur non hic similiter? Distinguendum, uel ꝙ dolo occidens hac lege, non teneatur, sed Cornelia, uel si dolosum teneat, nõ similiter culposum puniat, nec æque illos, qui nõ eadẽ in culpa sunt. Porro pœna delicto æquanda est. Bal. modus culpæ, modum pœnæ præscribit. Et ideo iniquissimũ uidetur, tam qui leuius ꝙ̃ qui grauius delinquunt, pari pœna afficiantur. quid statuendum sit nondum didici, repetẽdæ tamen semper sunt infrascriptæ regulæ quarta & quinta, ut uitio caritura sit interptatio, neq; uerisimile legislatorem pœna æquasse quos impares culpa fecit & ratio naturalis nõ æquat. Et propterea de eo solum legislatorem sensisse. Fortassis non male arbitrabitur, qui lata culpa occidit, postꝙ̃ de eo certa non legitur constituta pœna cæteri lege cõmuni. Cõfert illud fratris Gerardi seu Ioannis And. in regula possessor pulchre dictũ, Ius commune delicta coerceri uult. Iuris autem ciuilis esse pro qualitate delictorum pœnas taxare, distinguere. Nunquid lege induci ualeat æque grauia atq; leuia delicta uindicari. Stoicorum profecto isto modo ab inferis reuocaretur rigiditas, qui paria omnia delicta esse defendebant, & peccare non aliud esse, ꝙ̃ transilire lineas, quas ubi transilieris, non refert quousq; progrediaris. Sed hæc pertinent ad illud Iacobi Apostoli, qui in uno peccauerit, omnium factus est reus, at æquari pœnæ nõ alia ratione poterunt, nisi uel grauiorũ delictorum minuantur, uel leuium augeantur. Primum quidem absurdum, & reipu. noxium atrocia uti leuia puniri. Secũdum perꝙ̃ iniquissimũ, si leuia grauius ꝙ̃ par est, plectantur. & propterea minime recipienda lex est.

in.l. data opera. C. qui accus. et in.l.i. de sum. tri.

c. erit. iiii. distin.

Quarta, ꝙ omnis uitiosa interpretatio, reiicienda semper est. uitio autẽ inficitur, si consequatur absurdum, aut iniquum, aut turpe. Reip. priuato uel cuiq; noxiũ sine causa, natura, legibus ue impossibile, bonis moribus aduersum, a ratione & causa constitutionis alienum, & quando per eam efficitur, ut uerba in oratiõe frustra sint posita, aut uocabulorum immutatio latini ue sermonis deprauatio, aut ipsa inutilis redditur constitutio, aut rei de qua agitur inepta repugnans. His autem contraria iusta faciunt interpretamenta, & authoris uoluntatem arguũt. Nam ad legem ferẽdã ea ratione motus credit legislator, qua moueretur circũspectus & sapiens uir, a legibus uitiosus semper reiiciendus est intellectus.

Statutum. Qui rapuerit mulierem, capite puniatur. quidã de lupanari rapuit uxorem alterius, accusatur, certe lege non tenetur, & alias intellectus uitiosus est, & ideo nõ recipiendus. Bald. in.l. in ambigua. Idẽ Bald. hic uerba inquit absolute prolata debent restringi ad id quod est possibile natura, facto, iure, & bonis moribus.

Quinta q in omnibus enarrationibus semper auriga & dux sit ratio naturalis & æquitas, a quibus quicquid diffidet, iniquum sit, est necesse, & a legislatoris uoluntate alienum, ut supra de iustitia & iure & bono & æquo planum fecimus, & Bald. hic & ubiq; admonet. Cate Ancharanus in cap. Canonum statut. scribit si in lege non est scripta ratio, debet nihilominus sub intelligi naturalis & uerisimilis, sicut enim se habet anima ad corpus inquit, ita se habet ratio ad legem, posseq; per eandem rationem causarum controuersias disceptari Soci. filius Quantumcũq; lex loquatur precise, debet recipere interpretationem a regula Iuris fundata in ratione naturali. in. l. si is legatum de condi. & demonst. Et admonendi sumus rationem legis semper a fine trahendam. Iuris canonici duplex finis. s. bonum animæ, & bonum ecclesiasticæ reipu. Iuris autem ciuilis, recta rei pu. gubernatio, ut in proemio institutionum. Cicero lib. pri. ad Herenniũ. omnes leges ad cõmodum reip. referri oportet, et eas ex utilitate cõmuni & non ex scriptione, quæ in litteris est interpretari. ea. n. uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi salutem, & reipu. utilitatem præponerent hec Cicero. Aquinas lex proprie & principaliter respicit ordinationem ad bo. cõmune, prima. ii. q. xc. ar. iii.

l. cũ ratio. de bo. dam. c. Ratio. de preb. et Panor. ibidem. Bald. et doct. in l. non om nium de ll.

M. SALOMONII EQ. ADVOC. QVAE CONSI. AD. L. OMNES POPVLI LIBER QVARTVS.

His documentis Beatissime Pater nulli non explorata, perspectaq; uoluntas legum, uel testamentorum, atq; contrahentium, & ipsius etiam met scripti uis esse poterit, & ut nihil desideretur, iam ad particularia accedamus. Qui interpretari statuta uult, sine uerborum & mentis pensiculatione nihil agit. Merito ante omnia discutiatur scripti & uolũtatis appellatione quid cõtineatur, & quotuplex sit, peropportunas interserendo quæstiones. Scriptum Quintil. refert, non de legibus solum intelligi, uerum etiam de testamentis, pactis, stipulationibus, & omni deniq; scripto ac uoce. Scriptum, aut apertum, aut obscurum, aut ambiguum est, uoluntas, aut expressa, aut tacita, aut omnino incerta, siue incognita.

Glos. in l. nepos proculo de uerb. signi.

Apertum, quod planum, & liquidum est. Obscurum, quod uix, aut nullo modo intelligitur. Exemplis iam oratorum, & ueterum & nouellorum Iurisconsultorum patefaciamus, sine quibus, omnis de hac re traditio obscura est.

Apertũ unã quæstionẽ habet, quæ est status diffinitiui. i. cũ ex diffinitiõe uerbi, quod in lege est controuersia dirimit. Fortunatianus tali utit exẽplo.

Lex Rhodia

❡ Lex Rhodia. Qui nauem in periculo positã rexerit, eius sit cũ onere. Qui nauẽ reliquerit, is nauẽ & onus amittat. Orta tẽpestate gubernator in scaphã trãsiliit & funibus quoad potuit, naui opitulatus est, Mercator in clauum incubuit, nec potuit mori. Naufragus ad gubernaculum rediit, sedata tempestate, de naui & onere contendunt. Quæritᵉ quid sit nauim regere, & quid relinquere. Simile est exemplum nostratium. Lex. Dotata a fratre non succedat. Frater dedit dotem de bonis ipsiusmet sororis. litigant de successione. Quæstio est, an hoc sit dotare. Bald. Respondit uerbum dotare ius significat, non actum nudi ministerii. Anchar. & Caccialupus probant. Lex. Inter consanguineos, arbitri cognoscant, spurius petit arbitros, negatur consanguineus. Caccialupus hic refert uarie responsum.

❡ De obscuro. Fortunatianus libro primo rhetorices scholasticæ. legato disco hæres offert uitreum, legatarius petit argenteum. Huic simile est in digestis nostris. Legato fundo Seiano, cum Seiani duo in hæreditate essent, hæres offert uiliorem, legatarius preciosiorem petit. Item Fortunatianus. amicus meus hæres esto Milesi. Lesius & Milesius pariter testatoris amici de hæreditate contendunt. Obscuritas nascitur ex dictione Milesi. Duo sunt Titii, Testator filiis. Titiũ tutorem scripsit, nec apparet qui datus esset. Lego Sempronio amico meo. Duo Sempronii sunt æqua charitate coniuncti. Quintilianus, Cum in lege aliqua obscuritas est, in ea, aut uterq; suã interpretationem confirmat, aut aduersarii subuertit, ut hic.

in l. i. de Re. dub.
l. apud Iulia. §. de leg. i.
in l. Duo. de test. tuto.
in l. si fuerit. de Reb. dub.

❡ Fur quadruplũ soluat. Duo surripuerunt pariter decẽ milia, petuntur ab utroq; quadragena, Illi postulãt ut uicena cõferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplũ quod petit, rei & hoc quod offerunt. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cũ de altero intelligitur, aut de altero dubiũ est. uerbi gratia. Lex. Ex meretrice natus ne concionetᵉ. Quæ filiũ habebat prostare cœpit, ꝓhibetᵉ adolescẽs cõcione, Nã de eius filio quæ ante partũ meretrix fuit, certũ est. An eadẽ huius causa sit, dubiũ est, qa ex hac natus & hæc meretrix est. Ambiguũ idẽ Quintil. de amphibologia duas res significare scribit, & ideo Paul. de rebus dubiis ait. In ãbiguo sermone nõ utrũq; dicimus, sed id dũtaxat quod uolumus. Vnde colligitᵉ, qui ambiguũ loquitᵉ unũ dicere, & id solũ quod sentit, q̃uis ambiguũ plura significet, unde est regula, ꝙ in ambiguis eius qui scripsit, sententiã spectemus. At Cõsultus iter ambiguũ & obscurũ illud interesse docet quod in ãbiguo plura se ostẽdũt, quorũ qd potius accipiendũ sit, ignoratᵉ. In obscuro aũt, aut nihil aut parũ quid attẽdatᵉ, apparet. Sed ubi parũ est, quod apparet, obscurũ est ãbiguo simile. ueluti siquis excipiatᵉ aliquo triuio, ubi densitate nebulæ, nihil uiarũ quod est, eluceat. Ergo a pergẽdo, prius obscuritate tenetᵉ. At ubi aliquantulũ rarescere nebulæ cœperint, uidetᵉ aliqd quod utrũ uia sit, incertũ est. & hoc est obscurũ ambiguo

ſimile. Diluceſcente autẽ cœlo quantum ſatis ſit, iam omniũ uiarum deduction clara eſt, ſed qua ſit pergẽdũ nõ obſcuritate, ſed ambiguitate dubitatͬ.

¶ Eſt ergo obſcurum prorſus quod uitiat, ut in exemplis ſupraſcriptis.

¶ Eſt obſcurum non prorſus in quo parũ lucis eſt, & ideo ambiguo ſimile Cõſultus nominat, & de hoc loquitur regula in obſcuris quod ueriſimilius eſt, inſpicimus, & alia, quod minimum ſequendum eſt, & ambiguum in quo uoluntas loquentis ſpectanda eſt.

¶ Ambiguum ſiue obſcurum, his modis fieri perſpicuum in rheto. docet Cicero. Primo ex cõmuni ſermonis cõſuetudine, quod omnes ſic ĩtelligũt. Deinde ex ſuperiori, & ĩferiori ſcriptura. deinde ex cæteris ſcriptoris dictis, factis, animo, ac uita. Itẽ ex aliquo uerbo, quod in ſcriptura eſt. deinde quod cõmodius eſt id, quod nos intelligimus fieri, ꝙ quod aduerſarius intelligit, ut hac lege, meretrix auream coronam ſi habuerit, publica eſto, utilius & cõmodius intelligitur, de corona publicãda, in qua magna eſt utilitas, quæ nõ eſt in meretrice, cuius inutile eſt cõmercium. Item quod nos interpretamur eſſe honeſtum, utile, uel neceſſariũ. Deinde docendum alia lege cautũ quod aduerſarius contendit, & ideo hæc ſuperuacua foret. Deinde nõ iſto modo, ſed aliter ſcribẽdum erat, quod aduerſarius contendit, ut hac controuerſia.

§. quod tamen Caſſius. ut l. ſi ſeruus plurium. de leg. i. l. i. in reb. dub. Gloſ. in l. nepos proculo. ff. de uerbo. ſigni.

¶ Hæres meus uxori meæ uaſorum argenteorum pondo centum quæ uolet, dato. poſt mortem eius uaſa magnifica & precioſe cælata a filio petit mater. Hæres quæ ipſe uolet deberi, dicit. Mulier replicat, ſi hæredis uoluiſſet permittere uoluntati, non ſcripſiſſet quæ uolet, quo nõ ſcripto nihilominus hæredis erat, quæ uellet dare. Deinde, quo tempore ſcriptum ſit, quærendum, quid eum uoluiſſe in huiuſmodi tempore uériſimile ſit, intelligatͬ. Poſtremo quid utilius, quid honeſtius. Hæc Cicero. quæ cõfirmari ex libris digeſtorum non eſt dubium. Summa autem quæſtionum ſcripti & uoluntatis diuiſio eſt, ꝙ aut de ſcripto tantum, aut de uoluntate, aut de ſcripto & uoluntate ſimul quæritur. Scripti tantũ tunc quæſtio eſt, quando ſcriptũ eſt obſcurum, uoluntas clara. Voluntatis tantum, quando ſcriptum eſt apertum, uoluntas dubia. ſcripti & uoluntatis ſimul quæſtio tribus modis poteſt contingere. primo quando utrunqꝫ eſt in obſcuro, alio, quãdo utrunqꝫ eſt clarum, & tamen inter ſe pugnant, ut quando notum eſt legare uoluiſſe ueſtẽ & dixit ſupellectilem. tertio quando altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate, exemplis iam pateſaciamus. Sit lex,

¶ Peregrinus ſi muros aſcenderit, capite puniatur. Peregrinus e muris hoſtes repulit, accuſatur. Similis huic eſt illa uulgata ſtatuti Bononiẽſis. Qui in palatio ictu ſanguinolento ferierit, capite puniatur. Chirurgicus in palatio ægrotum phlebotomauit, accuſatur. In his accuſator ſcripto nititur, reus uoluntate ſe defendit, & in præceptis eſt, ut qui uoluntate agit, ſcriptũ infirmare conetur.

re conetur. Qui autem ſcriptum tuetur, etiam uoluntate iuuare ſe debet, ac/
cuſator hoc quod ſcriptum eſt, uoluntatis eſſe contendit. Nemo exiſtiman/
dus eſt aliud ab eo quod loquitur, uelle. multo ꝓprius accedere ad ſcripto
ris uoluntatem eum, qui ex ipſius literis eam interpretetur, quas ſuæ uolunta
tis, quaſi imaginem reliquit, ꝙ̄ eum qui ſuſpicionibus perſcrutetur. Reus cō
tra, non creditur quiſq̄ quid dixiſſe, quod non mente agitauerit. Sed hunc ca
ſum, mente non agitauit, ergo nec dixit, captari uerba non conuenit. Pro ma
leficio, nō beneficio pœnam ſcribere cogitauit legiſlator, & hoc modo ſcri/
ptum, reus ad ſe trahit. In his ſpeciebus nullum argumentum pro reo ex lege
duci poteſt, ſed totū ex ipſa re quæ in lite eſt. ſ. An ciuitatis ſeruandæ cauſa,
non licebit muros aſcendere? Medico an medēdi cauſa in palatio ſanguino/
lenter ſecare non licebit? An benemeritis pœna ſcripta ſit, an benefacta puni
ri uoluerit lex? Pecora in oppidum agere ne liceat? paſtor fugiens latronum
uel hoſtium incurſum, in oppidum abegit, accuſatur. Albericus Roſ. putat
cōtra legē nihil factū. xiii. q. ſecūdæ partis ſtat. & Feli. probat i. c. ii. de cōſt.
De uoluntate enim ſic quæritur.

¶ Legata ſunt uxori decē Milia, ſi nō nupſerit. Poſt decē mortis menſes pe
perit, de legato litigatur. Hic enim ſcriptum in conceſſo eſt, ſed utraq̧ pars
de uoluntate teſtatoris contendit. Mulier dicit non nupſiſſe. Hæres replicat
etiam ſtupro deficere conditionem, teſtatorem maritum uoluiſſe, qui hone *in aucten. de reſt.*
ſtum coitum ægre ferre uiſus eſt. Scriptum infirmatur illis hiſdem cauſis *et ea. q. parit. et*
per quas ſupra dixi uicioſas fieri ĩterpretationes. Fabius exemplis his docet *.c. de ſecun. nup.*
non ſtari ſcripto. Primo, per locum ab impoſſibili natura, uel æquitate. Se/ *aucten. eiſdem.*
cundo per obſeruationem alicuius uerbi, quod eſt in lege, unde ſumitur argu
mentum contra ſcriptum. Tertio quando error in ſcriptura arguitur. Quarto
per locum a uero ſimili, ſeu nō diuerſæ rationis. De primo illud eſt de quo
ſemper ſcriptum ſeruari nō poteſt, ut illa lege. Liberi parentes alant, aut uin
ciantur, non enim alligabitur infans. Huic ſimilis eſt illa Guidonis Suza, &
Odofredi lex. Omnes currant ad incendium. neq̧ infantes, neq̧ ualitudina *ut. l. ſiquis in gra*
rios, neq̧ uinculis uel aliter impeditos teneri dicunt. Item illa. Homicida ſe *ui ad ſi leg.*
curi feriatur. nō tenebit̃ infans, quia ignorat quod agit, ſimiliter & furioſus,
neq̧ qui ſe defendēdo occidit, quia natura docet, immo cōtra naturā eſt ſe
nō defendere. Hæc ex q̃ſtionibus ſtatu. Alberici. adde neq̧ eū qui nō dolo/
ſe occidit. Capitalis enim fraus ſine dolo malo nō committitur. In his enim *.l. cum autem. §.*
caſibus ſeruari ſcriptum, neq̧ debet neq̧ poteſt, citra ſummam iniquitatem. *excipit de edil.*
Pulchre ergo Bal. admonet uerba abſolute prolata debere reſtringi ad id *edic. l. l. Corn. de*
quod eſt poſſibile natura, facto iure & ſecundum bonos mores. *ſicar. Bart. in. l. i.*

¶ De ſecundo. Lex. Supſtitibus maſculis feminæ nō ſuccedāt, niſi quate/ *ſiquis teſt. liber. et Bal. et Caſtr.*
nus teſtator eis reliq̃rit. Bal. hic putat ſtatuta excludi feminas facto teſtamē/ *in. l. data opera. .c. qui accu.*

to propter dictum nisi testator, & sic Statutum in casibus testatorum intelligendum. Qui noctu cum ferro deprehensus fuerit, alligetur, cum anulo ferreo inuentum magistratus alligare uult, quia hic est uerbum in lege deprehensum, satis significatum uidetur non teneri lege, nisi noxium ferrum. Nota uerbum deprehensum in delictis accipi in malam partem de eo, qui in scelere reperitur, ut in illa lege. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrunque corpus interficiat, sine fraude esto. De argumento ab errore uerisimili siue loco a non uerisimili Fabius accidisse tunc meminit, ut qui sestertia nummũ quinque milia legauerat, cum emendaret testamẽtum, sublatis sestertiis nummũ manserunt quinque milia, & argenti pondo posuit. Apparuit tamen quinque pondo dari uoluisse ꝙ ille in argento legato modus inauditus erat & incredibilis. Obserua errorem probari per id quod est incredibile & inauditum, siue insolitum. Confert illud Baldi, quod non est uerisimile, habet falsitatis imaginẽ. Rex Salomon iudicauit illã matrẽ nõ esse quæ scindi infantem contentabatur, ergo incredibile & insolitum, uiolentam (ut nostri dicũt) ꝑsumptionẽ facit. De ultimo Fabius sic loquitur, In testamẽtis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, & scriptũ nihil sit, ut in iudicio Curiano ĩ quo nota. l. Crassi & Scæuolæ fuit contentio, substitutus erat si Posthumus ante tutelæ annos decessisset, non est natus, propinqui bona sibi uendicabant. Quis dubitaret quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is nõ nato filio hæres esset, qui mortuo? Hæc Fabius. In eodem casu substitutionis factæ, filio nasciturо qui natus non est, Consultus Ancharanus respondit locum nõ esse substituto. Extat eius consilium pulcherrimum. cclvi. Quod Felinus extollit in. ca. translato. Ego autem pluris facio iudicium centumuirale quod pro Marco Curione substituto iudicasse meminit Cicero ĩ orat. pro. A. Cecinna, quod non esset ratio diuersæ uolũtatis, in uno casu magis ꝗ̃ altero. Eadem ratione uoluntatis Imperator Iustinia. rescripsit substitutum admittendum nato posthumo, qui substitutus erat non nato, qui casus fortior est Curiano. Nec refert Ancharanum motum persona fratris uendicãtis, quoniam non alii ꝗ̃ propinqui erant, qui cũ substituto in causa curiana litigabãt, quæ cõtrouersia tam acriter, diuque apud cẽtumuiros agitata fertur ꝙ. L. Crassum eloquentissimum, &. Q. Mutium Scæuolam prudentiss. claros fecerit. Reperio etiam Bald. hanc eandem quæstionem fecisse & pro substituto sentire in. eadem. l. fi. & ante eum Guil. de Cu. in. l. i. de uulg. & Rayneriũ lib. substitutionũ in tractatu uulgariũ, Soc. uero cõsilio. lii. refert doctores quosdam respondisse licet casus nõ nati uerisimiliter mẽte testatoris comprehendatur, nihilominus ut ommissus habendus, citat hoc idem Ancharani consilium. Fatentur ergo testatorem uoluisse in casu posthumi non nati substitutioni locum esse. Quomodo omissus censeri debet, non uideo, cum quod ex sen-

Vt. l. quod ait. Lex et. l. capite. v. de adult. ut. l. nihil, eodem tit. Facit. l. quidã testator, de leg. ii.

C. afferte de præsump.

l. a titio. ff. de uerbo. obli. in fi. in. l. fi. C. de insti. et substi.

tentia

tentia est, idem ex uerbis esse diffiniat Vulp. in .l. nominis. falsum hoc modo esset in conditionibus primum locum tenere uoluntatē, & quod uolūtas omnia faciat, quodq; omnia iura clamāt mentem & non uerba spectanda. idem Soci. in rep. l. i. de uulg. contra substitutum inclinat ea ratiōe q̄ talis adiecta conditio est uoluntaria, sed a centumuirali iudicio non recedo.

M. SALOMONII EQ. ADVOC. QVAE CONSI. AD .L. OMNES POPVLI LIBER QVINTVS.

AD interpretationem accedamus, quam recentiores extensiuam appellant, accommodatius & magis proprie Cicero ratiocinationē & Quintil. nomināt, quod ratione differitur, propter quod Græci titulo prænotant Syllogismi. Fortunatianus collectiuam, quod ex eo quod scriptum est, colligimus id quod scriptum nō est, ut perinde esse doceamus, ac si scriptum esset. Quam quinq; modis fieri sic docet, a simili, a cōsequēti, a cōtrario, a maiore ad minus, a minore ad maius. Percurrā breuiter modos, quibus collectio fieri potest, diffusiorem tractatū fallentiarum relinquo his, qui singula persequuti sunt. A simili. Sit lex.

¶ Qui patrem pulsauerit manus ei præcidantur, matrem quidam pulsauit, petitur ad pœnam. In ratione similium uenire author putat etiam quæ eadem ratione iunguntur. Guilelmus de Cunio. similia inquit sunt in quibus eadem prorsus ratio reperitur, & satis est similitudo sit in eo dūtaxat de quo agitur, his iungantur & quæ æquiparatorum & correlatiuorū generi subiiciuntur, ac quæ commensurata dicūt. dicet fortassis aliquis in penalibus nō fieri extensiones. contrariū uideo in .l. si quis id quod de iur. o. iud. & ī .l. iii. de parric. & ī .l. iii. de in cen. ru. nau. & .l. quisqs. C. l. Iul. maie. Bar. cōcedit quādo uersatur fauor reip. licet delinquentibus sit odiosum. in quod procliuior sententia est, hocq; iure utimur argu. l. ita uulneratus ad .l. aquil. cætera latius tradunt Ro. & Imol. in. d. §. de uiro .l. si uero, & doct. in. d. l. si quis id, ubi illā extendūt ad libros archiuii. A consequenti. Lex adulteros depræhēsos liceat cæcare. Maritus qui cæcum adulterū in adulterio depræhēdit a lenone per ductum, lenonem excæcauit. collectio fit hoc modo. cōsequens esse, ut eius oculi eruantur, quo ministro, adulterium commissum est. sub hac specie continētur omnia cōsequentia & antecedentia necessario. & illa regula cū quid prohibetur, uidet̄ prohibitum etiā id per quod peruenitur ad illud. l. oratio de sponsal. l. quod dictū de pact. glo. & doct. in .l. ii. de iur. om. iud. nō tamē æque pœna cōmittitur. Nā pœna imposita matrimonium cōtrahēti nō punit spōsos, de quo latius Iason in .l. ii. de iur. om. iud. Bal. ī .l. penul. §. docere

.l. i. C. de interd. ut. c. translato de consti. c. inter cætera de rescrip. .l. non possunt de ll.

In. l. si quis non dicam rapere de episco. et cle. et ibi Bald. et Specu. titu. de dis. ad noc. §. post.

Facit .l. utrum ad .l. pom. de parrici. et .l. hæc uerba d: adult. ut .l. illud de acquir. hære. et regula accessoriū.

ne quis eũ qui &c. Din. & Ioan. Andr. in regula cum quid prohibetur. A contrario Lex. Desertor capite plectat. lex altera. Qui fortiter fecerit, petat præmium. desertor fortiter fecit, petit præmium. cõtradicitur, quia lex quæ iubet capite puniri, a cõtrario sensu uetat dari præmium. Bal. in. l. cõuenticulã. c. de Ep. & cle. & doct. in. l. i. de offi. eius & aliis locis cõmunibus aliter concipiunt & eliciunt argumentum a contrario, & igitur nota hũc modũ. Lex. Proscriptum siue Bannitum occidenti detur præmium.

¶ Proscriptus proscriptum occidit, petit præmium. Fortunatiani iudicio non dabitur a contrario sensu legis uolentis occidi, ergo non præmiari.

In. l. si quis i graui. §. utrum ad Syl. ibi Bar. In. l. i. de prec. Imp. of.

¶ Ex diuerso. Ad libertatem perduci uetitus si occisorem domini indicauerit reip. interesse Vlpianus respondit, ut præmio libertatis donetur. Vnde Bartholus, Bal. & doctores omnes diffiniunt Reip. causa Bannito Bannitũ occidenti præmium deberi, hocque iure utimur. Quãuis Gãmarus libro extensionum, ita demum admittendũ putat, si per alios cõmode occidi nequeat. Possetque ad inductionem Bartholi responderi, Non ob aliquod scelus libertatis commodis interdictum seruũ illum fuisse. Multum quippe interest qua de causa quis præmio fiat idignus, neque lædit respublica illius serui manumissione, sicut læditur præmiando illum, qui lege iugulandus esset, confirmo illo Aquinatis dicentis, requiritur ut ille, qui mereri contẽdit præmiũ sit in statu acquirendi. iii. distin. xviii. q. i. ar. i. facit. l. ut gradatim de muneribus & honoribus. Lex.

¶ Non superstitibus maribus, Matri filiæ hæredes sunto. Ci. & Dinus respõderunt a contrario legis sensu non filias, sed superstites Matri filios hæredes fore. Ecce quomodo a contrario eius quod scriptum est, colligitur id, quod scriptum non fuit. Hæc collectio a contrario fortissima est, & habet uim extensiuã a casu collecto ad alios similes tex. est in. l. i. de off. eius. a doctoribus nõ obseruatus. A maiori ad minus. Exulem intra fines deprehẽsum liceat occidere. infra fines deprehensus uapulauit. pro hoc illud, si nõ punitur Factum consummatum, non punitur Attentatũ. Valet argumentũ negatiue ab eo quod dictum, ad id quod dictũ nõ est. A minori ad maius. Qui cõmilitonem in acie protexerit, petat præmium. Qui Imperatorem protexit, petit præmium. Procedit argumẽtum affirmatiue. Qui uirginem tentat rapere, reus fit raptus. Qui uenenum malum parat, reus fit ueneficii. Qui animo occidendi, telo aggreditur, reus fit occisi hominis. Quid si rapuit? quid si poculum dedit? Quid si occidit? scriptum non est, sed ab eo quod scriptum est, docemur perinde puniendum, ac si scriptum esset. Valet enim hæc argumentatio, si punitur attentatum, fortius puniendum consummatũ. Et e diuerso, si puniri non debet perpetratum, neque etiam attentatum.

Vt in. l. in suis de lib. et posthu. et regula cui licet quod plus, et. l. i. C. de pat. qui fil. distr. Bald. in. l. si quis non dicã rapere de episcop. et cle.

¶ Quintilianus autem plenius ac distinctius explicat, totũ hoc duos habere fontes.

fontes, unum quando non satis lege cautum est id de quo quæritur, alterum quando nihil scriptum est, sed ex scripto nitimur ducere, quod scriptum non est. in utroq; de uoluntate est quæstio, & ex bono, & æquo plenissimus tractatus, habetq; aliquid simile quæstionibus scripti & uoluntatis, quia pars altera scripto nititur semper, sed hoc interesse ait, q in quæstionibus scripti & uolũtatis, dicitur contra scriptũ hic supra scriptũ quando quærit an lege satis cautũ sit. Illic qui uerba defendit, ut fiat utiq; quod scriptũ est, hic etiã aliud q̃ scriptũ est. Nam quando parum cautũ est, uerbigratia, in lege est unum uocabulum, & in eo de quo lis est aliud expressum uocabulum de quo dubitatur, utrum sit eiusdem significationis, cuius est uocabulum in lege scriptum, tentanda est diffinitio, quæ si cõstiterit, finita est controuersia, sin uero infirma est finitio ad syllogismum recurrẽdum est, idest ratiocinatiuam collectionẽ.

Exemplum. Lex.

¶ Venefica capite puniatur. uxor marito amatoriũ dedit & repudiauit, nec exorari potuit ut rediret. maritus æstuantis amoris impatiens, laqueo se suspẽdit, mulier ueneficii accusatur. firmissima est accusatio dicentis amatoriũ esse uenenum, id erit finitio, quod si parum ualebit fiet syllogismus ut perinde puniatur, ac si uirũ ueneno necasset. ergo hic status ducitur ex eo quod scriptũ est ad id quod incertum est, an legislator hoc senserit, & quia ratione colligitur ratiocinatiuus dicitur. ¶ Lex. Qui claua ferrea percusserit, relegetur. Titius percussit malleo ferreo, alius capulo grauis securis, petitur relegari: excipitur nihil in lege de malleo, neq; securis capulo scriptum. Bal. hic putat lege teneri, si non multo minus grauitate noxia ea tela fuerint, & obseruãdum est secundum Bal. quando ratio legis excedit uerba semper lex extenditur per ipsam rationem. Quando dubium est, an satis cautum lege sit, In has quæstiones Quintilianus diuidit, an quod semel ius est idẽ & sæpius, an quod in uno idem in pluribus, an quod ante & postea, an quod in toto, idem in parte, an quod in parte idem in toto legislator uoluerit. exemplum de primo, incesta e saxo tarpeio deiiciatur, incesti damnata & præcipitata uiuit, repetitur ad pœnam, quia nõ est scriptum in lege, præcipitata si uixerit iterum præcipitetur ut intereat. quod si legislator uoluit, parum expressit.

De amatorio ĩ l. siquis aliquid. §. qui abortiõis de pœnis et in l. iij. §. adiectio antẽ de sicar.

l. siquis id quod de iur. o. iud.

¶ Qui syllogizatur, mouet, ut quid præcipitari uoluit, nisi ut interiret ad exemplum aliorum, satisq; scriptum uideri, si ex tam immensæ altitudinis saxo præcipitari Lex iubeat. Similis huic.

Fur laqueo suspendatur.

¶ Suspensus fracto laqueo uiuus decidit, Non scriptum uiuus iterũ suspendatur, & ideo nõ satis lege cautum, quæ furem laqueo strãgulari uult. Lex. ¶ Causæ per arbitros compromissarios disceptentur, semel facto compromisso nec dum pronunciato, an sæpius compromittendum, nisi compromissa repetant legis menti satis nõ fit, donec per arbitros liti finis imponat.

Bald. in l. fideicõ. §. x. de leg. iii. et in l. siquis ex argentariis. § fi. de eden. Romanus in l. ait prætor. § hoc interdictũ de no. o. n.

Lex. Causæ cõsilio sapiẽtis iudicent, quod intra .x. dies tradiderit obsignatũ. Consilio non tradito an alius sapiens eligendus. Et quãuis lege parum cautũ sit, nihilominus idem statuendum ad exemplum compromissarii statuti arbitror, ut totiens sapiens adeatur quousq; aliquis responsum reddat. Quid si iniustum consilium reddatur, quia non secundũ eũ iudicandum est, ideo pro non responso est, ut plene tractaui in cõmentariis ad. §. Responsa prudentũ.

An quod in uno idem in pluribus.

Tyrannum qui occiderit, præmium petat.
Qui duos tyrannos simul occidit, duo petit præmia.
An debeantur, non satis cautum.

Doct. in. l. si idem. §. ij. de iur. o. i. glo. in. l. i. §. dolum de dol. l. contra. §. nego. et ibi Bar. de nego. gest. Butri. in. c. fi. de cõs. et rep. h. Di. in. l. si gemi. arb. fur. ces.

¶ Similis huic est. Qui testem falsum, quiue instrumentum falsum produxerit, reus sit falsi. Quidam plures produxit falsos testes, siue plura instrumenta, quia de pluribus lege satis cautum non est. Syllogismus si in uno, fortius in pluribus, legislatorem uoluisse ratio suadet naturalis.
Percutientis ictus contemplari lex iubet.
Vno ictu plura inflixit uulnera puta forfice, aut bidente uel alias. An ictus an uulnera uindicãda. Ictus contemplari lex iubet non uulnera. Ratiocinatio respiciẽdum, an ex iudicio, an casu. absurdum est æque leuiter puniri eum qui plus deliquit atq; eum qui minus.

¶ An quod in pluribus etiam in uno. Qui plures tyrannos occiderit præmiũ petat, qui unum occidit non habet syllogismũ. Et ideo ab authoribus omissum arbitror hunc locum. Qui plures falsos testes, quiue plura falsa instrumenta produxerit, deportetur. Quidam unum falsum testem produxit, tenebitur ne lege? quidam teneri putant quod durum uidetur, lex de pluribus & non uno loquitur, Ex qua argumentum duci non potest ad eum qui unum protulit, nulli dubium plus peccare eum qui plures falsos producit testes. maius enim delictum hæc lex punit nõ hoc, neq; ualet de maiori ad minus hoc casu ratiocinatio. Verum quando idem effectus est in uno qui in pluribus, ualet Syllogismus de pluribus ad unum, & hoc casu puto loqui Bartholum & alios. Vi bonorum rap. Prætor ait, si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum dicetur. Vlpianus homines coactos, etiam si unus homo coactus sit, adhuc dicemus.

Dyn. et Bar. in. l. ij. §. sed si unus ui bo. rap. et dic. l. iii. de nego. gest. Anca. in. c. Relatum. ij. de test.

¶ Pater posthumum qui nasceretur, hæredem instituit, si duo posthumi nascerẽtur æqualiter instituit, quos & inuicem substituit, subiecitq; hæc uerba, Si prædictos posthumos omnes decedere contingeret in pupillari ætate, uel postea quandocũq; sine liberis, sorores meas æquis portionibus substituo. Vno nato posthumo, & ante tutelæ annos mortuo, mater litigat de hæreditate, cum substitutis.

¶ Oldradus uir summæ scientiæ consilio. cxlii. respondit ad matrem hæreditatem pertinere his mediis.

Primo ꝙ concepta esset substitutio, si duo nascerentur & natus est unus.
Secundo ꝙ substituti uocantur in euentum quo omnes posthumi decederent. Pluralis sermo inquit non potest secundum propriam significationem in uno saluari.
Tertio ꝙ huiusmodi substitutio esset odiosa, per quam mater a luctuosa filiorum hæreditate excluditur.
Quarto ꝙ mater quæ uerborum proprietate non excluditur neq; coniectura excludenda est, quoniam coniecturæ inquit, contra matrem non admittuntur, citat. l. fi. C. de instit. & substit. & l. precib. C. de impub. hæc Oldradus. Status huius quæstionis est ratiocinatiuus de eo quod non uidetur plene dilucideue scriptum aut dictum. Pro substitutis autem fortissimum in iure est omnium consensu argumētum. s. ubi diuersitatis ratio reddi non potest, illic nec diuersa dispositio. Non. n. liquet cur testator malluisset pluribus natis & mortuis ꝙ̃ uno nato & mortuo, sorores substituere & ad matrem uno nato & mortuo luctuosam hæreditatem peruenire, ꝙ̃ pluribus natis & mortuis luctuosiorem non peruenire. Si desyderabat testator ad sorores deficientibus filiis suis hæreditatem deferri, nihil interest unum ubi unicus est, aut omnes ubi plures decessisse sine liberis, quoniam defectū liberoꝝ cogitauit non numerum. Similiter hæreditatem ad coniugem ob orbitatem filiorum si deuolui uoluisset, non refert orbitas morte unius aut plurium contingat, & ueluti siue uno siue pluribus decedentibus cum liberis, substitutionis conditio deficit, sic uno, ubi alius non superest, æque ut pluribus omnibus sine liberis decedentibus impletur conditio testator enim casum & non numerum morientium sine liberis mente agitasse credibilius est, & propterea substitutioni locum esse mihi persuadeo. Substitutio quippe hæc expressa pupillaris est, & posthumus impubes obiisse præponitur, matrē ergo excludi proculcati iuris est. Neq; inuenio in casum duorum dūtaxat nascentium posthumorum substitutionem factam quinimo utrunq; casum & nascētis unius & duorum testator expressit illis uerbis, si unus posthumus nascetur sit hæres, si duo posthumi, æqualiter. Atqui neq; a natiuitate, sed a morte posthumorum sine liberis pendere, apparet uoluisse substitutionem minimeq; inusitatum uerbum omnes, & in uno, & in pluribus uerificari. uerbi gratia testator qui cum habet filium moriens dixit, si contingat omnes filios meos decedere Titius hæres esto, non deficiet conditione institutio illius unici morte. Nam sicut, in illa si filios habebit & unum postea habuerit, non dicitur defecta conditio pariter & qui unum habebat, eo deficiente recte dicimus omnes filios eius decessisse, homines coactos prætor ait. nihilominus Vlpianus censuit edicto locum esse, si unus coactus fuerit. Fortius in casu nostro quoniam ultimæ uoluntates iuuandæ sunt, Succeditq; præsens Regula, quod in pluribus etiam in uno, quando non est diuersitatis ratio.

l. a Titio de uer. obli.

c. si pater. de test. l. vi. l. precibus C. de impu.

l. cum uxori. C. quando dies leg. ce. et l. i. de cond. insti. et l. nō est. l. pater Seuerinā de cōd. et demōst. l. pretor. §. hominis ui. bo. rap. l. in test. de reg. iur. l. quidam de lib. et posth.

l.i.§.si stipulan ti de uerbo.obli.

l.si ita de lib. et posthum.l.qui fi lia.de leg.i.l.cle= mens de hæredi. insti.

l.qui duos de re bus dub.l. qui duos,et.l.ex duo bus de uulg.

Argumento.l.si ita quis her.de hære.inst.

Accedit q̧ qui duo dicit, etiam unum dicit proprie, & in his quæ stricti iuris sunt, ut si stipulor duo, tu spondes unum, ualet stipulatio in uno quia etiã unum stipulari uideor, & ex diuerso, uno instituto posthumo, si plures nascantur, omnes instituti intelliguntur. etiam qui uni ultimo morienti ex pluribus substitutus est, duobus simul morientibus succedet. Non diuersum ergo in quæstione proposita esse debet, si testator pater dubitans (ut naturaliter euenire solet) de numero nascendorum posthumorum, & de uno, si unus nasceretur, & de duobus si duo nascerentur facta institutione subiunxit sermonis cõpendio, si omnes mori contingat &c. uno nato & mortuo, non deficiet substitutionis conditio. His astipulatur Paul. Iurisconsulti responsum in.l. Falsa de condi. & demon. his uerbis. Sticum & Pamphilum do, lego, si mei erunt cum moriar, & unum ex his alienauerit, an uel alter possit a legatario uendicari, nam hunc sermonem licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atq̧ si separatim dixisset, Sticum si meus erit, cum moriar, hæc Iul. Paul. Sozi. cõsilio. lii. Hæc uerba eis substituit, perinde accipienda sunt, ac si dictum esset ei uel illi substituit, & cuilibet separatim si facta esset substitutio, si decessit sine filiis ex quo testator distinguit personas institutorum. His iunge illa testatoris uerba, si prædictos posthumos omnes mori contingeret &c. antea scripserat si unus nasceret̃, hæres esset, si duo, æqualiter hæredes essent, unde palam fit & unum prædictum & duos prædictos fuisse, & ideo manifestum est hunc unũ qui natus & mortuus & prædictus est, uerbo omnes significari, in quẽ solum sors nascendi post mortẽ testatoris cecidit, suadetq̧ ratio, ne uoluntas pereat.

l.quotiens de re bus dub.et.l.quo tiens de uer.obl. In.l. moribus de uulg.et.l.preci. C. de impube. aliis.

Ad duas ultimas rationes respondeo, ex testatoris uerbis liquere patrem impuberi expresse substituisse, & in hunc casum qui euenit substituisse saltim uerbis generalibus, quod sufficere Bartholus ubiq̧ docet ad matrem excludendam, nec est qui contradicat. esto, substitutio concepta esset in casum duorum posthumorum de unico nulla mentione facta, adhuc arbitror ad casum unius posse adaptari illo uulgatissimo quod substitutio facta in unum casum porrigitur ad similes. similitudo autem est in ratione ut supra diximus, itẽ in effectu q̧ uel unus ubi solus est, uel omnes ubi plures sunt, moriantur, omnino sequitur orbitas omnium filiorum, in quem casum testator substituit.

In.l. moribus de uulg. et centurio .l.Lutius eodem titu.l.pre. et ibi glos.de impub.et leg.fi.C. de insti. et substi.

Cæterum miserabilior profecto casus est duorũ amissorum filiorũ q̃s unius. hinc coniectura de uoluntate mariti erga uxorem suam, cui quod in luctuosa hæreditate duorum filiorũ prætulit substitutos, fortius existimare conuenit unico mortuo præferri uoluisse. Vtiq̧ reiecta est illa opinio coniecturæ cõtra matrem non admittendæ, Auctore Bar. Bal. Ang. Saly. Castren. Iasone qui una omnes uoce dicunt, non solum testibus, uerum etiam coniecturis probari posse testatorem noluisse hæreditatẽ luctuosam ex tacita quantũuis pupillari ad matrem uenire. quod si coniectura uoluntatis ualet in tacita prorsus pupillari contra matrem, longe plus ualere debet in casu nostro ubi expressa

est,uel saltim non omnino tacita est substitutio.

¶ An quod antea & postea. Rapta raptoris aut mortē aut indotatas nuptias optet. Raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo rapta petit optionem ex scripto,quod simpliciter loquitur,rapta optet & optat, fuga non debet esse frustratio pœnæ. Pro raptore nō est scriptum quandocūq; rapta optet, pete re statim debuit non nubere, Nubendo optionem remisisse uidetur. Ex altera parte nuptiarum optionem remisit non mortis,quam nubēdo sibi reseruasse declarat. Pro raptore. Atqui alteram partem alternatiuæ optionis,nō optan do remittit,totam optionem remittit. Minor contrahit sub conditione quæ post.xxv.annum euenit,læsus desiderat restitui. Quæstio an ut ante.xxv.annū poterat restitui,sic postea completo.xxv.anno possit, Ante.xxx.diem nūciet mulier se prægnātē, an licebit postea,ante.x.diem licet appellare,an postea. Doctores nostri tradūt de tempore ad tempus non fieri extensionē, citant.l. uxori de leg.iii.&.l. talis de leg.i. Aret. & Sozi.in.l.i. de uulg. quod tamen apud me dubiū est,propter.l. Siquis id quod de Iur.o.iu.&.l.sepulcri de se/pul.uiol.ibi sepeliretur,trahitur ad iam sepultum.

Argu. in.l. qui hominem de acq. cep. et l. si unus. §. si stipulatus de pac. In.l. deniq. §.i. de minoribus.l. i.§.i.de lib.

¶ An quod in toto idem in parte. Aratrum accipere pignori non liceat. An uomerem liceat, nihil de uomere dictum. at aratri pars est, sine qua agrico/lationi, cuius gratia lex data est,totum fit inutile. Papinianus in.l.hæredes mei.§.i.infra ad trebel. Respondit ut eidem fideicōmissario pars restituatur cui totū si casus accideret, restitui uoluisset. Secus est ubi iuris ratio non con/sentit,ueluti in uulgariter substituto ut non ad partem a primo hærede repu diatam admittatur,quoniam regula iuris est,ut aut totum quis respuat,aut to/tum retineat.l.si solus infra de acquiren.hæreditate.

An quod in parte idem in toto. Lex.

¶ Lanas uehere Tarento non liceat,an oues liceat,nam & in oue lanæ sunt,q̄ uis de ouibus nihil dictum si non in fraudē legis uehantur forte licebit. Lex.

¶ Vomerē pignori accipere non liceat, an aratrum liceat, de his speciebus non satis declaratæ uoluntatis loquitur Iulianus in.l.si is qui ducenta in fi. de reb.dub. & quæstiones fiūt proposita cōtrouersia an satis, an parum cautum in lege sit de ea,& ubi satis uidebitur,succedit illa,an tali iure sit utendum., & tum omnia in utranq; partem excutienda, quia uideri potest parum uel satis lege cautum, & tamen illo iure utēdum non esset. Maioris pugnæ est Quint. inquit ex scripto ducere quod scriptū nō est, in quo genere illa quærūtur,an quotiēs propria lex nō est,simili utendū sit,an id de quo agitur ei de quo scri ptum est simile sit.simile autē inquit est & maius & par & minus. Et obserua q̄ inquit quotiēs propria lex non est,quod si esset & dissimiliter diffiniret nō esset locus ratiocinationi. Cicero.ii.ad Here.ex ratiocinatione inquit contro uersia constat,cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamē ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur, hoc idē tenent doctores nostri.

Qui patrem occidit, culeó insuatur.
Matrem qui occidit, culeo insui petitur.
Ex domo debitorem educere non liceat.
Extra tabernacula qui eduxit, accusatur.

In.l.pleriq; de in ius. uo. et.l. nemo initus de reg. iur.l.lex Cornel. p. domum et .l. apud labeonē. §. proinde de iniuriis. l. filium ad maced.

S.C. uetat mutuo dari pecuniam filiis fami, & si data est nepotibus Pau. Iure consul. respondit. S. consulto locum esse. Ex his error liquet nostrorum dicentium plerūq; domorum appellatione tabernacula, & filiorum nepotes contineri, quoniam non ex significatione sed hac ratiocinatione ex eo quod scriptum est, ad id quod scriptum non est, interpretamur. cōsentit Bar. in. l. libe/rorum de uerbo. signifi. & clarissimus Alciatus lib. iii. paradoxorum ca. xiiii. Prætor ait in eū qui ex incēdio, ruina, naufragio, rate, nauiue expugnata quid rapuisse dicetur. Vlpianus non solum qui rapuit, sed etiam qui amouerit hac actione tenetur, licet aliud esse rapi, aliud amoueri palam est, si quidē aliquid amoueri sine ui possit, rapi autem sine ui non potest, idem Vlpianus hoc edicto tenetur & qui tollit q̃uis corruperit in. l. si quis id quod de iur. om. iud. Stulti obseruant uerbum rapere improprie accipi pro amouere, nō animaduertentes ex scripto Vlpianum coniecturari prætorem damnum passis, eo dicto subuenire uoluisse, & igit̄ uel raptæ uel amotæ res sint nihil interesse quo minus damnum passo succuratur. Rate, naui ue expugnata Prætor ait, Labeo scribit æquū esse, ut siue de domo siue uilla expugnatis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit, ecce quomodo labeo, ex nauibus expugnatis scriptum ī lege trahit ad domos & uillas expugnatas de quibus in lege nihil dictum est non alia ratione, nisi quia equum est, & igitur in his syllogismis totus tractatus ex bono & æquo est, in quo tota Iurisconsultorum ars uersatur. Adde his traditionibus illud omnium consensu semper omni casu collectionem rationalē faciendam quando non facta, consequitur absurdum uel aliud uitium, & inter cætera si cōstitutio efficeretur inutilis uerbi gratia. Vsurarius manifestus prohibitus testari an codicillis uel causa mortis donat, glo. i. c. quicquid de usur. lib. vi. prohibitus in cimiteriis humari, neq; in ecclesia humabitur Liazarus in cle. i. de sepul. Feli. in. c. translato. d. est. l. i. de leg. iii. Lex.

in.l.iii.

l.i. de iust. et iur. In aucten. quas actio. C. de sacro sanct. eccle.

Saly. in. l. serui uestri. ca. de nex. in rep. et scriben. hic Bal. in. l. i. q. si longa consti. Bar. in. l. quesit. § illud fortassis de leg. i i. Ancor. in rep. c. cano. q. xiiii. Bald. in. l. quod non ratione de ll.

¶ In charitate annonæ frumentū exportare non liceat an farinam uel panes exportare licebit, & igitur farinam & panes exportare non liceat, an frumentum exportare licebit. Lex.

¶ Iumento frumentum exportare non liceat an plaustro uel humeris licebit, uinū exportare nō liceat, Loram ne exportare licebit, aut mulsum, harū omnium prohibitionū par causa est, licet diuersæ sint species. eleganter quippe Bal. in. l. de quibus, ratio inquit est, coniunctio diuersorum casuum ad eundē finem tendentium, charitas utiq; annonæ suprascriptos annectit casus, & legi ne fraus fiat. Lex.

¶ De frumento & uino quod exportatur, uectigalis exigēdi ius esto, quid de

farina & panibus? quid de lora, mulso, & id genus reliquis? nõ uectigales sunt quoniam non par annonæ & uectigalis est causa. Filiusfamilias codicillatur, contradicitur quod frustratio legis esset, quæ testamenti factionem sustulit, si codicillari uel aliter filiifam. relinquere possent. ex scripta ergo prohibitione testamenti, colligitur prohibitum codicillis & aliter relinquere, perinde atq; si scripto prohibitum esset. Et quoniam in hac ratiocinatione clauis omnium consensu est similitudo, ignoranda non sunt quæ dissimilitudinem faciunt, Cicerone auctore, idest diuersum genere, natura, ui, magnitudine, loco, tẽpore, persona, opinione, causa, ratione. eorumq; ratio tum habenda est, quando causam iugulant, quod est quãdo in eo de quo agitur, sunt dissimilia licet in cæteris sint simillima. Deniq; admonẽdi sumus ratiocinationes siue extensiones nõ fieri cõtra iuris regulas. Aret. & Sozi. fil. in. l. i. de uulg. Io. an. excepta per principem uel legem a reg. iur. putat etiam ad casus eiusdem rationis non esse producẽda in. c. sacris ꝙ me. ca. quod perlepide sanctissimus Hadrianus. vi. Pont. Max. in pulcherrimo suo opere. de QQ. sacramentorum in. iiii. sententiarum, ita demum admittẽdum censuit, si exceptio principis uel legis sola authoritate sit introducta, secus si in ratione naturali sit radicata. Confirmo, licet id quod iuris naturalis est in cõstitutionem deducatur, non propterea eneruatur uis eius, sed duplici adminiculo roboratur, & sua ipsius ui, & diuali potestate & approbatione, unde deducitur secundum Hadrianũ excepta a regula iuris quæ per se naturali æquitate ualent, trahẽda esse ad cõsequẽtias ubicunq; suadet par ratio, & quæ a sola principis uel legis auctoritate pẽdent non trahenda, quia caret æquitate rationabili secundum Bald. hic, q̃uis non diuersa sit constituendi ratio. Panor. sequitur glo. in. c. i. de temp. ord. in vi. quæ omni casu uult idem ius seruari quo eadem uiget ratio, sed non omnes consentiunt simpliciter, & ideo distingũt Imol. & Geminianus in. c. post ꝗ̃ de elect. li. vi. & illa de ratione comprehensiua & extensiua, quæ iidem tradunt, uereor ne plus inuoluãt. & pœnalia ad coertionem delictorum pertinẽtia communi opinione fauorabilia sunt, & igitur producenda. Hactenus de his ex ueterum traditionibus, qui origines, causas, species, modos, subtilius, distinctius, compẽdiosius prosecuti sunt, tractatu quippe difficillima hæc iuris particula est, ac frequens, tota ab opificio Iuris Canonici pendens, idest coniectura uolũtatis ac boni & æqui ductu, in qua re ius adeo controuersum est, ꝙ nulla a nostris doctoribus conflatur regula, quæ conflictu locorum & rationum non nutet, & expugnari non queat. iunge his quæ supra de bono & æquo scripsi. Nunquid coniectura uolũtatis legum correctio sit admittenda & ad consequentia producenda. Nonnulli negant, procliuiorq; in hoc sententia est, quibus non accedo. Nam mens, siue tacita sit, siue expressa, nihilominus mens est, ueluti homo siue flauus siue niger, homo est. unde fit mẽtem tacitam qui reiicit, mentem reiicere, & per hoc si deficit uolũtate lex scripta

glo. in. c. cupien. .§. & si per. xx. de elec. li. vi. Imol. Rom. in rep. l. si uero. §. de u. ro. sol. mat. doct. in auctẽ. quas actiones de sa. san. eccl. et in. l. si const. sol. mat.

legem non esse. protiti quippe iuris est mentis gubernacula de legum possessione explodi non posse, Et ueluti legislator nisi in animo habeat legem corrigere quantúlibet ad corrigendum apta sint uerba, non corrigunt, pariter si animum abrogandi habeat, uerba non dicta impedire nequeant abrogationẽ dummodo aliquo signo animus demonstretur. Præterea nullo iure liquet leges tacite abrogari non posse, quinimo ipso iure, noua lege aut contraria cõsuetudine atq; etiam desuetudine antiquari dubium non est. nihil interest Iulianus inquit suffragio populus suam uolũtatem declaret, an tacito cõsensu. Imperator Iustinia. legem Iuniam Miscellam abrogauit cõmemoratione de mulieribus tantum facta, ne in dicta uiduitate astringerentur, postea cum in controuersiam uenisset uiris indicta uiduitas, rescripsit ex sententia eiusdem suæ constitutionis etiam in uiris satis intelligi posse abrogatam.

Insti. de iur. na. .§. penul. et l. de quibus isra de ll.

Donatio inter coniuges eo usq; erat inhibita, ut ipso iure non ualeret. Diuus postea Anto. Seueri. F. Luculẽta oratione in senatu suasit, uti placeret morte uxoris uel uiri qui donasset, firma maneret donatio, & rigorem ueteris iuris remittere. Nihilominus Papinianus & Vlpianus censuerunt ex sententia orationis idem iuris fore in reliquis personis post matrimonium donare prohibitis, iuris q̃uis antiqui oratio esset abrogatoria. Nulli præterea dubium coniunctione plurium legum siue plurium capitum legis coniecturatos sensus dici, & commixtione duorũ capitum legis uel eiæ corrigi. xii. tabulas Iulianus docuit, coniecturata ergo uoluntate leges tolli non est nouum & extendi. Hos duos postremos locos obserua, quos doctores nostri non considerantes sese contorquent pro contraria sententia, nec solidam responsionem ad constitutionem Iustinianam. De indicta uiduitate adhuc inuenerunt.

l. iij. §. sciẽdum de do. int. uir. et uxo.

In l. cum hic stat. .§. oratio de do. inter uir. et ux.

l. utrum de peti. her. et insti. de l. Aquilia. § illud.

in. § ille casus l. gal.

Primus ex leguleis nostris Fulgosius huius opinionis assetorem se præbuit, fretus leonina cõstitutione ubi Imperator naturali ratione Iulianiq; iurisconsulti & non diuali auctoritate, ut quidam putant in. Q. quæ ex facto agitabatur declarat Theodosianam cõstitutionem de uiro & uxore loquentẽ æque habere locũ inter sponsos & sponsas, licet per eam ius uetus quo patri omnia quærebantur, corrigeretur. Petrus Andreas Gãmarus Bononiẽsis uir summæ sciẽtiæ qui nũc omniũ cõsensu in numerũ Iudicũ Apostolici auditorii adscitus est, libro de extẽsione cõfirmat pulchra & uera ratione, q̃ nõ temere leges nouãtur sed e Rep. & temporum & morũ opportunitate, ut uidemus in lege Fusia canina & lege Iun. Miscella, & aliis multis antiquatis, recitatq; ad hanc rem Sex. Cæcilii uerba pertinẽtia ex ultimo noct. act. Gellii. facit illud Vlpiani de consti. princip. dicentis. In rebus nouis constituendis euidens utilitas esse debet. Ex quibus manifestum fit fauorabiles esse legum correctiones & dilatandas potius quatenus eadem utilitas exigit. Adiice quæ supra de bono & æquo explicauimus, emẽdationes legũ ab æquitatis fontibus manare, & ius bonum & æquum esse id quod emẽdat, & ob id producendum ad cõsequentias

in l. de quibus de ll. et l. cum de nouo. C. eod. titu. in l. non sine. C. de bo. lib. in l. i. de bo. mater. l. placet de acq. her.

In l. fi. de consti. princip.

sequentias nulli inexploratum est, Ius prætoriũ non eo minus bonũ & æquũ habitum fuisse, quod plerũq; ius uetus emẽdabat. In stateram suspendãtur uelim omnes correctæ leges, & liquido constabit summa æquitatis ratione correctas, unde stultum uidetur uerborũ angustiis cohercere quod iure optimo ex sententia dilatandum esset. In hac eadẽ opinione reperio fuisse Io. Monachum uirum sapientissimum, contrariam q̃uis partem totus mundus teneat leuissimis rationibus. *In c. indemnitati bus de elec.*

M. SALOMONII EQ. ADVOC. QVE CONSI. AD. L. OMNES POPVLI DE CONTRA. LL. LIBER. VI.

SVperest de contrariis legibus tractemus. operæ pretium est dispiciamus, num lex Municipalis uere corrigat ius commune, quando contrariũ quid statuit. Quod corrigat pugnãtiũ natura suadet & crebrior doctorum locutio. At Vlpianus Ius. Ci. esse diffinit quod non in totum a iure communi recedit, nec per omnia ei seruit, ergo per contrarium statutum recedi dicitur non corrigi. Si enim corrigeretur tolleretur utiq; & esse desineret, ut in correctis a Iustiniano. ll. uidemus, & lex municipii semel correcta nunq̃ redit, quia a priuatione ad habitum secundum philosophum non est regressus, uerum quia ius commune sublato contrario statuto statim redit palam fit non corrigi. Receditur itaq; a iure communi, cuius per contrariũ statutum usus cessat, & proprie interim ius commune cessare dicitur non corrigi quia non extinguitur, sic argumentatur Paulus Iurisconsultus, & ideo magis est ut suspensio quædam sit siue cessatio q̃ diu durat impedimentum contrariæ leg. municipalis, & inepte dici per ius ciuile corrigi ius commune. Accedit q; solius principis est corrigere ius commune sicut & condere, hinc est, quisq; populus legem suam per aliam contrariam corrigendo extinguit nunq̃ redituram, & ius commune non extinguit, quia efficere non potest extincta sua lege quin redeat ius commune. Confert illud Castrensis in. l. i. C. de hære. insti. dicẽtis Ciuitatem Florent. nõ posse tollere ius commune licet in suo territorio taliter offuscare & obumbrare possit q; effectum nõ sortiatur, sequitur Alexander consi. lxxv. uol. i.

Arg. a l. ubi repugnantia de reg. iur.
l. derogatur de uerbo. signi. et. l. de quibus in fine de. ll.
l. qui res suas. §. aream de solut.
In. d. §. Aream.

Ad contrarias nunc. ll. accedamus.

¶ Quod Bartholus ineptissimo titulo correctoriæ interpretationis prosequitur, in qua re quæstiones de uoluntate contra scriptum agitari solent. Ipse quædam præcepta explicabo, per quæ speculantis animus dirigatur. Quintilianus præ cæteris subtilius docet duas esse species legum contrariarũ. Vnam quando ita inter se pugnant q; altera ab altera abrogetur est necesse, ueluti si una prohibet id ipsum quod altera permittit, aut iubet quinimmo idẽ uere

ſcribit nunq̃ eſſe legem legi contrariam ipſo iure, quia ſi diuerſum iubeant altera ab altera abrogatur, & una remaneat oportet, tum quæſtionis eſt quæ ſeruanda ſit. Lex.

¶ Cõmune illud eſt laboremus ſi fieri poteſt ne diſcrepare uideãtur deinde ut utraq; lex conſeruetur, legem Quod ſcitis de boniſq; Lib. putauit. Bal. corrigi per auſten. defuncto, quia poſterior & indiſtincte loquitur, Roman. Bar. ſequutus per hanc regulam, quia fieri poteſt, ut utraq; lex ſeruetur diſtinxit, ut Theodoſiana lex locum uindicet quando agitur de ſeparãdis bonis maternis a paternis, & nepoti ſine liberis inteſtato morienti, in paternis paternus auus ſuccedat, & maternus i maternis, Iuſtiniana autẽ cõſtitutio, ut uterq; auus pariter in bonis aliunde quæſitis ſuccedat, adiecitq; idẽ Rom. etiam ſi in lege poſteriori ſcriptum ſit, non obſtante quacũq; lege in contrarium, nihilominus admittendam interpretationem per quam tollitur cõtrarietas, citat glo. de hær. quæ ab inteſta. in uerbum euacuatis. & Bart. ad reprimendum in uerbum non obſtantibus, extat Rom. Conſilium numero. xl. Quod ſi fieri non poteſt, ut utraq; conſeruetur poſterius lata utendum erit. Poſteriorem autem ex ordine ſcripturæ probari Bartholus recte putat. At ſi non in eodem uoluminæ ſcriptæ ſunt puta, in uarias tabulas inciſæ pro roſtris pendeãt ita, ut nõ liqueat, quæ prior, quæ ue poſterior ſit, tum conuolandum ad coniecturas, uelbi gratia, ſi una, alterius ſimpliciter mentionem faciat, poſterior quippe neceſſe eſt ea ſit, quæ alterius meminit. Itẽ poſterior illa, quæ uetat, id quod iubet altera, aut promittit. Sit Lex.

Adulteram fratri occidendi ius eſto.

Altera lex.

Adulteram fratri occidendi ius non eſto.

Argu. l. i. ad municipal. ¶ Fortiſſimum argumentum eſt, hæc quæ uetat, poſterior ſit, neceſſaria non erat lex, q̃ prohiberet, ſi alia non præceſſiſet, quæ id ipſum permitteret, aut iuberet, & belliſſime in Rheto. Cicero inquit, ſæpe ea quæ uetat, quaſi exceptione quadam corrigere uidetur illam quæ iubet legem. ſin uero nullo pacto colligi poteſt quæ poſterior ſit, tum aut ſeſe inuicem periment, aut ſi eſt Repu. fuerit ut una ſeruetur, illa ſeruanda eſt, quæ plenius prouidet.

Lex Ictus & non plagas puniri iubet.

Altera lex plagas & non ictus puniri iubet.

Nec utra ſit antiquior apparet.

Adhæc Bart. et doct. in l. ſi gemina arb. fur. ceſ. et l. n. quam plu. de priuat. delict. et ibi Dy. ¶ Vno bidentis ictu, quidam plura inflixit uulnera. Accuſatur de uulneribus Obiicit reus diuerſam legem Cicero in Rheto. in puniẽdis delictis, inquit, maxime conſeruanda eſt ea lex, quæ diligentiſſima eſt ſancta & illam intelligit quæ nihil præterit impunitum, impeditq; legi fraudem fieri, aperit quippe uiam fraudibus lex quæ ictus puniri dumtaxat uult. Idem Cicero in cõparatione, legum illa maxime ſeruanda eſt, quæ ſit utilior, quæ honeſtior, aut

magis necessaria. Alia species est earum legũ, quæ positu cõtrariæ non sunt, sed casu & euentu collidi, eleganter Quinti. scribit. Et raro uel nunꝗ̃ utra sit posterior, hic quæri solet, quia secunda lex non fertur ad tollendam præcedẽtem. De rebus enim diuersis quæq; statuit. Sit lex.

¶ Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur. Lex altera.

¶ Mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier Tyrannum occidit, petit imaginem suam in Gymnasio poni, contradicitur lege, quæ uetat mulieris poni. Ecce quomodo suapte natura contrariæ nõ sunt hæ duæ leges, sed casu tyranni a muliere occisi colliduntur. Nam nulla alia ratione mulieris imago in gymnasio potest poni per locum, ꝙ Reipu. interest etiam mulieres tyrannis esse formidolosas. Doctor meus nonnullas hic controuersias disputat.

Argumentũ optimum in l. si quis in graui. §. utrũ ad Syl.

Statutum.

¶ Prætores pupillares soli de causis pupillorum, siue agant, siue conueniantur, ius dicant. Alia lex.

¶ Magistri hospitalium soli de causis hospitalium, siue agant, siue conueniãtur, ius dicant. Litigant pupilli & hospitale, præscriptione fori ex sua lege quisq; utitur, hic utriusq; legis collatio, utra fauorabilior, Hospitalis pia causa est ad salutem animæ aptissima, at pupillorum haud impia & fortasis fauorabilior est, religionem & publicam utilitatem spectans. Iacobus Apostolus, Religio munda & immaculata apud deum & patrem hæc est, uisitare pupillos & uiduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo in epistola. i. c. i. in fi.

¶ Imp. inter miserabiles personas, pupillos connumerat, nec dedignatur in eorum causis se iudicem præbere, & ꝗ̃uis non omnes pauperes sunt, diuites tamẽ ubiq; pauci, & pauperum infinitus est numerus, talisq; ætas per se ipsa digna fauore est. Accedit & reipu. ratio a Platone & Aristotele in libris de repu. adnotata, admonẽt de pueris magnam curam habendam, ex his quoniam emergunt administratores rerum, propterea qui pupillos negligunt, haud minimam partem ciuitatis negligere, hinc sapienter maiores nostri, tutelas & curationes inter munera ciuilia computarunt. Hospitalium est, hospitari, & curare pauperes aduersus corporis ægritudines & inopiæ difficultates, at pupillis adesse, est corporis & animi, bonisq; artibus erudire, quod plus est, & ad commoda reipu. in uiros formare, instituere circa quæ tutorũ diligentia uersari debet, ergo prætorũ pupillariũ integra erit cognitio, quicquid hic alia ratiõe doctor meus diffiniens & latere nõ debet sub hoc genere etiã de contrarietate, q̃ ex legibus oriri solent, tractari absq; eo ꝙ leges plures inter se cõtrariæ sint, & sic ex legibus nõ cõtrariis casu nascunt cõtrarietates ideo siue una sit lex, siue duæ uel plures, cõtingere possunt cõtrarietates, etiã illa una, si una uel pluribus partibus distiguat, de duabus uel pluribus legibus cõtrarietates quomodo nascant, patet exẽplis, suprapositis, & infra dicemus.

.l. i. cap. quando Imp. inter pup. et uid facit. c. i. de postul. Inno. in. c. significantibus de offi. dele. Panor. i. i. c. iii. de cens. et. d. c. significantibus, ubi dixit uiduas et pupillos diuites habitu miserabiles et i. l. ne quicquam. §. obseruare inter debiles personas numerãtur.

in proœ. insti.

Patet plenius ex contrariis quæ colliguntur ab Accur. & aliis glossatoribus. Ex una lege contrarietas nascitur cū unus nititur legis parte, alter rursus alia. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Vnus eadem nocte duas rapuit. Vna raptarum petit nuptias, altera mortem. In hac controuersia quæ a ueteribus scripta offenderim, operæpretium duxi breuiter recitare, ut omnes intelligant q̄ subtiliter, copiose, ac perlucide excutere singula solebant, & propterea eorū scripta nō aspernāda. Pro puella quæ nuptias optat, Pompeius Sylo hæc dixit. Altera ex puellis raptorē seruari uult, Altera mori uult. Reum alter Iudex damnat, alter absoluit inter dispares sentētias, mitior uincat. Porcius latro declamator illustris dixit. Nempe lex duas pœnas scripsit uiciatori. Alterā passurus est Raptor, non erit impunitus, habebit pœnā indotatā uxorē. Prior Rapta, in optione præferenda est, nec alterius iniuria labefactare ius suum debet. Idem Latro quattuor fecit quæstiones. Primā an qui a rapta mori iussus sit, seruari possit? Secundam, an rapta quæ nuptias optat, præstare possit ne pereat. Tertiam, an cum quod utraq; optat fieri nō possit, ea præualeat optio, quæ utriq; præstat ultionem. Quartam si non potest utriusq; rata esse optio, an quæ dignior admittenda sit. Redeundo ad primam. Q. Seruari non posse probat per locum a maiori, etiam, si Reipu. interesset seruari, omnino moriendum esset, dicens si legatus exire debet, peribit, si militare debet, peribit, si legē dicere oportet, peribit, si raptā ducere debet, æque peribit. Si is ante rapuisset, & rapta nuptias optasset, interposito deinde tēpore, anteq̄ nuberet, hanc uiciasset, negares illum debere mori, rapta iubentē. At qui nihil interest, nisi dignior est raptor morte. Cuius inter duos raptus ne una quidem nox intercessit. Si rapta nupsisset, deinde post tertiam diem rapuisset aliam, negares illū mori debere. Atqui qui interest nisi q̄ honestius tunc Maritum defenderes, quam nunc raptorem defendis.

De secunda quæstione sic dixit. Rapta quæ nuptias optat, nihil aliud raptori præstare potest, quam nec sua lege pereat, contra alienam legem nullum ius habet. Optasti nuptias, non occidetur tanquam raptor tuus. At idem eadem nocte qua te rapuit stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegiū fecerit, occidetur. Licet tu dicas, quid ergo non nubam. Tu raptori præstas, ut illum ipsa non occidas sacri non potes præstare, ne quis occidat, quomodo sacrilegus quamuis a te seruatus perierit. Sic alterius puellæ proteruitate seruatus peribit, si rapuisset te.

De tertia quæstione sic dixit. Cum quod utraq; optat fieri non possit, in ea eligendi sit optio, qua ultio ad utranq; peruenit. At si mortem optat, mea optio te uindicat, tua me non uindicat. Si non morietur, non mihi seruabitur, sed tibi. In quarta quæstione illud tractauit inquiens, si hæc uia impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset, neminem non inuenturum aliquam humilem quæ se in optionem commodaret,

Nota differentiā inter tractatū et argu. leguleis incognitam.

TRIARIVS. Perieras raptor nisi perire meruisses. FVSCVS AREL. hanc quæstionem primam fecit. Duas rapuit. an perire utiq; debeat. Lex inquit quæ dicit, Rapta, raptoris aut mortem aut nuptias optet. De his loquitur qui singulas rapuerint. Non putauit quenq̃ futurum, qui una nocte raperet duas. Non quæro quid optetis, sed quid seuerissime optare potestis. Necesse est raptoré mori, utráq; enim ducere nõ potest, uterq; mori potest. Quare dicam aut nuptias optabunt, aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod utraq; uolet, uno modo poterit fieri quod utraq; uolet, si utraq; mortem optauerit. Hic etiam tractauit, ne exemplum quidem utile est hunc morem perniciosissimum ciuitati introduci, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit, & in hæc diuisit, utra optio honestior sit, utra iustior, utra utilior. Item ex uno legis capite nasci potest contrarietas, ut ille qui fortiter fecerit, petat præmium quod uolet. Duo fortiter fecerũt, Petit præmii nomine unus illum qui reus factus fuerat proditionis ante iudiciũ liberari, Alter petit ut peragatur iudiciũ. Ecce contrarietas ex diuersa petẽtiũ uolũtate. In his nõ potest esse alia quæstio secũdũ Quinti. quã temporis, utra prior, aut qualitatis, utra iustior sit petitio. cõfligunt etiam impares si comparentur, Tyrannicida & uir fortis utriq; data quod uelit petendi potestate. Hic meritorum præmii, temporis collatio fit. Item impares sunt, cum alteri multa opponi possunt, alteri nihil nisi quod in lite est, ut cum uir fortis impunitatem desertoris petit, utrum præstari debeat est in lite impunitas desertoris, num quicquid libuerit, optare liceat. In concesso autẽ ex utraq; parte iure hæc fere quærunt, utra lex potentior an ad deos pertineat an ad homines an ad rẽpu. an ad priuatos. De honore an de pœna, de magnis rebus an de paruis permittat, an uetet, an imperet. Solet tractari utra sit antiquior, sed uel potentissimum utra minus perdat. Plurimum tamen est in hoc utrum fieri sit melius atq; æquius, de quo nihil præcipi nisi præposita materia potest. hæc Quinti. Et obserua potentiorẽ intelligi legẽ, quæ ad deos, ad rẽpu. ad honores, & res magnas pertinet, & quæ uetat uel imperat hoc idem in. l. iii. de suspec. tut. Dy. & Bartholus dicũt. Præualere regulam quæ prohibet ei quæ permittit. Idẽ Bal. & Fulgosius in. l. si Ruffinus. C. de nul. test. Immo ualidior est lege iubẽte ea quæ uetat, ut mox ex uerbis Ciceronis apparebit. Lucidius & plenius in Rhetoricis Cicero hæc tradidit documenta. Primum considerandum inquit utra lex ad maiores hoc est ad utiliores & honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duæ aut plures, aut quotquot erũt quæ cõseruari non possunt, quia discrepent inter se, ea maxime cõseruãda putet, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nã postrema quæq; grauissima ẽ. Nota ex sententia Ciceronis quoties lex legi adeo contraria est ꝙ una tantum seruari possit, illa seruabitur, quæ utilior, aut honestior magisue necessaria sit,

q̃ quæ posterius lata sit, adeo q̃ posterior contraria, non uidetur abrogare priorem, quæ utilior aut honestior magisue necessaria sit. hanc Quinti. potentiorem nominat, & ea forte ratio est, q̃ posterior lex tacitæ uoluntatis coniectura priorem contrariam legem tollere uidetur, uerum sicut absurdum & innaturale est minus utilem legem anteponi utiliori, ita non uerisimile est posteriorem inutilem anteponi legislator uoluerit priori quæ utilis est. uel honestior, uel necessaria, in rebus nouis constituendis, euidens utilitas esse debet. Vlpianus ait. Hoc idem censuisse Bartholũ offendi in commentariis ad reprimendum, scribit enim noua lege non aboleri ueterem, quæ utilitate & fauore est maior, probatq; illa constitutione, qua omnes præscriptiones generaliter contra minores tolluntur, non tamen per eam effici dicit, quo minus præscriptio triennalis instantiæ in causis minorũ locum habeat. Antiquiori q̃uis id lege caueatur, & illa ratione posteriori præfertur, quod publicam hæc respicit utilitatem, illa priuatam, ergo non semper posterior lex cõtrariam quæ præcedit, corrigit. adde Bal. cõsi. i. statuto hesteñ. scripsit de duabus legibus contrariis, illam eligendam quæ minus habet absurditatis, minus q̃ a iure cõmuni recedit, subiĩgit Cicero deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat, nam quod imperatur necessarium est, illud quod permittitur uoluntariũ est. Deinde in utraq; lege si non obtemperatũ sit, pœna afficiatur, aut in utra maiori pœna statuatur, nam maxime conseruãda est ea, quæ diligentissima est & sancta, deinde utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur eam quæ iubet. Deinde utra lex, de genere omni, utra de parte aliqua, utra communiter in plures, utra in aliquam rẽ certam scripta uideatur, nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam aliquam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudiciũ magis pertinere, hæc Cicero. Fortior ergo lex est, quæ de parte scripta est, q̃ quæ de genere, uerbo partis intelligit speciẽ. Cicero mauult in topicis partẽ aut formam dici q̃ speciem. Item fortior est quæ de re certa loquitur lex, q̃ quæ de genere uel specie. De genere & specie Victorinus sic interpretatur, melior est lex inquit, de specie scripta, q̃ quæ communiter, & est cõmuniter inquit, ut hominem occidere ne liceat, specialiter uirum fortem occidere nõ liceat, Et rem certam Cicero intelligit pro eo quod indiuiduũ uulgo dicitur, simile documentum dedit Bal. dicens, paruũ genus derogat magno & indiuiduũ derogat utriq;, indiuiduum esse dicit, quod prædicatur de substãtia, ut sticus uel qualitate, ut pupillus & infert ad quæstiones. Sit Statutum.

Priores artium sententias pro pupillis exequantur. Aliud statutum. Potestas sententias centum aureorum exequatur.

Quis ergo executor est centenariæ sententiæ pro pupillis Bal. eũ putat qui specialior est, ut eius uerbo utar, ad quod agnoscendum, inspiciendum dicit qualitatem, quæ potest pluribus competere, generalis est, quæ uni soli com-

in uerbum nõ ob.

l. si. C. in quibus Cau. in inte. Re. non est. n.

In l. properandũ de iud.

In. l. executore. C. de exe. rei iudi. et l. titia testo. de leg. i. et l. gallus. § i.

petit, specialis. Hinc igitur quod qualitas centenariæ summæ potest sine ætatis discrimine omnibus competere, & pupillaris conditio non, nisi quibusdam. Iudex ergo huic ætati datus exæquetur,ratio ex suprascriptis, quia lex in partem siue speciem scripta potentior est,accedit huic imbecillis ætatis fauor.Idem Bal. Ratio personæ maior est,hominum enim causa res sunt & iudicia. In.l.i.§.ne autẽ de cad. tol.et.l.i. infra de offi. cõs. .l.i.de sta.ho.

Statutum.

❡ Potestas de causis hospitalis misericordiæ ius dicat.Idem Bal.refert Iacobum de Arena dicere indiuiduo datum iudicem,attento loco cui impenditur fauor Dy.in regula generi.

Statutum.

❡ De causis hospitalis misericordiæ,solus Prætor ius dicat, siue agat, siue conueniat.

Aliud Statutum.

❡ Solus Vicarius de causis decem aureorum ius dicat.Bar.scribit prætorem de illis causis hospitalis ius dicturum,quarũ cognitio specialiter lege,alteri non est mandata.Pugnat hæc finitio cum suprascriptis. In.l.in sacris.C. de prox. sacr. scri.

Statutum.

Potestas de testium falsitate,intra mensem inquirat.

Aliud Statutum.

❡ Potestas de omnibus falsitatibus in decẽ annis possit inquirere, poterit ne potestas de illa testium falsitate post mẽsem inquirere,consultus Bar.respondit nõ posse,quia generi per speciẽ derogatur, & permissum ad tẽpus,uideẽ prohibitũ post tẽpus.extat consilium Bar.C.a Dño Cyno.tametsi Bar.nimis ueneranda sit authoritas, non dubitare non possum de hoc eius responso per quod uerba de omnibus falsitatibus superuacua efficiunť.Cõfirmat me ratio publicæ utilitatis,quæ uersať in puniẽdis peccatis,ne de falsis testibus inquirendi potestas nimis angusteť.Nec releuat ꝙ accusatoribus facultas remanet illibata,cũ ꝙ cõducat Reip.plures patere uias ad facinora persequenda,tum ꝙ accusandi usus, iam diu pene discessit ex aula, in forensibus disceptationibus prope consenui,nec unam quidem unquam uidi accusationem agitari, infinita quippe maleficia irent impunitã, & ad scelera homines essent audaciores, si solæ accusationes formidandæ essent. Adde falsitatis scelus adeo esse legibus infensum ꝙ generali reorum abolitione falsi crimen Modestinus respondit non aboleri; Propter quod eleganter Bartho. censuit statuto de carceratis liberandis,uel proscriptis restituendis,ob falsi crimen carceratos,aut proscriptos non restituendos. Igitur cogita an distingui possit,si antiquius sit istud generale statutum in decem annos de omnibus falsitatibus licere inquirere,& posterius hoc de falsis testibus, intra mensem inquirendis, quia regulare est generi per speciem derogari. Locus sit Bar. responso,nisi obstiterit ratio publicæ utilitatis, per quã ex Ciceronis & Bartholi proxime relata sententia potentior sit lex quæ præcedit,sin autem uetustius sit statutũ hoc speciale falsorum testium & illud de omnibus falsitatibus posterius, subsisto, & fortassis non reprehensibile, fateri etiam post mensem posse inquiri, .l.imp.de postul. in.l.statu liberũ .§.i.de leg.ii. Argu.l.nam rei pu.de no.o.n. .l.lutius ad turp.

ne uerbum de omnibus frustra sit dictum publiceq; interest inquiri, & illud concessi ad tempus post tempus uideri prohibitum. Quia a contrario argumentum contra publicam utilitatem non solet recipi in statutis secundum Bal. neq; est perpetuo uerum. Nam statuto iubente causas intra annum iudicari, etiam post annum ualide iudices iudicabunt, modo non excedant trienniū Cyno, Bar. & Bal. Authoribus, hocq; iure utimur.

c. si Papa. de priuile. in. vi. et. l. si quando de leg. ij. in. l. properandū.

in eadem. l. properandum.

Lex, Imperator de postulando, quā citat Bartholus loquitur de prohibita ad tempus aduocatione, quæ suapte natura, semper est permissa, nimirum si post tempus licebit aduocare, & non ex tacita prohibentis uoluntate, sed ꝙ ui sua unūquodq; facile reddit ad suā causam, alioquin prohibito furari ad tēpus, post tempus non illicitum esset furari, nec eadem ratio est permissi & uetiti, ut supra a Cicerone didicimus, & omnes aliæ leges, quibus nitit̄ Bartholus habent suas proprii fauoris causas, & hæc disputationis dicta sint gratia, rem alterius occupare ne liceat. quidam a mero possessore occupauit, accusatur. Excipit reus legem in eum scriptam, qui rem alterius idest domini occupat. Merus possessor non est dominus. Bar. hanc quæstionem fecit in Commeñ. ad digestum de. n. o. n. mouere dubitationem dicebat ꝙ statutoꝝ uerba proprie accipienda sunt, & genitiuus non abusiue dictus dominii est significatiuus atq; directi potius addit Alexander. Subdit tamen Idem Bartholus ex cōmmuni usu loquendi res alterius dici, etiam eius qui tantum possidet. Alexander & Iason admittunt opinionem Bartholi si constiterit de cōmuni usu. Raphael Comeñ. simpliciter contradicit. Immola quoniam statutum est poenale, & ideo odiosum a proprio significato. s. dominii non recedēdum tradidit, nisi qualitas personæ loquētis, aut materia de qua agitur aliud suadeat, ut in colono qui si fundum suum afferat, intelligitur ratione culturæ. Romanus in utranq; partem disputat. Castreñ. inclinare uidetur opus sit dominus uere uel præsumptiue. Butrius simpliciter scribit Statutum etiam ad posse ssorem pertinere. Bal. Statuto, si quis offenderit in re alterius tradit, non includi colonum. Spec. in simili prope quæstione simpliciter admittit etiam possessorem nulla de cōmuni usu facta mentione. Nimirum dicit Alexander quoniā Spec. aperte loquitur de possessione, Aduerte animum, Speculatoris uerba sunt hæc. Pone Statutum de damno dato, stetur iuramento domini possessionis. Proculdubio aliud est dicere dominū possessionis ꝙ̄ possessorem. Nam possessor possessionis fundi possessor est. Possessionis autem dominus fundi intelligitur dominus. Obseruauit Alexander uerbum possessionis, non autem uerbum domini. Quid dicendum? Doctores confuse loquuntur. Mihi autem uidetur alia sit inuestigatio cui cōpetat actio uel accusatio, Alia utrū poena sit commissa nihil impedit quo minus consistere ista simul possint ut poena sit cōmissa & accusator nō sit audiendus, uel quia nō dominus, aut possessor. Cōsidero iccirco diuersos casus. Interdū is a quo res occupat̄ est dominus

ar. l. plenum. §. Equitij de usu et habit. et gl. in. l. .ij. de ori. iu.

in. C. i. de post. prael.

in. l. ij. de ori. iur. de proba. §. uidendum uer. pone statutum.

l. interdū de uer. signi. l. ij. C. de prob. l. cum satis. C. de agri. et cēs. li. xi. et. l. locorū, et ibi Bart. de omni agro descr. eodem lib.

& possessor. Interdum is a quo occupatur simplex possessor. Alius est dominus,& alius occupator. Interdum is qui occupat est dominus, & is a quo occupatur est simplex possessor, indeq; distinguo,aut quærit de sola poena, aut quæritur cui competat actio uel accusatio. Poenam cōmitti omni casu quo is qui occupat,non est dominus mihi persuadeo,quoniam uera est hæc enuntiatio,occupata est res alterius,si non est occupantis, siue fuerit dominus siue possessor,siue cōductor,uel colonus is a quo occupata est, & poena quæ a lege imponitur, mox ꝙ contra legem fit, committitur sine iudicis ministerio. Si quæritur cuius sit actio,& huc tendunt uariæ doctorum opiniones.Me uero plus ad dubitandum impellit ꝙ quæstio de eo fit,quod dubitationem nō uidetur habere.Sed aperti & indubitati iuris esse, Vlpiano authore.Prætor ait,Cuius rapta bona esse dicentur,eidem bonorum raptorum intra annum in quadruplum,post annum in simplum iudicium dabo. Vlpianus sic interpretatur ea uerba cuius bona &c. Siue commodata res sit, siue locata, siue pignorata, siue deposita apud me sit, siue bona fide a me possideatur,siue usumfructum habeam,siue aliud ius ut intersit mea non rapi, dicendum est, competere mihi hāc actionem. Hæc species a proposita quæstione non uideo in quo discrepet, nisi scrupulosus aliquis dixerit, illic ex edicto Prætoris,hic ex municipali lege agi. Attamen frequentiori authorum calculo,obtinuit diuersam interpretandi rationem non esse edictorum & nostratium statutorum.Ex quibus palam esse non dubito & mero Possessori, & alii cuius intersit rem non occupari,actionem,siue accusationem competere Pro possessore, ex uerbis statuti lucidissime sic argumentari posse arbitror, etiam circūscripto cōmuni usu loquendi, de quo multa uerba effunduntur. Lex ait,siquis rem alterius occuparit. Noto mihi uerbum rei, quod est generale ad omnia corporea & incorporea, & indubium est hoc proloquium. Qui possessionem alterius occupat,rem alterius occupat etiam meri possessoris,Ergo statutum proprie possessori competit. Quod si uerum nō esset, consequens foret possessionem rem non esse. Verum maioris pugnæ est nun quid possessor aduersum dominum occupantem conditionem ex eo statuto habeat,solus Castreñ.mouet & scribit,si occupans est dominus,poenam non cōmitti intelligiť inquit alterius ꝗ̄ occupantis,& satis esse aliis poenis teneatur.Cœteri doctores simpliciter inter se contendunt,cui actio competat, de hoc articulo nullum uerbum. Pro Castreñ. Vlpiani uerba sunt hæc. Si quis inquit rem suam rapuerit ui quidem.bo. rap.non tenebitur sed aliter multabitur. Sed siquis seruum fugitiuū quem alius bona fide possidebat,rapuerit, æque hoc actione nō tenebitur, quia rem suam aufert.Contra Castreñ. uiget suprascriptum argumentum quod rei appellatione possessio continetur, & qui possessionem alterius occupat, rem sane alterius occupat, & quoniam nullius magis est possessio ꝗ̄ possessoris. Dominus ergo fundi si possessionē

In .l. prætor ait ui bo.rap.

ar. l. iij. §. si is qui naue de exercit.

.l.i. si uer. petat. .l.rei et .l. nominis de uerb signi.

in Rubri. de noui operis nun.

in .l. prætor. §. in ac. ui. bo. rap.

a possessore occupat, rem certe alterius occupat, nec nouū unus eiusdem rei sit dominus, alius uerus possessor, alioquin rei uēdicatio superuacuo inducta & tot edicta interdictaq; possessoria fuissent, quid statuendum sapientes diffiniant. Postremo operæpretium esse censui, nonnulla de communi usu loquendi & genitiuorum natura attingere, de quibus multis inter se ambagibus Doctores altercari uidemus. Omissa Bartholi distinctione, id differre arbitror, communem usum loquēdi a significato proprio, quo causa efficiēs ab effecto & quæq; significatio propria & impropria capiat esse a cōmuni usu. Flacus in poesi. Multa renascentur, quæ iā cecidere, cadentq; quæ nūc sunt in honore uocabula, si uolet usus, quē penes arbitrium est ius & norma loquēdi, huius Flacci authoritate. R. glosator dixit. Communis usus omni regulæ, omniq; constitutioni in exaudiēdis sermonibus derogat solus, quod omnes probant, & in primis Bartholus. Vlpianus tradit uocabula rerum esse immutabilia. Seruius Sulpitius ex communi usu & non singulorum accipienda & immutabilia uidentur a significato, quod communis usus indidit & intelligo immutabilia facto & usu priuatorū. constitutione autem Principis ac usu cōmuni proculdubio nouantur. Diuinus Plato in Cratylo docet Principis & legum latoris esse, apta nomina rebus imponere. Iusti. Imperator cōmutauit nomen donationis ante nuptias in appellationē propter nuptias. Labeo meminit supellectilis significationem cum moribus fuisse mutatam. Nec iuuat a legum latoribus imponi, nisi communis usus excipiat. Nimirum quoniam non aliud est communis usus, ꝙ tacita quædam lex populi, & propterea optimus uerborum interpres & nominum constitutor est. Bal. consi. xxxiii. lib. ii. respondit, usum adinuenisse uocabulorum significationes; idem consi. lxviii. per communem usum loquendi recedi a subtilitate uerborum, hinc dotata inquit, dicitur ante matrimonium, cui relicta est dos, at non illepidæ inquisitionis est, an peritorum uel imperitorum, & an peritorum simul & imperitorum usus probandus sit. Alexāder Tertius Papa rescripsit, recte intelligentiū usum sequendum. Bal. fugiendum intellectum uulgarium monet & peritorū amplectendū. Quint. consuetudinem sermonis uocabo cōsensum eruditoꝝ, sicut uiuendi consensum bonorū, an forte clarius dicēdum, in uerbis uulgaribus uulgi usum tenendū Cyno auctore, q crasse dicta, crasse intelligēda esse, perlepide dixit. Sermo autem perite dictus peritorū censura explicandus sit. Nam illud in omnibus artibus peculiare est, ut ad iudicium peritorum recurratur. Genitiuorū nullam autumo propriam significationem esse, sed uariā & instabilem. Et ꝗuis Vlpianus uerbum alterius de domino dictum scripserit, quod ad differentiam bonæ fidei possessoris dixit, cuius nihil intererat locus si religiosus fieret, alioquin contrarium dixisse uideretur, ibidem dicendo nō solum domino, uerum etiam usufructuario atq; ei, qui seruitutem habet, actionem competere & ex edicto bo. rapto. Idem Vlpianus tradidit actionē

In. l. labeo de sup. leg.

In. l. librorū. §. quod in. de leg. iii.

In. l. omnes populi.

In. l. iiii. de lega. i. et i. l. labeo de sup. leg.

C. ex literis de spons.

In. l. i. C. de seruis fug. et. l. i. de succ. edicto.

In. l. i. et l. ossa de relig. et sump. fu.

In. l. prætor ait. §. hac ui. bo. rap.

competere ei etiam cuius quoquomodo interesset. Infinita passim in utriusque iuris codicibus exempla offenduntur, per quæ liquet instabilis significationis esse genitiuos quam doctores admirantur instabilitatem, uariationis autẽ causas non considerant. Genitiuus casus dicitur ab eo quod uim gignendi habet: sic genitiuus humor, genitiua mulier. Nec ex se aliquid sine adiuncto significare potest. Nam hæc uox, alterius, illius, istius &c. infantissima est, nisi quid iungas, adiuncti enim coitione, ueluti fœmina iuncta uiro gignit. uerbigratia alterius amor, istius seruus, illius dominus, Titii filius, Sempronii pater, Ciceronis liber, & hoc ambiguũ, quia potest esse Ciceronis, quia author, aut quia dominus, aut possessor, & recte Stichi dominus dicitur, quod si genitiuus significat dominum Sticus seruus utique esset dominus Domini, Rex Gallorum, Rex Hispanorũ, Galli ista ratione & Hispani dominari suis regibus dicerent. ❡ Item ager coloni, fructus Agri, uuæ uineæ, in his & id genus reliquis nulla potest esse dominii significatio, & sicut fæmina nõ sibi, sed marito gignit sic genitiuus maritæ rei cui iungitur gignit, & ab ea re significatũ accipit. Recte ergo Raphael & Immola & ante eos Bart. dixerunt aliquando genitiuũ intelligendum secundum subiectam materiam, sed melius dixissent semper, quoniam res quæ iunguntur sunt uariæ & infinitæ non iniuria genitiuorum nullam fore propriam significationẽ dixi sed instabilem, uariam, nõ inficior tamen genitiuos in dubiis ad dominium referri posse magis tamen per antono masiam, quam ui sua quod non aliunde est nisi quod uerba semper, ad id quod potius est in dubiis referenda sunt Bal. in.l. filium infra de his scilicet uel al.iu. in primo notat semper indefinita locutio assumit sibi quam nobilissimũ significatum potest nisi mens loquẽtis aliud sentiat. Lego filio Titii seruo Sempronii Bal.& Alexander tradũt ex ui genitiui legatum contẽplatione patris & ideo profectitiũ. Item & domini factum uideri, uereor enim defendi, ne ualeat magis a nuncupatione patris & domini id colligi. Quid si ita legasset: lego Caio quem genuit Titius, uel sic, cuius pater est Titius. Nunquid isto modo minus erit profectitiũ Legatum, non uideo, nisi demonstrationis causa, patris mentio facta esset, quæ uis nec genitiuis est denegata. Vtrum autem legatum filio si factũ patris amore censeatur, Doct. tractãt & in primis Alex. in.l. sed si plures. §. in derogato de uulg.& pup. sub. Lex.

Argu. l. i. §. in perpe. si ager. uect. uel.

In.l. siquis ad declinandam de episco. et cle.

In.l. cum aliquis .C. de iure deli.

❡ Defuncto sine filiis ab intestato succedant pariter germani fratres etiã nõ uterini exclusis sororibus. Titius decessit intestatus superstitibus Matre & germana sorore & non uterino fratre. Litigatur de quota successionis. Et ideo inspiciendum cui quæritur exclusæ sororis portio, deinde quota ea portio sit. Respondi ex sententia Bart. omnibus probata, fratri deberi totam, cuius contemplatione soror ipsa excluditur. De secundo quæstio est uoluntatis, quidã respondit fore semissem ea ratione quod constitutio tollat lucrum sororis & nõ lucrum Matris sed matris erat semis & alter semis sororis uterinæ quem lex

In.l.ii. §. uidendum ff ad tertul. et.l. seruo legato de leg.i. tex. In.l. fideicommis. §. interdum de leg. iii.

municipalis a sorore transfert in fratrem, remanere ergo debet matri semis suus integer. Ad hoc dicebam Statutum duo facere, unum ꝙ tollit differentiam uterinorum, ita ꝙ omnes fratres tam uterini q̃ non uterini pariter inter se succederent, siue extent, siue non extent sorores, et hoc gratia seruādæ inter fratres æqualitatis, ut fraterna charitas solidaretur extirpata discordiarū materia quæ ex ipsa inæqualitate oriri solent, et hac ratione nihil ultra triētem mater similiter & soror capere possunt. Alterum est ꝙ fratrū gratia excludit sorores, ut hæreditates remaneant in familia. Ergo si hoc capite soror excluditur, non debet id matri cedere, sed illis qui sunt in familia quorum gratia sic est constitutum. ꝙ si Mater particeps fieret esset contra legis uoluntatem quæ uult hæreditates ad masculos confluere, ex quibus liquet legem non tollere lucrum Matri, sed impedire ne quæratur sublata uterinorum differētia. Et ideo respondi fratri bessem, Matri trientem deberi.

Argu. l. cū oportet. § i. et. § sin autem. C. de bonis q̄ lib. et. l. cū pater. §. euictio de leg. ii.

Argu. instit. de leg. agn. success. § quo ad fæminas et. §. quod ideo et de here. quæ ab intest. §. item uetustas et ad s. c. Tert. § i.

FINIS.

SAPIENTISSIMO AC RELIGIOSISSIMO EGIDIO PRESBYTERO CARDINALI TITVLI SANCTI MATTHAEI MARIVS SALOMONIVS ALBERTISCVS ADVOCATVS CONSISTORIANVS.

Hortatus a Leone Pont. Max. sapientissime ac religiosissime Egidi in libros digestorum exactiorem interpretationem facere, ingenioli mei excitauit aculeos altius quaedam repetere, quae a doctoribus nostris, aut omissa sunt, aut non examussim pensiculata. Et quo impensius recogitando institi, eo solertiori indagatione, et ad manus usu commoda uisa sunt, ut pulcherrimus hic de uoluntario et inuoluntario locus, qui quod ubertim philosophiae fontibus irrigatur, tuus pene totus esse uisus est. Ideo castissime tuae limae subijciendum duxi, quamuis non ita totus tuus sit, quin Iurisconsultorum sit etiam, quorum censura castigari corrigiq; solent errata. Opus ergo sanctissimo Leoni destinatum, nunc uero Clementi Septimo, eius in diuinis et humanis iusto successori dicatum, non audet tantam adire maiestatem, nisi exactissima tua praestituas trutina. Neq; iniuria tuum tantopere praeiudicium praestolamur, quod diuinarum humanarumq; rerum peritissimus, concionatorq; disertissimus, his et Augustioribus studiis delectaris, quodq; aliquid Cardinea dignum toga semper meditaris, legis, scribis, cum sapientibus omnium disciplinarum uiris, a quibus tuae frequentantur aedes, hemicycli ornantur et mensae. quotidianis disputatiunculis manus conseris, colligis. in his post sacras et publicas res inuigilant tuae uigiliae, reponitur somnus, exercentur conuiuia et confabulationes. hi deniq; tui sunt sales, ioci, delitiae. Te igitur obsecro obtestorq;, qui in partem laboris uocatus es, ut abducto a sacris meditationib. interdum animo, iterum atq; iterum pro tua humanitate relegendo corrigas. Tanti enim tuum indicium facio quod a te probata sacrarium diuini Clementis adibunt audacius, et aliorum nasum non formidabunt. probasse autem tum caetera uideberis, cum quaedam notasse cognouero. Vale.

DE LEGIBUS

PAPINIANVS

Lex est commune præceptum, uirorum prudentum consultum, delictorum quæ sponte uel ignorantia contrahuntur, coertio & communis reipublicæ sponsio.

Hæc Papiniani, cum non satis plena definitio Martiano uisa fuerit qui de nostis Papiniani libros scripsit, sunt quædã delicta uoluntaria, quæ non sponte fiũt, ideo alias duas definitiones recitat, unã Demosthenis, alteram Chrysippi dicẽs, Nam & Demosthenes orator sic definit καὶ τοῦτ' ἐστὶ νόμος ᾧ πάντας προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλισθ' ὅτι πᾶς ἐστι νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, δόγ-
μα δὲ φρονίμων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλε-
ως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν πόλει.

Idest, lex est cui omnes homines decet obedire, propter multa et uaria et maxime quod omnis lex est inuentio quidem, et donum dei, dogma autem omnium sapientum coertio, autem uoluntariorum et inuoluntariorũ peccatorũ ciuitatis compositio communis secundum quam oẽs decet uiuere qui in ciuitate sunt.

Hæc est prima definitio, & primum caput huius legis, de quo nunc dicendum est. In uulgatis codicibus hæc lex habet duas lacunas, unam in primo, alteram in secundo capite, quarum primam. G. Budeus Parisiẽn. uir alioquin græce & latine peritissimus repleuit græcis literis, quæ desiderabantur ex oratione eiusdem Demosthenis in Aristogitonem. secundam repleuit. A. Alciatus iurisconsultorum consultissimus, utraq; lingua literatissimus ex libro de. II. Chrisippi stoicorum principis. Hac Demosthenis definitione instruimur, summam omnium delictorum in duo genera deduci. ꝙ quædam uoluntaria sunt, quædam inuoluntaria. Obserua ergo, ꝙ non uolens peccare quis potest. Et ꝙ stupidius est, qui non uolens peccat, interdum pœnæ fit obnoxius & ideo ait, Lex est uoluntariorum, & inuoluntariorum peccatorum coertio, Inuoluntarie ergo interdum delinquitur, & inuoluntaria dicta coercentur. Hinc peregrina de uoluntario & inuoluntario sese

ſeſe nobis offert inueſtigatio iuris peritis ac legiſlatoribus pernecеſſaria ad præ mia pœnaſq; conſtituendas. Inuoluntarium auctore Ariſtotele. iii. ethicorum, eſt quod per uim, uel per ignorantiam fit. quod ergo neque ui neq; ignoranter fit, uoluntarium ſit, eſt neceſſe.

Violenti duæ ſunt ſpecies, unum ſimpliciter uiolentum dicitur, alterum ſecundum quid, noſtri abſolutum unum, alterum conditionale non inepte uocant. Violentum ſimpliciter ſiue abſolute definit tum eſſe, quando in nobis non eſt utrum agamus uel non agamus, ſed extrinſecus prouenit, ut ſi uentus nos aliquo deferat, aut præpotens hominum uis compellat, ut de illis ſacerdotibus agitatum fuit in concilio Anchiritano, quorum manus uiolēter ſacrificiis idolorum admotæ fuerunt. Violentum itaque ſimpliciter dici tradit quando externa cauſa eſt, nihil cōferente illo, cui uis fit. quo caſu nullum peccatum, neq; pœna neq; laus neq; uituperatio. Secunda uiolenti ſpecies mixtam habet cauſam, quia non omnino inuoluntarium. & ideo in pecuniariis uis illata non inficit actum, Puta quid ui conuētum, promiſſū, datumue aut accepti latū, ſed locū facit reſciſſorio edicto quod metus cauſa. In flagitiis uero alia eſt conſideratio, uerbi gratia, iuſſus es a tyranno occidi, niſi innocentem occidas, aut quid aliud turpe facias, ſi nō feceris pereundum eſt tibi, ſi parueris num noxa ſolutus ſis? deciſio tota pendet ab eo, utrū ſit uoluntarium uel inuoluntarium.

exemplū in l. Cæſar et l. interdum §. ſi propter. de publicanis. C. conſtat. i. q. i. et C. præſbiteros. §. i. l. diſt.

Mixti ſunt hi actus, ſed magis ſimiles uoluntariis inquit Ariſtoteles, quoniam in eiectione ipſius eſt quid agat, & quod agens uolens hoc agat, ſic docet quarū rerum in ipſo principium eſt, in eo quoque eſt, utrum agat, uel non agat, ſed principium mouendi organicas partes, in ipſo eſt qui mauult occidere quam occidi. ergo uolens occidit. & ſi non ſponte facit, attamen uolens facit, ſicuti ille qui leuandæ nauis cauſa iactum in mare facit. porro nemo niſi impellente neceſſitate facit, tamen uolens iacit pro ſua ſalute contra uim tempeſtatis. ſimiliter in ipſo eſt qui torquetur, fateri & non fateri: Profecto præeligit fateri quam torqueri. Non opus eſt recenſere ueteris conſtantiæ miracula, quæ diligens refert antiquitas, cum quotidie experiamur multos noxios, obſtinatis animis omnes tormētorum cruciatus ſuperare, plerique ita tormenta contemnunt, ut extorqueri ab eis ueritas nullo modo poſſit. alii tanta ſunt impatientia, ut in quouis mentiri quam pati tormenta uelint. hæc Vlp. q ergo fatet, quanuis ſponte non fateat quōbus uictus, uolēs tn̄ iure fateri dicit, obſtringiturq; ea confeſſione legitima, modo procedant indicia. Vere ergo Iul. Paul. reſpondit, coacta uoluntas eſt, & ideo hæredem fieri qui coactus adit, & q ſacros ordines inuitus ſic ſuſcipit, characterem indelebiliter recipit ſecundum Theologos & Hoſtien. in ſumma.

Vlp in l. i. §. qui fidem. d. queſt. L. i. §. i. et. §. diuus. ff. de queſti. C. qualiter et quādo de accu. L. ſi mulier. §. ſi quod met. et ca.

Hinc eſt q contractus & cætera ui facta, ipſo iure ſunt ualida, licet reſcindi queant. Excipiuntur tamen multi caſus, in quibus libera uoluntas omnino exigitur, ueluti matrimonium, quoniam coacta uoluntas quanuis uoluntas ſit, non tamen libera uoluntas eſt. Ex hiſdem etiam obſerua quomodo inter ſe diſcrepent,

L. neq; ab initio de nup C. cum locum de ſpon. T ab. cæteroſq; enumerat i ue. coactio.

uoluntarium & id quod sponte fit. Sponte facere dicimur, quæ ultro, nullo cogente facimus & non sponte quæ coacti facimus. propter quod bellissime tabelliones admonet Bal. tortum reum ne scribant sponte confessum, quia falsum scriberent, quanuis recte scribant uoluntarie confessum. Vera est itaque hæc conclusio quod metu quæstionum qui fatetur uolens, & non sponte fateatur. & uoluntarium non semper excludere inuitum, & idcirco uerbum esse ambiguum.

In c. i. de pac. iur. fir.

Ad præpositam quæstionem redeundo, Peribis nisi occidas. Cynus refert Petrum quæsisse de tali specie, Habens uxorem suspectam, imperat seruo eam occidat alioquin peribit, seruus occidit, an excusetur? & putauit excusari ea ratione, quod aliter tueri se non poterat ar. l. scientiam. §. qui cum aliter ad. l. aq. Aduerte quod non eadem causa est defendentis se aduersus aggressorem & obedientis turpia imperantibus. Vlpianus scribit seruum non delinquere, qui domino obtemperat. rursus idem meminit legem. xii. ta. nolle in huiusmodi rebus obtemperari dominis, & lege Aquilia ignosci his qui dominis obediunt perituri si non paruerint. Accursius dixit serui nullum delictum esse qui inuitus paruerit, periturus si non paruisset. Hæc Accursii opinio repugnat legi. xii. t. quæ obtemperari non uult. Item legi Aquiliæ, quæ uult ignosci. Si nullum peccatum serui est, ut Accursio placet, frustra lex Aqui. statuit ignoscendum. Bar. putat seruum excusari in leuioribus si obediat, in atrocioribus uero non excusari nisi dominus iubeat, mortem minitando, si non fecerit, & nihilominus Petri & Cyni probat sententiam & Alexander in apostillis sequitur. ex diuerso uideo Diuos Valen. & Theod. rescripsisse seruos metallo dedendos, qui metu uel exhortatione dominorum uim fecissent, metum hic comminati mali intelligendum arbitror ad differentiam exhortationis.

In l. i. C. unde ui.

In l. ij. de noxa.

In l. si familia. ff. si fa. fur. f. d.

In eadem lege. ij.

Ad l. si familia, et ad. l. liber homo ad l. Aquiliam.

in l. seruos ad. l. Iul. de ui. pu.

Diuus Constan. rescripsit seruum sepulchri uiolati reum relegandum, quanuis urgente domini iussione fecerit. urgentem iussionem intelligo formidolosam non simplicem. Panor. impugnat (& non iniuria) Petri opinionem ac aliorum idem sentientium, ea ratione quod nullo metu, peccare mortifere permissum est. Et propterea eum qui metu excommunicatis communicat, Innoc. iii. rescripsit, omnino labe excommunicationis inquinari in. c. sacris. fac. c. quisquis metu. xi. q. iii.

in l. ij. de sep. uio.

in c. sacris, quod met. ca.

In hoc iure tam uario illud exploratum habeo, apud omnes tam philosophos, quam theologos ac iuris prudentes, sine controuersia receptum comprobatumque esse, mortem ac extrema omnia subeunda priusquam quicquam eorum, quæ natura fœda sunt, facere, & generalius secundum Canones quã mortaliter peccare.

C. ita fane. xxxij. q. V l. inst. ff. quod met. ca. l. palam de rit. nup.

Hinc pulchre, qq. Nunquid peccet qui famæ conficitur, si ab excommunicato cibum petat?

In, d. c. sacris.

Qui in puteum cecidit, a pretereunte excommunicato opem ne implorabit? Lege qui aut ex professo religionis carnes manducare prohibetur, uenit in eũ locum, ubi nulla alia re, nisi carne cibari potest, peribit ne fame an carnibus uescetur?

A Iussus

Iussus a tyranno occidi, si ab esu carnium abstinuerit, abstinebit ne?

Potior Theologorum, ac Canonistarum pars consentit, opem aduersus famē & aduersus putei uoraginem non inhibitam ab excommunicatis implorari, neq; contra legem fieri, neq; uotum contaminari esu carnium ubi cibus alius non est. Vltimo casu comminatæ mortis non obediendum, sed omnino moriendum fore. Memoriæ proditum est non reprehensibile iudæis fuisse, ad explēdam letiferam famē, carnes porcinas māducasse, neq; Dauidi regi imputatum est peccatum q esuriens ipse & qui cum eo erant comederent panes præpositionis quos solis Sacerdotibus edere licebat. Matthæi.xii.c. Eleazaro uenerabili nonaginta annorum Seni, ac septē Macchabæis fratribus, ac Macchabeæ matri, a qua Macchabæi nūcupati sunt, ab Antiochiæ rege iussis carnes porcinas edere gloriosum fuit, dira tormenta & cruciatus perpeti maluisse, quam contra patrias leges facere. ii. Macchabæorum. Vi. &. Vii.

Hic non parua pugna, cur non eadem utrobiq; definitio, postquam utroque casu eadem uitandæ mortis sit causa, porro is ne inedia, ille gladio ne cadat contra legē facere uidetur. An ueluti aliud est seipsum occidere, aliud ab alio iugulari, sic non idem hi casus sunt? An sicut qui talia præcipit in contemptum diuinæ legis facere, & se quasi ministrum alienæ impietatis præbere uideatur, ac plu ris ducere hominibus quam deo placere.

Qui uero fame ne pereat, manducat, naturæ obedit, non legem despicit. attamen quod auctores tot sunt solutiones, Hadrianus. Vi. Pōt. Max. in opere de. qq. sacramentorum in quartum senten. perlepide dixit illos, qui humaniorem sententiam respuunt, sibi uideri in Pharisæorum sectam declinare, qui sabbato curare homines nefas esse ducebant, at bouem uel asinum e puteo trahere, nefas non dicebant in tractatu de clauibus. q. iii.

Addiditque si eodem tempore concurrant iusta causa manducandi, & iussus tyranni quid agendum, etiam caute concludit intrepide manducaturum, satisque pro eo alteram causam legitimam fore, cuius uis per iniustam non infringitur, manducat enim, non ut iussus, sed ut naturæ satisfaciat, & eo plus assentior quod malitiose potuit iuberi, ut obstinatum faceret ad mortē. quod intelligo si in fortuitam famem incidat, non autem tyranni opera, puta in uincula coniecto omnē alium cibum denegatum, ea spe, ut iussus prohibita aut comedat, aut inedia occidat. C. presbyteros. §. i. l. dist.

Peribis nisi occidas, mors omni iure præponenda est turpitudini quid si ne iugularetur, iugulauit? aut quid aliud improbe fecerit, quæ fieri non conuenit, an mitius cum eo agendum? Aristoteles sic distinguit. in quibusdam cadit uenia, cum quis ea fecerit quæ fieri non conuenit, ob quædam intolerabilia quæ humanam naturam transcendunt.

Sunt etiam quædam ad quæ illicitum est cogi, sed mors potius ac extrema

omnia perferenda sunt. sentit itaq; Aristoteles non esse uenia dignum illum qui occidit, aut quid eorum quæ turpia sunt fecerit, ne occideretur, at iuris Pontificii auctores tenent metu culpam, & per hoc pœnā extenuari. c. sacris quod met. cau. &. c. in primis. ii. q. i. &. xi. q. iii. c. si.

Scrutemur num conciliari hæ opiniones queant, q Canonistæ de pœnitentia si forte indulgentia loquanť uel illa consideratione q non similiter ab omnibus peccať, neq; passim similiter omnes puniendi. Sed aliter sapientes & graues uiri, aliter qui medio officio tenentur, aliter humiliores & seruilis conditionis homines. probari hæc distinctio uidetur in. c. eos de conse. distin. iiii. ubi grauius puniuntur Episcopi, Sacerdotes & Diaconi, quā inferioris ordinis clerici. facit. c. hoc ipsum. xxxii. q. ibi, nisi uel officii excellentia probatur etiam q inter uirtutes sunt gradus. Aliæ quidem sunt heroicæ, aliæ plebeiæ, aliæ humillimæ, quæ ueræ uirtutes non sunt, & propterea non eadem aut par uirtus in humilibus quæ in honestioribus exigitur, neq; tam exacta in honestioribus, quanta in his qui consumati officii esse debent, quales sunt sapientes. Panor. in. c. cum locum de sponſ. metus qui in constantem uirum possit cadere iudicandus est arbitrio boni uiri, & ideo minor metus in muliere sufficit. uenditor si constantem seruum affirmauerit, non exacta grauitas & constantia quasi a philosopho desideretur. Sapientum numero habeo Episcopos, Prælatos, Sacerdotes, ac religiosos perfectos, & q ad gradum perfectionis pergunt, quibus ante omnes dictum fuit Matthæi. x. nolite timere eos qui corpus tantum occidunt, animas autem occidere non possunt. itē principes, grauesq; uiros ac bonarum artium professores iuris prudentes ac Philosophantes, & alios omnes qui rudioribus constantiæ specimen esse debent, & heroica uirtute fulgere, ut Eleazarus decrepita uenerabilis p patriis legibus fortiter moriendo, exemplum quod imitarētur iuniores reliquit. ii. Machabeorū. vi.

Caius de edil. edi. in l. si quid.

Hos in primo gradu pono, quibus ut scelestum est mortis timore de statu fortitudinis deiici ad turpia, sic indigni sunt uenia, & ideo legitimo supplicio afficiendi. cito. d. c. eos, ubi rebaptizati metu & non metu, haud dissimiliter puniuntur. Glossa adiecit magis eligēdā esse mortē sacerdoti, q̄ iterū baptizari, & glossa ulti. in. d. c. sacris, asserit nullo modo tales excusandos. de principibus exemplum in Lothario rege, qui acriter a Pontifice Romano correptus, proditur, q metu legitima uxore dimissa, aliam duxit, nec occisores increpando dicebat Pont. corporis timendi sunt contra iustitiam homines impellentes.

xxxii. q. v. Lothario.

De uiris bonis Paulus. uiris bonis stupri metus magis q̄ mortis esse debet.

In. d. l. isti.

Aquinas. Ad peccata quæ sunt maxima malorum, constans non potest cogi, immo magis uult mori. Constans autem uir iudicatur ex uirtute, quæ est mensura in operibus humanis. ix. distin. ar. ii. Panor. in dicto. c. sacris, tradit uirum perfectum potius mori debere, quam uenialiter Deum offendere. Possent hæc ni tam longum esset, ueterum exemplorum commemoratione illustrari, quæ tamen omnia martyrum nostrorum agminibus facile cedunt, & magnitudine

Facit. c. nequis xxxii. q. ii.

dine animi in contemnenda morte, & indefessa longissimorum cruciatum tole/rantia, & inexplicabili erga deum pietate.

Iuris sapientibus satis esse debet illud Aemilii Papiniani (cui in iuris prudétia parem nulla sæcula tulerunt) qui occidi maluit, quã iussus ab Imperatore Cara/calla parricidium excusare. o memorabile documentũ his qui nihil pulcrius du/cunt q̃ꝫ pernitiose scelestos contra ius & fas defendere. quod grande crimen esse morte sua Papinianus docuit. nec multo impar. Q. Mutii Sceuolæ auguris exem plum, qui truculento Syllæ respondit, licet mihi agmina militum, quibus curiam circunsedisti, ostentes, licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen effi/cies, ut propter exiguum, similemq; sanguinem meum, C. Marium a quo urbs & Italia seruata est, hostem iudicem. Iura in contrarium adducta, si examussim pen siculentur, de leuibus & ab humilioribus admissis loquuntur. In atrocioribus ue/ro, iussi serui non excusantur, mitius q̃uis puniantur.

Eis uero qui in medio officio uersantur, quod commune & ciuile etiam dici/tur & inter secunda officia numeratur, si mortis metu, aut cruciatibus uincuntur, uenia non est deneganda, haud tamen plena concedenda. Porro illa regula quod mors & omnia extrema prius perferenda sunt q̃ꝫ turpe quid facere sua salutis cau/sa omnes tenet, non eodem q̃uiꝫ modo, sapientes quidẽ sine uenia propter pro/fessionem & personam quam gerunt. Quantum seuera delictorum ultrix sit pro/fessio disciplina, in delictis militaribus facile est deprehendere, quæ nihilo seue/re minus uindicantur metu, aut maioris uis impetu admissa, ut locum in acie dese rere, statione irruentibus hostibus relinquere, fossa ue munus nõ implere, fuga se tueri, arma abiicere. Titius præfectus equitum, quod in Sicilia bello fugitiuorum ab hostibus circunuentus arma tradidit, nullo non ignominiæ dedecore a Cal/phurnio Pisone cons. dehonestatus est. M. Clodium qui turpem cum Corsis pa/cem metu fecerat, Senatus hostibus dedendum iudicauit, qui non receptus, in pu blica custodia necari iussus est.

L. seruos ad l. iul. de ui. pu. et l. ij. de sepul uio.

Vt l. iij. de re mili. et toto titulo. Vt l. iij. §. qui explo. §. statiõis l qui excubias et l. omne delictũ. §. sed et caligatus de re mili.

Hæc fortissimũ præstãt argumentũ aduersus Rhodios milites, qui super cla/ram Rhodũ inexpugnabile atq; inuictissimũ Reip. Christianæ propugnaculum, potentissimo ac formidolosissimo Turcarũ regi dediderũt, ea lege ut cum om/nibus fortunis incolumes migrare sinerent: liceret, esto lõga obsidione fessi fue rint et oĩs externæ opis spe destituti, rerũq; oĩum inopia ꝑmerent, et nullo pa/cto, tantã uim hostiũ sustinere plus posset qa rigidissime sunt disciplinæ milita ris leges. Haud illepide q̃ri põt an in ipsis muris morte oppetere prius debuerĩt q̃ꝫ tã opportunũ ad inuadẽdũ christianos locũ ĩ festissimo hosti ꝑdere & ultimã belli fortunã experiri? quæ nõ ĩ hostiũ multitudine, sed dei manu ꝑ quo pugna/bat erat, cuius auxilio totiẽs eosdẽ hostes magna strage trucidatos fudisset. & an nõ nefas fuerit plus rebus ac corporibus suis timuisse q̃ꝫ cõi patriæ. i. Reip. Chri stianæ a qua illius nobilissimæ ĩsulæ aduersus quoscũq; christiani noĩs hostes tu telã receperant, Reliq q cõi offõ se exercẽt, mitius puniunt, humilioris & seruilis

Infra c. rigidissime disciplinæ militis l. l. ut. l. iij. §. in bello et toto titu lo de re mili.

Vt.l.in seruorum de pœnis in.l. pe. de ius.de incen.et nauf.l.i.in.f.de fal.iij.§.i.ad.l. Cor.de sica.et.l. pen.si ex nox.cã.

cõditionis indulgét ius qa in infimo uirtutis gradu cõsidũt,q̃uis in alus delictis, quæ nõ ab ĩcõstãtia ꝓficiscunt̃,acerbius plectant̃.Nemo tñ ĩpunitus euadet, qm̃ uoluntarie delinqtur.etenim nõ minus iuiurii sunt, q̃s si naufragus naufrago pre/ptam tabulam extorqueat,eaq; deiiciat suæ salutis causa.Præter illa quæ natura turpia esse dixi,sunt alia quædam quæ legibus, aut moribus ciuitatis sunt turpia in quibus laus & uituperatio potest cadere.At in his quæ natura improba sunt, la us cadere non potest.nulla utiq; honesta causa esse potest occidendi innocentem suæ salutis gratia.Quando autem de laude uel uituperatione,aut uenia uel miseri cordia agitur,modus præscribi nequit,& ideo arbitrarium est,de quibus Aristo/teles sic loquitur. Qualia pro qualibus suscipienda sunt, non facile tradi potest. Multæ enim differentiæ in singulis sunt.quandoq; laudatur qui turpe aliquid ac dolorosum subit pro magnis aliquibus & honestis,quandoq; uituperatur. Nam turpissima ferre pro nullo honesto,uel mediocri,improbi est hominis.hæc Ari/stoteles.Aquinas.constans rectam rationem sequitur,per quam semp minus ma lum aut maius bonum eligit.in quarto disti.xix.arti.ii.dixit præterea idem Ari/stoteles in his quæ inuoluntaria sunt,uenia & interdum misericordia locum ha/bent,quasi uenia & misericordia non ab eodem fonte proficiscantur. & ubi mise ricordiæ locus est,cesset uenia.uerum uenia accipi potest pro eo quod est parce re,quod principis est proprium,& pro eo ꝙ ubi culpa leuior est,mitius punia/tur,quod ad iudicem spectat,misericordia autem semper principis est,qui & re/mittendi & indulgendi ius habet.differunt tamen inter se, ꝙ misericordia est ani mi affectus,quo commouemur calamitatibus,& miseriis rei alias ob delicti atro/citatem uenia indigni.causas ad misericordiam flectentes enumerat Cicero pri/mo ad Heren.in tractatu de conquæstione,& Quintilianus in affectibus.

Io. An. Pa.in.d. c sacris.et in.x.in primus.ij.q.i.

Venia quæ ex leuiori culpa nascitur propter quã legitima pœna leniri debet semper iniuste denegatur.misericordia uero quæ a sola miserantis humanitate pendet,nõ iniuste denegatur,nisi sit impetrabilis.i.misericordia digna persona, porro ĩpetrabile beneficiũ.i.qđ haud difficulter concedi solet,debet si denega/tur,iniuria eẽ,Vlpianus inquit. Iam ad inuoluntariã per ignorantiam acceda/mus,cuius eodem Aristotele authore,talis est diffinitio. Voluntarium est, cuius in se ipso,qui agit,principium est non ignorans singula quæ facit,seu secundum Argyropilam traductionem sciens singula quæ in ipso sunt actu. Inuoluntarium per ignorantiam fit,non solum si ignorat quis quid agat,sed uel ignorat singula quibus actus conficitur,ex quibus deducitur,cum circa ea omnia scientia opus sit quibus quid fit.quorum qui aliquid ignorabit,& maxime quæ præcipua sunt in uoluntarie fecisse dicatur.Præcipua autem illa esse inquit,quibus quid fit, & cu/ius gratia fit.Ex his idem Aristoteles infert.qui filium occidit, dum putat se ho/stem occidere.Magister gladiatorius docendi causa,si percutit unde mors sequi tur.qui lapidem pro pumice iacit,uenia sunt digni,quia ignoranter fecerunt, & plus si dolet,ab inuito factum dicitur & generaliter quicquid per errorem fit per

In.l.i.§ permitti tur de aq.quo.et æsti. Aretinus in l. apud iulian. de leg.i.

ignorantiam

ignorantiã fieri diffinit.cum nihil tam contrariũ sit consensui q̃ error. Et latere non debet grauius plectẽdos, qui ui, metu ue mortis, aut oĩum fortunarũ suarum peccãt, q̃ q p ignorãtiã. nã q p ignorãtiã labit, nõ cõsẽtit, q uero metu, peccat, uolẽs peccat.

L. si quis per errorem de iur. o. i. C. abbas. quod metus ca.

Cæterũ idẽ Arist. tradit, nõ idẽ esse p ignorãtiã agere & ignorantẽ esse. ebrius inqt ignorans agit, & non p ignorantiã, ignorat.n.a qbus abstinendũ sit, nõ aũt ignorat si pcutit, se pcutere, sed an & quale delictũ sit. uelut ille q calore iracundiæ qd facit, sic ebrius impetu facere dicit. grauius tñ puniẽdus q̃ si p ignorantiã delinqueret. qm̃ ipsemet cã est suæ ignorantiæ, & est peccatum ebrietatis & peccatũ in eo qd ignorans male facit. idẽ Aristo. iii. politi. refert. Pytacũ iuris peritum cõstituisse duplicata pœna puniendos ebrios, quem dicit non ad æquitatem, sed ad publicam utilitatem respexisse.

L. quod calore de re. iu. L. respiciendum §. delinquet de poe.

Collige tñ ex uerbis Aristotelis interdum recedi ab æqtate pp publicam utilitatẽ. & non semp æquum esse quod publice est utile. optimũ exemplum in lege ꝓspexit, & hoc est quod Iulianus r̃ndit multa contra rationem disputandi recepta esse pp publicam utilitatem. Sentit ergo Aristoteles æqtatis iure ebrios mitius pnniendos, neq; diuersum maiores nostri censuerunt. Puniuntur, quia in culpa sunt, ebrietati indulgentes. Hinc efficit ꝙ qui in culpa sunt ignorantiæ non plene excusant. Glo. & Bar. Hic & modus culpæ modũ pœnæ ꝑscribit. In culpa sunt ebrietati indulgentes, non ignari ꝙ amisso per ebrietatem rõnis usu, in omne facinus ruunt præcipites. Hinc est ꝙ q non sua culpa fiunt ebrii, quod multis modis contingere debeat, Thomas docet, ut peccato cuiuscunq; malefacti sic pœna sunt liberi. Culpa aũt & nõ culpa multũ arguit ex hoĩs consuetudine, si abstemius an uinipeta sit, & ueluti ꝓ sobriis cõiectura ẽ. Ita cõtra ebrios præsumitur. in non ebriosis uero in neutrã ptem est ꝑsumptio, qa decipi possunt a porrigẽtibus poculũ & a semet ipsis merũ pro diluto bibendo, uel non credentes inebriari. qñ uero scit uel dubitat uino capi & ꝓponit ebrietatẽ sobrietati, tunc ueluti non sine culpa est, ita nec sine peccato. hæc oĩa ex sn̄ia Diui Aquinatis. ii. ii. q. cl. arti. iiii. Quid si per lasciuiã puta Martinianorũ bacchanaliũ in ebrietatẽ incidens uir aliq sobrius bacchico furore aliũ cedit, porro nõ sine culpa cedit. Scire debuit futurũ, ut inebriaret, & ad nocendũ stultitia agitaretur. nec refert ꝙ non ebriosus esset. semelq; in id ꝓlapsus fuerit. Ad id.n. tm̃ hoc ualere põt, ꝙ mitius cũ eo agat, q̃ si ebriosus eẽt. Aquinas art. i. Verũ de quo ebrio hæc, ista breuiter de eo q ꝓrsus impos sit mentis. Quid si mediũ tenet ut frequẽtius accidit, ut nec impos penitus nec cõpos sit mẽtis, i. si nõ prorsus ignorat quod agit, neq; p oĩa itelligit Guli. eũ q nõ oĩno rõis usu caret, putat cõtrahere matrimoniũ, & testari & cõtrahẽdo obligari Tabienus. Quid illis ĩ regionibus, ubi longis cõmessationibns & compotationibus non interesse & non inebriari inciuile est? Respondeo & ex sententia Polixeni, optandum illis collum gruis.

In l. ita uulneratus ad. l. aquil. et l. ius singulare infra eo. L. respiciendum. §. delinquunt de pœ. et l. omne delictum. § per uinũ de re militari. Ar. l. non omnes. §. a barbaris de re mili. et l. sancio si ad l. iul. maie. et c. imprimis. ij. q. i. Vt. l. iiii. et l. infra § claua. de sice. Glos. in l. ex ma'e ficiis §. longe in verbo ignoran. de acti. et obli.

Illud quoq; notatu dignũ tradit Ari. ad ueniã pœnasq; moderãdas. ut qs dici possit p ignorãtiã ĩuolũtarie inuitusq; fecisse, opus ẽ facti doleat atq; pœniteat qd si nõ dolet neq; pœnitet nõ ĩuitus fecisse uidebit, & pp hoc neq; uere ĩuolun

tie quanuis per ignorantiam peccauerit,neq; uoluntarie.Sed alia quædam species est secundum Aristotelem,quæ caret nomine proprio. Nam ueluti malefacti per ignorantiam dolere & pœnitere solet,ac debet,sic concupita præter studiũ si eueniaut consentaneum est delectent.Pone per errorem cecideris Titium, quẽ odio habebas,difficile est doleat,immo non delectet,et idcirco si non dolet uidetur non inuito te esse factum,& tacitus arguitur consensus quidam,qui in non uoluntarie iam factis efficit, ut proximus qudammodo esse uidearis ei qui ratum habet,quod est utile ad commensurandam ueniam.durius enim agi conuenit cum eo,qui facti non pœnitet neq; dolet.

Quærit Iason,uolebam Titiũ occidere, errans Caium occidi,num capite puniri debeo?Secutus Angelum & Florianum putauit mitius plectendum.Bar.in.d. §.delinquunt,nihilominus puniendũ putat, propterea ꝙ operam dabat rei illicitæ,quod uerius arbitror ea ratione ꝙ hominem uolebat occidere & occidit.Non errauit in substantia,sed qualitate,quæ non releuat.secus existimo quando ex qualitate personæ occisæ uariatur pœna,credidit laicum,occidit clericum. Similiter occidit filium,quẽ hostem credebat.Hoc casu quia non illicitum est hostem occidere ignoscendum est.quibus & similibus casibus,non imprudentis opus est sed iustus sit error boni uiri arbitratu.

Glos.et doct. in.l. i.C.de sica. in.l.ut uim in c.i. quibus mo. feri.ani. L. nec exemplum. C de fal et l.fi.de his quib.ut indi.

In dubio idem Iason credendas scribit fortuitas potius inter propinquos & amicos cædes.Bal.hic non præsumit malitiã,ubi iustitia esse potest ar.l. merito. ergo dolũ abesse credendum est ubi error esse põt.Bar.contra sentire uidetur asserendo dolum p̃sumi ex delicti atrocitate,& ideo scindendam illam responsionem putat,occidi ad meã defensionem. Bal.ubi scientia est de forma seu definitione delicti,ibi ignorantia non punit̃, nisi sapiat dolum p̃sumptum, et mitius agi inquit ex dolo præsumpto in pœnis corporalibus. an & quando scientia sit in delictis ad essentiam uel qualitatẽ?idẽ Bal.in.l.i.C.qui accus.q̃n ignorãtia releuet.Dixi eodẽ Ari.auctore,uoluntarii & inuoluntarii cognitionẽ esse necessariã legislatoribus & p̃itis,ad præmia pœnasq; constituendas. Explicito iam pœnarum tractatu superest de præmiis loquamur.

Videamus ergo p̃positis ob aliq̃d factũ uel dictũ p̃miis,nunq̃d ei q coacte fecit uel dixit,p̃miũ debeat̃.& uidet̃ eandẽ rõem uoluntarii q̃ ualet ĩ delictis plectẽdis,ualere debere in p̃miis ꝓmerẽdis.Res ꝓculdubio extricatu difficilis et eo mihi difficilior ẽ, ꝙ nõ ĩueni auctorẽ,quẽ sequar ne uerbũ q̃dẽ doctores nostri faciũt.congrẽdæ tñ ueritatis cã sit. LEX

Qui p̃or ad metã uenerit,palmã recipiat.mactari iussus ẽ Titius nisi currat.iuitus cucurrit & prior ad metã uenit. LEX

Qui fortiter fecerit p̃miũ capiat.Iugulari iussus ẽ Sẽpronius,nisi fortiter fecerit.Sempronius fortiter fecit,quid iuris?Nihil interesse autumo sponte uel inuiti fecerint quoniam præposita uidentur præmia fortiter facienti,& currentis pernicitati, et sic corpis uiribus magis q̃ animi.cõsiderãdæ itaq; sunt p̃miorũ causæ.

Sit ergo

SIT ERGO LEX

Periclitantibus opem qui tulerit, præmium capiat.

L E X.

Liberalitatem in miseros qui exercuerit præmium capiat,

Coactus qd eorũ q fecerit an dignus sit præmio, scrutãda est legislatoris uolũtas, nũ effectũ an affectũ agentis desideret. si uoluit afflictis pspicere puto pmiũ deberi, si uero p usũ uirtutis uult ciues bñficos fieri, puto nõ deberi, qm nõ in coacta sed libera actione uirtutis robur ac laus cõsistit. Nec qsq̃ iustus est q coacte uel p accidẽs actũ iustitiæ exercet. Ideoq; de reliqs uirtutibus a sapiẽtibus definitũ ẽ, Beat. A qnas. ut qs pmiet opus ẽ, inqt, ut dñs sit actionũ suarũ. & iõ quæ fiũt necessitate uel ui non merent. & intelligo de necessitate naturæ uel officii. Puta iij. dist. xViii. q. i. articulo. ij.
capiẽti bãnitũ ppositũ est pmiũ. Ptãs uel eius familia cepit bãnitũ, petũt pmiũ In c. in ecclesiis. de
Panor. putat nõ deberi, qa ad hoc cõducti sunt & stipes promissa ut malos con- cens.
grant & ex offõ tenent. Sane iniquũ uidet peodẽ negotio duplicẽ stipẽ exigãt. Art. l. congruuit

Contra. ueluti in præmiis. sic metu bonos uiros fieri sufficit, Vlpiano dicente, de offi. præs et. c.
bonos nõ solum metu pœnarũ, uerũ ẽt præmiorũ exercitatiõe efficere cupiẽtes. i. de offi. ordi.

Respõdeo pmiis hoĩes ad uirtutes allici, & piũ & honestũ ẽ. pœnæ aũt metus incutit, ut a malo caueat. etenĩ principalr nemo cõminatis pœnis p leges humanas cogit bñ agere, sed solũ a uitiis abstinere, & abstinẽdo quodammõ bñfacere uidet, nec ppea pmiari meret. Porro nũq̃ laudat q nõ furat, nõ occidit, nõ mœchat, qm iure naturæ talia odio haberi debẽt. Nõ ergo satis ẽ uitiũ fugere, si præmiũ cõsequis, nisi uirtutẽ amplexeris, exerceas, & eo mõ & aĩo quo exerceri cõ-

Cõgruũt. s. Theologorũ traditiones in. iiii. senten. definiẽtes ingratã (uenit. eleemosinã, quæ nõ libera uolũtate fit, nõ. n. meticulose, sed ardẽti in deũ amore fieri debet. hilarẽ datorem uult Deus. Similiter ieiunia, oblationes, & huiusce modi cætera metu facta, qa fomẽto charitatis destituta sũt, atq; ẽt martyria ipa, quæ nõ simpliciter pp deũ ppetiunt, nullius sunt meriti. & i sũma oĩa opa, quæ ipsi meritoria dñt, spõte & nõ coacte fieri oportet, ut digna sint pmiari, & q̃cũq; honesta, ob id ipm qd honesta sunt, ut Stoicis placet, fieri debẽt, & uerius scdm Christianas traditiones, nõ ob aliud nisi q deo sunt placita. Vera utiq; religio ẽ, ut qcqd boni agimus ad deũ referamus, deoq; acceptũ feramus. Omne donũ & datũ optimũ, de sursũ est a deo patre luminũ. Iacobus epistola. i. capite primo.

Idem Martianus & stoicæ summæ sapientiæ Chrisyppus in. i. de legibus sic ait.

ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπείων πραγμάτων. δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αισχρῶν, καὶ αρχοντα καὶ ηγεμονα.

Idest, Lex est oĩum diuinarum & humanarum rerum Regina oportet aũt eã ẽt præstare & bonis et malis, & principẽ & ducẽ eẽ.

Vetus inter sapientes quæstio fuit, utrum magistratus præesse legibus, an leges magistratibus deberent? quæ his Chrysippeis uerbis tota sedatur.

Oportet ait eam præstare & bonis & malis.

Vnde manifestum fit magistratus ciuitatis subesse legibus oportere. Nec mirum, quia ll. ministri sunt, ut Cicero docet. Nec aliud sensit Pomponius in. l. ix. de orig. iur. dũ dixit, parũ est in ciuitate ius esse, nisi sint qui iura reddere possint.

Item ait. Omnium qui in ciuitate sunt, ducem & principem esse oportet.

Si sola lex omnium dux & princeps esse debet, ergo non alius esse potest, siue sit magistratus temporarius siue perpetuus, ut princeps.

Ducem ait, ꝙ magistratus non sua uoluntate ferantur, sed legis ductu. Aquinas. Oportet in ciuitate principem habere regulam per quam dirigatur in operationibus suis, & dirigat alios & iudicet. Hoc autem fit per legem quarto commẽtariorum in politica Aristotelis.

Item principẽ ait, ꝙ legi magistratus obedire & subesse oportet. Solidissimã huius sententiæ rationem Arist. iiii. politicorum sic explicat. Qui hominem legibus præponit, sæuissimam bestiam præponit, qui uero legem hominibus præponit, deum præponit. Plato. iiii. de. ll. sic inquit. Interitum illi ciuitati paratum uideo, in qua nõ lex magistratibus, sed legi magistratus ꝑsunt, salutẽ uero illi ubi lex seruiẽtibus magistratibus dñatur. serui ergo & ministri & custodes legũ eẽ debẽt magistratus ut latissime disputaui in libris de Prĩcipatu ad Leo. x. Pon. Max. Verum quia interdum contingit sapientem uirum principatum gerere, tum optime cum mortalibus agi existimatur, si leges & omnia in manu eius reposita sint. Neq; alia præscribenda lex est, quoniam temperatis uiris Deus lex est, ut ad amicos Dionis scribit Plato, & Aristoteles. iiii. politicorũ. Iustus & sapiens uir ipse sibi lex est. Apostolus prima ad Timotheum Lex iusto posita nõ est, sed iniustis.

De legibus.

l. 5. Celsus. nam ad ea potius debet adaptari ius quæ frequenter & facile, quam ad ea quæ perraro eueniunt, quia quæ semel aut bis accidunt, contemnunt legum latores.

Duabus supra proximis legibus, de qbus rebus ferendæ sint leges, tradit. hic de interpretãdis tractat, & uerus sensus ẽ. qñ lex adeo ambigua est ꝙ ualet p interpretationẽ aptari ad unũ uel alterũ casũ, q raro & difficulter euenit, ualetq; adaptari ad ea quæ frequẽter, & facile accidũt, semp ita interpretãda lex ẽ, ut ad ea pertineat

55

pertineat,quæ non perraro neq; difficulter eueniūt.Causa est ꝙ leges de iis cōstitui oportet,quæ frequenter accidunt,quoniam in uno uel altero casu non consistit publica,Bal.ait,utilitas,unde arguitur legislatorem de talibus non sensisse. Exemplum.Lex quæ in homicidas pœnas statuit,nō puniet parricidas,q̄uis hominis appellatione parentes contineantur,quoniam perraro euenit parentes a liberis necari.Et ideo non est uerisimile,de his legislatorem sensisse, præcipue ꝙ pat pœna delicto non esset.Et idcirco necessaria fuit lex Pompeia.Solon interrogatus cur in parricidas nullam legē scripserat,respondit, nō futurum credidit ut tantum scelus perpetraret.obserua ergo sicut lex quæ simpliciter loquitur intelligenda est de iis,quæ non perraro accidunt,quod ita admittēdum arbitror,nisi iusta ratione,aut eadem utilitate iungantur,locumq; hæc lex habeat in iis quæ cohærere nequeunt.Nec credas otiose perraro dictum,quoniam iis,quæ raro accidunt iura accommodari solent,non autem iis quæ perraro,quod ratio suadet & Theophrasti uerba sonant,ut eleganter Alciatus explicat li.i.Dispontionum. Rursus obserua perraro dici id accidere,quod semel aut bis accidit & quod bis factum est,non potest dici frequenter factum,quod facit ad inducendam consuetudinem,quæ actuum frequentiam desiderat.

Argu.l. non sunt et.l nam ut ait.

Vt.l.i.C. quæ sit long.consu.et .l. in tantum.C. de ædif. pri.

SIT LEX

Qui frequenter furatus est,laqueo stranguletur.
Hac lege non tenebitur qui bis furtum fecerit.

LEX

Frequens fœnerator quadrupli reus esto.
Hac lege qui bis fœnori credidit,quadrupli reus non erit.

VLPIANVS

l. 8 Non ambigitur,senatum ius facere posse.

Ex hac lege Castrensis colligit consilium cuiusq; ciuitatis habere potestatem ius condendi,& ꝙ ab eius sententia,non fit appellatio,ueluti neq; a Senatus sententia fuit prouocatio.Vereor tamen ne Castrensis erret, quoniam hic de senatu Romano loquitur,cui sicut non aliæ ciuitates,ita nec consiliarii comparari possunt.Igitur aliorum locorū Decuriones,non Senatores nuncupātur, & Decurionum decreta dicta non Senatusconsulta.

L. si pupillus.§. decuriones de uerbo.sig.

Præterea Senatores ab initio non habuerunt potestatē ius condendi, sed post exactos reges ac.ll.xii.tabu.&.ll.alias multas iam aucta in eum modum ciuitate, quod nō facile populus coire poterat,delata fuit gubernatio senatui & lege ius datum,ut quod constituisset, ius esset,tumq; primum Senatuscōsulta nominata. Ex quibus liquere arbitror,consiliariorū cœtus ius faciendi non habere, sed con-

L.ij.§.deide quia de orig.iur.

sultandi tantum,nisi lege nominatim talis potestas tributa fuerit,sicut nec collegium Cardinalium uiuo Pontifice habet.Quod uero contra rationem iuris recẽptum est,non est producendum ad consequentias.Quia ratio,Bal.inquit,est medium,quo lex producitur,& ideo,ubi deficit æqua ratio,non potest fieri extensio quæ non a pari ratione iniquitatis,sed a pari ratione fit æquitatis, de qua latissime disserui li.V.ad.l.omnes populi.

Vlpianus.

Sed quomodo dicitur aliquid esse contra rationes seu regulas iuris? Didici enim quando est contra omnes regulas iuris,& tũc cessat ratiocinatio,si uero est contra unam uel alteram aut plures regulas,& pro se stet una iusta ratio,siue regula,tunc potest trahi ad consequentias.frater Gerardus siue Io.And.in mercuriali possessor.Iaco.but.& Bal.hic in fi.

Paulus. Ius singulare est quod contra tenorem rationis,propter aliquam utilitatẽ, auctoritate constituentium introductum est.Ad hanc legem non uidetur posse accommodari aptius exemplum,q̃ lex prospexit,qui uel a quibus in.l.fi.

Celsus. In ambigua uoce legis,ea potius accipienda est significatio quæ uitio caret, præsertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi potest.

Obserua q uitiosa interpretatio semper est contra mentem legislatoris, & ideo reiicienda.quæ autem uitiosa sit,dixi li.iii.ad.l.omnes populi.

Vlpianus. Fraus enim legi fit,ubi id fit quod fieri noluit,fieri autem non uetuit,& quod distat uerbum ab intellectu,hoc distat fraus ab eo quod contra legem fit.Politianus ex archetypo Pisano,restitutis uerbis græcis,legẽdum scribit,& quod distat, dictum a sententia.Bellissime Cynus putat legi mox futuræ etiam fraudem fieri, uerbi gratia.in consilio agitatum,ut frumento pretium taxaretur,unus Decurionum anteq̃ decreto firmaretur,festinauit quanti plurimi frumentum uenundare, lege postea constituto minori pretio, cõtra uenditorem egit emptor rescissoria. Cynus censuit in fraudem legis futuræ,rescindendam uenditionẽ & Castreñ.probat.Cice.iii.offi.meminit Titium Claudium ædes quas in Cœlio monte habebat,demoliri iussum proscripsisse.emit.P.Calphurnius Lanarius, cui ab auguribus id idem nunciatum fuisse.Calphur.cum demolitus esset,cognouissetq; Claudium ædes propterea proscripsisse arbitrum illum adegit,quicquid sibi dare facere ue oporteret ex fide bo.M. Cato iudex pronunciauit, cũ in uendendo eam rem sciuisset,et non nunciasset emptori damnum præstari oportere.Id idem respondi de illo qui ideo ædes uendidit,quod percunctatus fuerat magistros stratarum suas domos omnino demolituros,q̃uis needum ei quicq̃ nũciatum esset, quoniam ad fidem bonam pertinet,nihil emptorem latere debere,quod uenditor norit.Vereor tamen ne reticentiæ magis hæc sint peccata a iure improbata.

VLPIANVS

l.30. Princeps legibus solutus est,Augusta autem licet legibus soluta non

56

ta non sit, princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit quæ ipse habet.

Nota.ll.prin.solutum esse non ui principatus, sed ex priuilegio lege regia cõcesso. Enucleemus quid in Principe ualet, legibus solutum esse. Num quicquid facere libuerit, liceat? non utiq; nisi iusta & honesta faciet. principis cum uocabulum iuris est, non iniuriæ. Num diuinis, aut gentiũ solutus est legibus? non utiq;. Num legibus conuentionum? minime. Num ex non iure, facto contractu, uel testamento capietur? nequaq̃. Num ab aliis eripere ualet, ut sibi habeat uel aliis largiatur? hoc prædonis est. Num de causa cognoscens, quod unius est potest alteri litigatori adiudicare? non nisi in arbitratorem sit receptus. Num innocentẽ damnare, & reum conuictum, confessumq; quit absoluere? neutrum quidem, indulgere q̃uis & remittere queat, si communitati non officiat. Num alia q̃s statuta pœna damnare potest? non nisi æquitate suadente.

C.i.de proba. *L. imperfecto. C. de testa.* *Bar.in.i.consti. ff. glo. et doct.in.l.i. de consti.pri.et l. quotiens C.de preci.imp.off.*

Num iusta uectigalia, & onera quit imponere? tyrannidis est hoc. Num leges pro uoluntate tollere, & alias promulgare potest, ad suam præcipue utilitatem? non nisi cõmuni manifesta utilitate. Num munera & honores pro uoluntate etiã indignis distribuere potest? B. Aquinas, iniusta lex est, inquit, quando non distribuit æque onera, uel honores ad bonum commune. interest enim Reip. ne a nõ idoneis administretur. immo tyranni propriũ est bonos & graues uiros, indignis præpositis, inhonoratos habere, nec quicq̃ ægrius toleratur, q̃ ab immeritis non solum superari in honoribus, uerum etiam æquari. quæ quidem ut mõstruosa res est, sic etiam perniciosa. propter quam seditiones & tumultus sæpe in populis. Num sine causa in carcerem coniicere potest, ac etiã torquere sine iudiciis? Hæc facti sunt, non iuris. iniurius quippe nulli esse debet princeps. Quid si se cõsciũ, aut sibi nota esse signa asseueret? Multæ profecto fidei princípis uox est. cauendũ tamen est, ne defensionis facultas reis propterea auferatur. Num nouos magistratus, & nouam Reip. formam potest inducere? cedo, si e Repu. fiat. attamẽ nõ obscura inter sapientes disceptatio est, an mutata forma reipublicæ, idem sit populus & principatus idem? Num furti, occisi, falsi, adulterii, & id genus reliquis teneatur? si furatur, si latrocinatur, si occidit, si adulteratur, nihilominus, fur, latro, homicida, adulter erit. atqui propter dignitatem, grauius peccat. tenetur autem illa saltem diuina. non occides, non furaberis. & illa, quod tibi non uis, alii ne feceris. & forte sua ipsius (ut ille dixit) patere legem quam tulisti. etenim ueri principis est, nihil præcipere, quod nõ sibi prius imperarit, & quod aliis prohibet sibi licere non credat, nec ad rem q̃ impune sibi solet cedere, quoniã hoc uis est non ius, de iure enim nos loquimur.

L. aut facta. §. si. infra de pœnis. *C. erit. iiij. dist et l. si. de consti. priuato.* *L. ut gradatim. §.i. de mune. et honor.* *Romanus consil. xxxv. lo. And. in cum oporteat de accus. et Alex. cõsil. clxxx. col. si. di stin. ij.* *Cle. pastoralis de re iudi.*

Quibus ergo legibus solutus est princeps? solẽnium manifestũ est ex. l. ex imperfecto de testamentis, ubi Diuus Alexander aperte rescripsit, non solutum legibus iustitiæ, & ideo ex imperfecto testamento capere non posse, sed solenniũ

C iustum. xc. dist. optima glo. in l. penul. ff. de hære di. insti.

legibus,hoc est ꝙ non obligatur testando ad testamentariam obseruationẽ, neq; iudicando ad iudiciariam,neq; statuendo ad legitimam & similia. Sunt tamen quædam leges,quæ aliis omnino dicunt̃,ut nequis cum telo incedat,nequis alea ludat,ne noctu eatur,ne purpura uestiatur, & huiusmodi innumerabilibus. et ni hilominus his ipsis suppositis est,in eo ꝙ non potest sine iusta causa alia q̃ in dicta a se mulctare poena.Cicero inter cætera accusauit.C,Ver, ꝙ prætor urba. ex edicto suo plerunq; ius non dixerat.& in summa omnibus illis solutus non est legibus,quibus a se nõ seruatis respublica lædit̃ aut honestas,lædit̃ aũt Resp. etiã si exigua eius pars læditur ciuis aliqs.Plato,Aristoteles,Aquinas.Et si uerũ amamus pluribus & arctioribus tenetur princeps legibus q̃ priuatus aliqs. sed hæc pars ad diuine, humaneq; philosophantes pertinet.

Plus a malo caue re debet inquit Accur.in. l.pe.de haer.insti.

Sunt quidam uerborum aucupes,qui dicunt scriptum conuenire, non autem scriptum oportere principem legibus uiuere,quasi aliud principẽ deceat, aliud oporteat.etenim stultissimum est æstimare,ualere plus debeat necessitas apud principem,q̃ honestas. sicut turpe est ab honesto discedere,principi proculdubio turpissimum,& ut uitium fugiendum,honestas appetenda. sic nihil uere honestum est,quod facere non oporteat,quod licet per se pateat,coniunctione tamen plurium legum patet apertius.Pau.de leg.i.ex imperfecto testamento legata & fideicommissa imperatorem capere,uerendum est.Diuus Alexander, ex imperfecto testamento,nec imperatorem uendicare posse sæpe constitutum est.ecce quod Paul.respondit uerecundum esse.Diuus Alexander rescripsit fieri non posse.utroq; uero elegantius Papinianus his uerbis.nam quæ facta lædunt pietatem,estimationem,uerecundiam nostram,nec facere nos posse credendum est. Rursus idem Alexander,nihil tam proprium imperii est q̃ legibus uiuere. ergo improprium et alienum est ab imperio,non legibus uiuere. Imperatoriam maiestatem legibus armatam esse oportere Iustinia.in.i.insti.Blandiuntur interdũ nobis Principes dum se iactitant solutos legibus,& legibus se subiicere uelle, quasi benignitatis sit,non necessitatis tyrannidem non exercere. Esto lege ciuili solutus sit,lege tamen honestatis,quæ ualidior est,nunq̃ soluitur sine iustiori causa, & ideo in regulis iuris scriptum est,non omne quod licet,honestum est.Apostolus.si omnia licent,non omnia expediunt.

L.si fi.de condi.in stitutio.

Cy. et Bald. in l. digna uox.C.de legi.

Custos itaq; non uiolator legum princeps esse debet. qui diuersum loquunt̃, aut principibus adulantur,aut credunt propter principes a Deo homines factos. at uero uerius est adinuentos atq; institutos principes fuisse,ut cõmodis prospiciant populorum.quod cum non lateret diuinum Gregorium se Christianis præpositum,ut prodesset,non præesset,scriptis suis haud semel testatus est, seq; seruum seruorum dei nuncupauit,scripsitq; primus,quem cæteri post eum Pontifices,uti in hoc instituto,in reliquis utinam,sic actionibus æmulati essent.

Hoc istud redolebant Hadri.Vi.Pont.Max.uerba quæ suauiter locutus est nobis,qui pro populo Romano pedes eius ut moris est,osculatum iuimus congratulatumq;

tulatum, de eius electione, prospera nauigatione, feliciq; in urbem ingressu, summa omnium lætitia, & post alia multa exposita, tum sanctitas sua nostris dictis memoriter ac hilari fronte collaudatis, grauissimam responsionē clausit his uerbis. Bono animo sitis. Princeps qui aliud quærit supra principatus honorē, quiq; haud solam populorū utilitatem quærit, non Princeps est, sed Tyrānus, tum perlepide addidit. Os meū paucis pascitur, & corpus tegitur, quicquid superererit ex pontificiis redditibus, in christianorum commoda effundetur.

Quomodo ergo princeps supra leges est? sine dubio est ubicunq; iusta causa, aut æquitas exigit de legis rigore remitti, aut de lenitate digredi. Imperator Iustinianus in Senatu sic concionatns est. Imperialem fortunā rebus humanis Deus præposuit, ut possit omnia, quæ nouiter cōtingūt & emendare & componere, & modis & regulis cōpetentibus tradere. Nota, nota illa uerba, modis & regulis cōpetentibus, non dixit uoluntariis. in quo ergo est ista tam cantata plenitudo potestatis? Aduerte animū quod plenitudo potestatis est ad bonū & nō ad malū & licentiā, ad implementū iustitiæ & nō iniquitatis, alioquin dicenda est plenitudo tempestatis. ita elegāter Cardinalis in cle. pastoralis de re iudi. & latius in utrāq; partē glo. Io. mon. in extrauaganti Bonifacii. VIII. rem non nouā & Socinus fil. consi. clxiiii. col. ix. &. x. probat ea ratione ne plenitudo potestatis causa & inscriptio sit iniquitatis. Si pleniorem tractatum circa hæc ista desiderat aliquis, legat libros de princ. quos ad Leonem. X. scripsi, & maxime. iii. V. &. VI.

Vt l. ij. §. si de ue te. iur. enu.

De consti. Prin.

VLPIANVS

Quod principi placuit, legis habet uigorē, utpote lege Regia quæ de eius imperio lata est, populus ei & in eū, omne imperium suum, et potestatem concessit.

Imperium, foris circa rem militarem intelligo. Nam exercituū duces, maiores nostri, Imperatores nominabant, ab imperando exercitui, & omnia alia ad bellū necessaria.

POTESTATEM, foris & intus iurisditionē, ex ꝓpositis Vlpiani uerbis manifeste colligitur, per solā electionē nullū impe. electo quæri, & per hoc, neq; ius cōstituēdi, nisi a populo per legē nominatim decernatur. Non idem in Papa, qui mox ut electus est, plenam habet clauium potestatē. ratio, ꝙ Papæ potestas a solo Deo est, & non iure eligentium, quorū magis nominatio, siue declaratio quædam est personæ, in qua papalis resideat auctoritas.

C. licet de elect.

Imperatoris autē potestas a populo Romano fuit, & talis qualē populus sci

uit,& idcirco electo principe nisi per legē decernatur potestas, princeps nullius imperii est,ut hic liquet & Pomponii de orig,iur.his uerbis.cōstituto principe. datum est ei ius,ut quod constituisset,ratū esset.Quæ intelligo de principe olim Romano,non autē hodierno,quoniā mutata est forma eligendi ab illa ueteri de quo tamen articulo,inter doctores antiquos etiam uariatū legimus. Iacobus de arena publice disputauit,cuius adhuc extat pulcra disputatio.perspicuū ergo est ueluti omne suum imperium in arbitrio populi fuit conferre,sic in eiusdem populi arbitrio fuisse non omne,sed diminutum cōferre,& illis cōditionibus, quæ populo placuissent,nec aliter principatus iniri,geri ue potuisset,& propterea latere non debet ꝙ non una pro omnibus futuris principibus,lex regia ab initio lata fuit(ut rerum imperiti arbitrantur)sed sua cuiqꝫ principi certis conditionibus, adeó ꝙ quibusdam maior potestas,quibusdam minor tributa fuit.nam ante Vespasianum qui fuit decimus a dictatore Cæsare,ix.ab Augusto primo acclamato principe,nullus unqꝫ omnibus legibus solutus fuit,quinimmo multa, lege regia,eos facere oportebat.liquido patent hæc post historias,ex ærea tabula, quæ in basilica Lateraneñ.adhuc pendet,quæ est ultima tabula legis Regiæ de Imperio Vespasiani,cuius uerba cum interpretatione qui desiderat,legat ultimū librū meum de principatu.& idcirco uero simile est Vlpianū loqui,de lege Regia Alexandri Mammeæ cuius protutor & magnus cōsiliarius fuit,qui tam iustus & temperatus fuit,ꝙ meruit legibus solui,quoniam sibiipsi lex erat. Lex itaqꝫ regia est lex populi,per quam decernitur imperiū,continens conditiones, quibus principatus ineundus,gerendusqꝫ est.dicta regia ꝙ per eam ius regnandi defertur.

Vt.c. uenerabilē de elec.et ele.i. de iureiuran.Cy. in.l.bene a zenone.C.de quad. pre.

Solét Cardinales in cōclaui quasdā inter se leges scribere futuro pōtifici,quas mox electus iterū approbat,& seruare promittit,nunquid tales conuentiones lex regia dici possint?& puto nō posse,qīn per eas nō defertur pōtificia gubernatio sicuti per legē regiam,regia gubernatio.ratio paulo ante dicta fuit,& ideo sicut cœtus cardinaliū pontificē eligēdo,nihil de suo cōfert,neqꝫ leges eligendo imponere potest,simpliciter ꝑfecto eligi,simpliciter recipi Papatus debet. Quid si iuratum fuit,& ut plerūqꝫ solet cū execratione?certe qui sic iurat,deo iurat, sacri theologi huiusmodi iusiurandū promissoriū & per execrationē appellāt qđ secundū Canonistas parū differt a uoto,& forte ad ea obligat,quæ citra clauiū ac salutis detrimentum seruari possunt.

Quid si promissa respiciant humanam dūtaxat potestatē, quā sæcularē dicūt? subsisto,quia Papa utrūqꝫ gladiū a Deo habet,licet modestiæ sit in uagina cōtinere,nihilominus ueluti nō a Cardinalibus id accepit,ita nec ab eis lex dici pōt.

Anto.de but.in c. i.de consti. col.iij. et Feli.col.xi.in vi.decla.iij limitis Barba.consi.i. ex sacris.col.iiij. libri.

Verū quatenus promissa non sint contra publicā utilitatē & iurata sunt,fidem Deo auctore datā fallere,nō leue est,si uero ꝑmissa,utilia sunt cōiter populis,et si nō ꝑmissa essent,ex officio facere,eū oporteret,fortius si ꝑmissa, diligētius si iurata.Et obserua,paria esse habere ius constituēdi,& habere summū imperiū ac potestatē,ita ꝙ eo ipso dat̄ imperiū ac potestas,intelligit̄ ius cōstituendi datū.

Quod

Quod principi Placuit legis habet uigorem.

Pompo.prin.consti.pro lege seruari meminit.Quare non dixit lex est?qm̃ populi Romani erat legem ferre,quod sibi reseruauit,licet eandẽ uim habere princ. placitum uoluerit,quam lex populi habebat,non tamen q̃ lex esset,dictaq; constitutio ad legis differentiam,& quoniã plus est legẽ esse,q̃ pro lege seruari, uti plus est ciuem esse,q̃ pro ciue haberi,sic potior erat lex populi q̃ principis constitutio,ex quibus cõcludi posse reor,si unũ cõstituisset princeps,& diuersum populus statuisset,præualuisset lex populi,neq; mirũ,quia populi minister princeps est, minimeq; nouũ plus ualere quod ab uniuerso populo fit,quã quod a parte, pars populi quidem est princeps.

L.ij.§.itaq; de orig.iur. Instit.de iure natu rali.§.lex est. Bar in l.si is qui pro emptore de usucap.et de testa. l.lex cornelia.

Quod principi placuit.

De quo placito loquitur Vlpianus?utrũ de lincentioso an non licẽtioso?hoc quæsitũ haud multũ distat ab illo utrũ populus impe. & potest. in Principem, tanquã malũ uirũ,an tanquã bonũ uirũ contulit?& utiq; necesse est fateamur, ut in bonũ uirũ collatum,pariter necesse est princeps placitis boni uiri utatur, & non aliter q̃ ipsemet in seipsum populus uteretur,exerceretq;. Idẽ ait omne suũ imperiũ ac potestatẽ cõcessit &c.Per hæc uerba cõis error irrepsit atq; inualuit, populũ Romanũ nihil sibi reseruasse,& in dominũ assumpsisse principẽ,seq; illi uti mancipiũ subdidisse,qui hæc dicũt nesciũt pugnare inter se dominationẽ & principatum,& domini uocẽ semper in urbe infensissimam,principis uero placidam,iucundam. Plinius Secũdus in panegyrico ad Traianum sedemq; principis obtinet,ne sit domino locus,& de Diuo Nerua.Non enim seruulis suis dñm,sed principẽ ciuibus daturus. hæc Sedq. & ipsamet uox Principis indicat, inter pares esse principatus, uti p̃nceps Apostolorũ,p̃nceps Senatus, inter Senatores primus,qui ætate,uel auctoritate præstet,princeps ciuitatis,primus inter ciues,& ciuium appellatione continetur,sicut princeps familiæ appellatione familiæ cõprehenditur.Item nesciunt. ll. qui nesciunt Senatum sub principibus ius facere potuisse ac fecisse.similiter populum uniuersum,suas leges & plebem sua scita, pleni sunt.ff.libri huiusmodi scitis.Si post principes ius cõstituere potuit totus populus,item Senatus solus,& plebs sola,quomodo dicunt populũ Romanũ se abdicasse omni imperio & potestate?hic error manifestus est ex pandectis ipsis.

Facit lex.i.§.pen ult.de offi.præfec præto. Bald hic pulcre multa scribit.

L. familia de uer bo.sig.

Omne suum imperium ac potestatem.

Quale fuit hoc suum populi imperium?nunquid dominicum?nequaq̃, si populus in seipsum dominicũ imperiũ haberet,utiq; sui ipsius seruus esset & dominus,quod natura non patitur,ergo aliud quam dominicum imperium concessisse oportet,igiẽ hæc uerba,omne suũ,accipiẽda sunt,ut qcq̃d posset pp̃ls statuere & facere per se & oẽs suos magistratus, idẽ posset & princeps solus, & si dixeris isto modo,æqualem potestatem cum populo habuisset,& per hoc non superior fuisset princeps,quia par in parem non habet imperium,facit mirum uideri hoc

Facit.l.fi.C.de.ll.

rerũ inſcitia.plus aſſero principẽ uniuerſo populo fuiſſe inferiorẽ, quia populi miniſter ppl'i pſonã,ac uices gerẽs,ſingulis uero ſupior,de uero loquor pncipe, non tyranno.Dicant quæſo,ſi imperatores omnium domini erant, quare nõ de/dignabantur conſulatus petere,& ante tribunal conſſ.ſtare,& in leges iurare ? ſic inibantur magiſtratus,indecorum ſane uideri debuit inferiores honores appete/re.in monimentis ueterum paſſim leguntur inſcriptiones huiuſmodi. Imp. Cæ/ſar, Auguſtus.Tra.Conſ. Põt.Max.Trib.P.& aduerte animum,ut in urbe diuerſi magiſtratus,ſic diuerſæ poteſtates & adminiſtrationes.pncipis alia munia erãt, alia Conſſ.alia Poutificum,alia Trib.pleb.ut in eodem corpore uaria membra non eundem actum agentia.iure principatus non poterant agi,quæ aliorum ma/giſtratuũ erant,& ſine eorum omnium interuentu,multa decerni non poterant. princeps tyrannidi ſtudens,ut omnia ad ſe traheret,utq; ſolus omnia eſſet, & poſ ſet,procurabat omnes alias poteſtates in ſe ſolum cõferri & titulos, nec erubeſce bat in campum candidatus deſcendere,ubi nullus ſuffragiis non iuuare audebat, & hoc pacto omne ius populi,quod diuiſum in plures magiſtratus erat, admini/ſtrandum conſequebatur.i.tantam poteſtatẽ & auctoritatẽ ipſe ſolus, quantam omnes alii ſimul iuncti obtinebãt,quod ipſis titulis ſuis palã omnibus faciebat.

Guil de Cunio. et Bar. in l. non ambigitur. glo. sing. in c. i. si de inuesti. inter d. et uas. etc. quã Cy. in l. non ambigitur citat. Rapha. in l. digna uox. C. de ll. B in l. si eo. ti. et Alex. butri. in c. translato de consti cõsi Bal. cccc li. l. iiij. ubi de duce Ianuensium disposito loquitur.

Ex quibus manifeſtũ fit cõcluſiones falſas eſſe(ſunt utiq; multæ & magni mo menti)quas doctores colligunt ex hoc qd.P.R.omne imperiũ & poteſtatem ſuã in Prin.contulerit.

EX EODEM TITVLO

DE CONSTITVTIO. PRINCIP.

VLPIANVS

In rebus nouis conſtituendis,euidens utilitas eſſe debet ut recedatur ab eo iure,quod diu æquum uiſum fuit.

Vis horum uerborum a doctoribus non conſideratur,quæ quidem magna eſt, declarat quanta principis in conſtituendo ſit auctoritas. Et obſerua q; loquitur de conſtituendis a principe ut titulus arguit.alioqn inepte poſita hic eſſet hæc Lex,cuius uerus ſenſus eſt.Princ.non poſſe ueteres iuſtas leges abrogare, & no/uas cõſtituere ſine euidẽti populorũ utilitate,euidens,ait q; nõ uerbis adumbra/ta,ſed quod omnibus liquido palã pateat,cõcordat immo fortius Aquinas hoc ſolum,inquit,eſſe debet in mutãdis legibus,ut maxima & euidentiſſima utilitas ex nouo ſtatuto proueniat.i.ii.q.ix.ar.i.&.ii.neq; mirum,quoniam princeps non niſi iuſtas leges poteſt cõdere,iuſtitia pẽdet a publica utilitate,cuius gratia princeps eſt,& idcirco ſi tenetur iuſtas ferre,conſequens fit,iuſte poſitas, ſine iuſtiori

cauſa

causa tollere ne possit quia contra publicam utilitatem esset, ut hic liquet. Dispiciamus utrū in nouādis le gibus præsumendū sit principē iusta cā moueri, tametsi ꝑ prīcipe uulgaris p̄sumptio sit, ut qcqd agit, iuste agat, uerū qa Vlp. ait euidēs eē debet in abrogādis iustis legibus, & Agnas maximā & euidētissimā exigit utilitatē, puto nō sufficere uulgarē illā præsumptionē, neq; iniuria si in abrogandis iustis legibus non præsumitur pro principe, quia iustitia antiquæ legis repugnat, unde cōflatur dogma, qn̄ factū principis est contra publicam utilitatē, aut æquitatem, cessat pro eo præsumptio, & in hoc hæc lex est notabilis, similiter in iis qui iuris diuini si dispensatur causa non præsumitur. Abbas in. c. quæ in ecclesiarum de consti. & Feli. x. II. col. Pet. consilio. ccc Viii. Nisi liber, rursus idē quando Princ. uellet ire contra propriam conuentionem. idem Abbas ibidem. in super Feli. col. xliii. scribit ꝙ causa in principe præsumatur nō iure expressim sed sola nititur auctoritate, quod si uerum esset, sequeretur ꝙ oīs principis dispositio contra ius diuinū & naturale ualida foret quia raro eueniat ad saluandum actum non possit aliqua iusta causa imaginari & tamen possibile est ꝙ illa causa imaginata uera non sit. cōcludit ergo ꝙ cā sit apparens uel expresse hic Fel.

Cy. Bar. Bal. et docto. in l. f. C. si contra ius uel uti. pu. et. l. rescripta de pr. imp. off.

De statu hominum.

l. 7. Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur quotiens de commodis ipsius partus quæritur.

Non illepide quæri potest, Vtrum qui in utero est, iure fictionis, an alia ratione inter natos numeretur? Bar. existimat fingi natum, in quod omnes fere inclinare uidentur, excepto Imol. & Sozino fil. qui non fingi, sed prærogatiua quadam inter natos connumerari putant. quibus accedo, illa imprimis ratione ꝙ fictio non debet plus ualere q̄ ueritas, sed qui uere nascitur, ad utranq; fortunam nascitur. s. ad commoda pariter & incommoda. eodem modo eū qui ficte nascit᷑ ad utranq; fortunam natum haberi conuenit. Fictio. n. imitat᷑ naturā, & contra naturā stare nō p̄t, sed nasci quē ad cōmoda tm̄, ē cōtra naturæ īstitutū. ergo nec hic fingi p̄t.

in rep. l. si is qui de usucapi.

Et ꝙ fauore prærogatiuæ hoc ei indultum sit Paul. iurecon. sic docet. Antiq libero uentri ita prospexerunt, ut in tempus nascēdi omnia eius iura integra reseruarent. sicut apparet in iure hæreditario &c. Ecce dicit ꝓspectū, nō dicit fictū, & in tempus nascendi reseruata iura, quæ non reseruarentur, si natus fingeretur. & hoc idem sentit Baldus in. d. l. qui in. & ut clarius liqueat, pone.

L. adoptio de adopti. In l. antiqui quod si pars here. pe.

SIT LEX

Scolares tractentur ut Ciues.

ITEM ALIA LEX

Doctores sint Ciues.

In primo caſu Bart.tradit ſcholarium fauore factam legem, & ideo oneribus nó grauandos. In ſecundo caſu Pe.& Bal.ad onera pariter & honores doctores uocari Caſtreñ. nimirum,inquit,quia lex non facit Ciuem eum quem uult tractari ut ciuem,& eſt quædam diſpenſatio,quæ quo ad quædam fieri poteſt. At ubi lex ciuem facit,ad onera & honores hoc facit.quia non poteſt eſſe, inquit, in duplici ſtatu contrario,ut ſit ciuis & non ciuis,ut ſit ſeruus & liber, legitimus, & illegitimus,quæ omnia noſtram opinionem confirmant.

in.l.ſi emãcipatus de contra.tab.et Bal.in.l.ſi rufinus C.de teſt.mili. in.l.quot fauore. C.de legibus. in.l.nulla iuris ratio ſupra de.ll. Glo.in.c. cum inhibitio de clande. deſpon.

l.12 Septimo menſe naſci perfectum partum iam receptum eſt, propter auctoritatem ſapientiſſimi uiri Hippocratis.

Ecce quomodo nudæ Hippocratis auctoritati acquieuit antiqtas, & per hanc legem in commentariis ad . 5 . reſponſa prudentum defendi ualidiſſimum eſſe in iure argumentum ab auctoritate,ubi lex & ratio naturalis deficit,& ſapientis dicto ſtandum,alioquin nó eſſet differentia inter ſapientem & petitum,de quo ibi pleniſſime tractaui.

Vt.l.inteſtato.de ſuis et legitimis, ibi poſt decimum men.mortis.et in aut.de reſt.et ea quæ parit.

Nec prætereundus Accurſii error hic dicentis iuſtum partum a ſeptimo uſq; x.menſem finitum & non ultra naſci. In quem errorem lapſi omnes uidentur,non animaduertentes in.l.Gallus eſſe textum apertum,iuſtum partum etiam.xi.menſe naſci.fugit eos differentia inter.x.menſes mortis,&.x.menſes conceptus. cætera in.l.Gallus explicaui.qui error nullo pacto ferendus eſt, quoniam in partus ac muliebris pudoris uergit non leue detrimentum.

De iis qui.ſ.ſ.uel ali.iu.

l. 6 Filium enim definimus qui ex uiro & uxore eius naſcitur, ſed ſi fingamus abſuiſſe maritum uerbi gratia,poſt decennium reuerſum,anniculum inueniſſe in domo ſua,placet nobis Iuliani ſententia hunc non eſſe mariti filium.non tamen ferendum Iulianus ait eum qui cum uxore ſua aſſidue moratus noluit filium agnoſcere quaſi non ſuum. Sed mihi uidetur quod & Scæuola probat,ſi conſtat maritum aliquãdiu cum uxore non concubuiſſe infirmitate interueniente uel alia cauſa uel ſi ea ualitudine pater.f.ut generare non poſſet, hunc qui in domo natus eſt (licet uicinis ſcientibus) filium non eſſe.

Bar.totum suum summarium claudit uerbo nascitur.s.ut is legitimus sit qui ex uiro & uxore eius nascitur & constante matrimonio nascitur,& ex cohabitātibus nascitur,& ad matrimonium (ut eius uerbis utar)contrahendum & generandū habilibus. hæc Bar. melius uerbo concipitur, clauderētur. De illo ꝙ coniuges sint tales ꝙ inter eos contrahi matrimonium possit,nihil in hac lege & ꝙ ex cohabitātibus coniugibus ac constante matrimonio nascatur,quod uerum si esset Posthumus non nasceretur suus,quia soluto matrimonio nascitur,& qui patre, post grauidam coniugem,peregre agēte nascitur,filius non foret. At Scæuola mulierem grauidā,& a marito repudiatā,& absēte eo enixā,legitimū marito pepisse rn̄dit. *in l.si.de proba.*

Vlpianus ait.filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur.

Hæc plenissima est definitio,cui neq; addi neq; adimi qd pōt. Verū qa suapte natura probatu impossibile est,quem uero ex marito natum,& interdum a marito negatur ex se natus,sapientes censuerunt in his speciebus & aliis quæ probatu difficiles sunt,uerisimilitudinem sequendam,& quod uero proximum est, pro ueritate habendum. Si de statu ergo fit controuersia,exprimitur hic una regula, & tres contrariæ subiiciuntur exceptiones,quæ coniecturatæ & obliquæ concludunt.& ut non uere probari pōt ex mariro natus,ita ex contrario,nec uere probari potest ex marito non natus,sed per syllogismum utraq; fit probatio, & fortior præsumptio uincit,& illa fortior est quæ magis necessario docet.

Regulare itaq; est ex Iuliani sententia,qui in domo mariti ex eius uxore quæ cum eo mansit nascitur,uicinis scientibus uiris coniectura mariti sit filius. Et hæc plena est probatio.& idcirco Iulianus respondit non ferendum eum qui cum uxore sua assidue commoratus est,si nolit domi suæ natum agnoscere, & uerbum assidue hic pro frequenter Baldus recte accipit. *Vt l.si uicinis. C. de nup.*

Hæc præsumptio quæ ex domi nato ducitur,si doceatur,maritum lōgo tpe absuisse,& rediens inuenit anniculum,aut uxorem prægnantem infringitur. *L.i.§.si is qui lōgo de lib.agno.*

Et obserua non otiose anniculum dictum de illo marito,qui post decennium rediit. Sed si reperisset natū ītra decē mēses suæ ꝓfectionis,cogeret agnoscere. *Arg. l. intestato de suis et legi.et.*

Item præsumptio quæ ex contubernio coniugali trahitur, si constat maritum cum uxore sua non concubuisse, tollitur. *l.gallus.*

Item si maritus,eius ualitudinis fuisset ꝙ generare nequiuisset.

Et nota eos qui generare non pn̄t ualitudinarios haberi posse. Confert ꝙ quæ ita arcta est,ut cognosci non ualeat,non sana definitur. Propter hoc enim ꝙ hominis corpus ad officium generandi inutile redditur,morbosi definitione contineri posse autumo. Regula ergo sit,is ex uiro & uxore eius natus creditur, qui in mariti domo uicinis scientibus nascitur. Fallit si marito peregre agente concipitur. Item si maritus ægritudine uel alia causa coire non potuit. Idem si generandi uim maritus non habuit,quæ plene probanda sunt. Si constat &c. Vlpianus ait alioquin sufficit liquere in domo mariti, testimonio uicinorum natum esse. *L. quæritur. §. mulierē de ædil. edi.* *L.i. §. sciendum de ædil.edi.*

Io. And. in mercu. in fanibus et But. in. c. Lator. qui fi. esse leg et. c. per tuas de prob. Bal. hic.

Ex uiro & uxore, ergo q non ex uiro & uxore nascit̃ nõ est filius. & ppea basis huius definitionis ẽ iustũ matrimoniũ. uñ fit, naturales & alios extra maritalẽ torũ natos nõ esse filios, ꝗꝙ hæc uox filii simpliciter dicta de legitimo & naturali est intelligẽda, & uerba in potiori significatu accipienda. Cy. & Bal. Hinc itẽ efficitur, nepotes nõ esse filios. Itẽ naturales non esse de domo, siue de stirpe, neq; habere insignia. & q pmittit neminẽ de domo sua nociturũ, si noceat alius q̃ legitimus stipulatio nõ cõmittit̃. Dy. in. l. cũ pater. §. mater de le. ii. Et emphitheosis concessa Titio & filiis ad naturales nõ ptinet. idẽ Dy. in. l. Lucius. §. Dame de le. ii. Et p̃stat argumentũ de priuilegio concess, si filios habuerit, non pdesse naturales. Bal. hic & statutũ ex uiro & uxore natus succedant. Legitimatus p sequens matrimonium non succedit, quia non erant partus tempore coniuges.

L. si liberti ius de operis liber. et l. ij. de excu. et tut.

Idem si lex dicat de matrimonio natus, notatur in. c. innotuit de elect. Gofredus in summa de fil. presb. & Bal. hic.

De Senatoribus.

Quare non scriptus est titulus de offõ senatorũ, sicut de off. cons. & aliorũ sequentium. Respondeo quia non est Magistratus & idcirco Pompouius supra de orig. iu. inter alios magistratus non connumerat. Est enim nomen ordinis & dignitatis. Nã Romulus in consiliũ suũ, Cẽtum seniores populi adsciuit, quos Senatores & patres appellauit, a qbus proles postea patritia. Targnius priscus alios centũ adiecit, quos Liuius minorũ gentiũ dictos meminit. patresq; conscripti, tunc primũ cœpti noĩari. Censores postea alios multos adiunxernnt, ac dictatores, q ad hoc ipm sæpe creati ferunt̃. Diuus postea Augustus cũ inuenisset supra mille incelebris turbæ Senatores, reiectis indignis ad pristinũ splendorẽ redegit, Neq; idẽ. sequentibus tpibus semp numerus. Fallit̃ ergo Accursius, q ubiq; asseuerat Centũuirale iudiciũ fuisse, centũ senatorum. Nã. xxx. Tribus Romæ erant, & ex singulis tres legebant̃ iudices, adeo ꝙ. C. &. V. selectorũ uirorũ numerũ complebant, cõmodioris tñ dictionis cã. C. uiri &. C. uirale iudicium dici usurpatum est. De qbus aũt causis ius dicebant Cicero memorat libro de oratore.

L. ij. §. post orig. in l. fi. infra eodẽ.

Præterea Vlpianus ueram tradit senatorum definitionem, claram, & imperito cuiq; obuiam, quam Accursius & Accursiani fere omnes non intellexerunt.

VLPIANVS

Senatores sunt, inquit, qui in senatu sententiam dicere possunt.

Accurs. glossula interliueari. i. recitando ait. sententiã in senatu dicere pro pronunciare de causa intellexit, ignarus non aliud fuisse sententiã in senatu dicere q̃ in consilio senatus quid sentiret, explicare de eo quod in consultationem positum erat, & a consultando. S. C. dictum.

Vlpianus

VLPIANVS

l. 1 Consulari feminæ utiq; consularem uirum præferendum ne
mo ambigit, sed præfectorius an consulari feminæ præferatur
uidendum est. & puto præferri, quia maior dignitas est in sexu
uirili.

In corpore iuris forte non est textus clarior, neq; structura extricatior, neq;
uerbis minus ambiguus, & tamen Bar. sic interpretatur, sumendo uir in dignitate
positus, pfertur in dignitate uxori, & quãdoq; bonus dormitat Homerus. hic de
marito & uxore nullũ uerbum, & stultũ fuisset dubitare, an maritus humilis quam
tunuis conditionis, præferri uxori debeat. Vtiq; senatoris filia plebeio si nupserit
sit plebeia, & consularis definit esse consularis. Monstruosa res esset, maritum *L. femina infra*
in honore cedere uxori. Apostolus, subdita sit uiro uxor. Verus itaq; sensus *eodem.*
talis meo iudicio est. Sexus uirilis intantum præstat femineo, quod mares pã
ris aut inferioris dignitatis præferunt feminis, maioris ẽt dignitatis. h. uere. d.

Non ignorabatur dignitas præfectoria quin cederet consulari, sed sexus discri
mina fecerunt quæstionẽ. & admonendi sumus q; dignitatis appellatio antiqtus
erat, nõ ut a Canoni. definitur, qui administrationẽ esse dicunt cum iurisditione; *Archi. c. i. de cõst.*
Antiqtus dignitates potius in priuatis psonis, & iõ mulieribus communes erant; *lib. VI. Doct. in c.*
ueteriq; instituto magistratus ipsi deferebant dignitates. i. finitis honoribus, rema *de multa de pre*
nebant dignitates, ut q consul fuerat, consularis perpetuo esset, ex pfectura Præfe *ben.*
ctorius, ex prætura prætorius, ex quæstura, quæstorius, & sic de reliquis. consula- *Ancharan. in cle.*
ris itaq; uir qui consulatũ gesserat, oẽs alios ciues, qui uel non fuerunt, uel post se *si dignitate eo*
consules fuerunt, in dignitate præibat, adeo q; si ipse iterum factus esset consul *dem titulo.*
cum eo qui antea non extiterat, prior fasces sumebat, licet collega ætate uenera- *L. i. de albo scrib.*
bilior, aut natalibus nobilior esset. Comelius Tacitus lib. tertio. Atteio Capitoni
Augu. consulatum accelerauit, ut Labe. Antistium his de artibus præcellẽtem di
gnatione eius magistratus anteiret. & eius præcellentiæ erant dignitates, cuius
fuerant honores, idest ex maioribus magistratibus maiores, ex minoribus inferio-
res dignitates. Mulieres autem maritæ eiusdem dignitatis erant, cũius earũ uiri.

Hinc orta inter uirum Præfectorium & mulierem consularem de præceden.
controuersia. pro muliere erat quod consularis dignitas maior est præfectoria. ex
altera parte dicebatur in sexu uirili dignitatem ita præualere q; maior dignitas in
mulieribus cedit uiris inferioris dignitatis. Minor ergo dignitas in uiris honorifi-
centior esse conuenit maioribus dignitatibus mulierum. & in his hæc lex est ual-
de notabilis. & aduerte quod hæc quæstio non potuit esse inter maritum præfe-
ctorium & uxorem consularem, ut Bartolus male credidit, quia si erant coniuges
non poterant esse diuersæ dignitatis, & ideo uxor iam facta fuisset præfectoria, *argumẽto. l apud*
& diuinatio esset quod beneficio principis remansisset consularis. Atqui talis *Iulianum de. l. i.*
impetratio inter impossibilia computatur. *et. ii.*

Vlpianus ait. Et puto præferri, quia maior dignitas est in sexu uirili.

Soluamus horum uerborum ambiguitatem. Si intelligeremus ideo præferri, quia dignior est sexus uirilis, in quod inclinat Accursius dicens præferendum priuilegio sexus, ut. l. in multis, consequens fieret ut non solum uir Præfectorius, sed quisquis alius uirilis sexus etiam sine dignitate præferri deberet, stulteq; tantum Vlpianus dubitasset de uiro Præfectorio, si alii dignitatum expertes præferendi forent, non ob aliud nisi quod uirilis sexus essent. Et propterea accipienda hæc uerba arbitror, quia maior est in sexu uirili dignitas scilicet præfectoria quam in muliebri consularis &, hic sine lite sensus est.

Dispiciamus de quo præfectorio loquitur Vlpianus utrum de eo qui Præfecturam gessit prætorii Cæsarei (quæ primum locum tenebat post consulatum) an de eo qui urbicam præfecturam administrauit, quæ secundum locum obtinebat, ut ex ordine titulorũ hic apparet, subsisto, quoniam ex utraque præfectura magna quæritur dignitas, quanuis uerba de potiori soleãt intelligi, nihilominus quia Vlpianus non distinxit, neq; ego audeo distinguere.

Quid si Prætorius uir sit qui præfectoriis proximus & de maioribus est dignitatibus? exempla plus æquo non arctant, & ideo non male fortassis idem etiam de reliquis maioribus dignitatibus dicendum. Illud tamen mihi persuadeo uirũ prætorium mulieri præfectoriæ præferendum sicuti præfectorius mulierem consularem præcedit. quid de uiris plebeiæ dignitatis, an cedent consulari feminæ? puto cedere. Multum me mouet q Vlpianus dubitauit de maioribus dignitatibus, & consulari proximioribus, quæ omnia sæpe usui esse poterunt, ubi aliud noui mores non induxerunt.

Accursius quærit de qua prælatione hic agitur, & quosdam enumerat casus, quos nec probo nec improbo. Illud tamen in dubium apud me est de præcedentia Vlpia. hic loqui.

Vltimo idem Accursius hic unam conficit regulam scilicet q in generali sermone loquentis persona non continetur. Bar. & Docto. late examinant.

Mihi uero hæc regula nimis fallax esse uidetur proper uarias & multas exceptiones, quas patitur, adeo q in angustissimum angulum dispungitur, quod a regulis est alienum. Vtrum autem loquentis persona comprehendatur, pendere plus arbitror primum a subiecta materia, & recte idcirco Pet. & Cynus putant inspiciendam naturam contractus. deinde ab eo quod est uerisimilius, ut dicimus in obligatione generali non uenire, quod quis specialiter non promisisset. Et in quæstione Bar. promitto tibi commodare domum meam, contra quoscunque, non includitur persona, inquit promittentis. Concedo, ueruntamen in causa non est generalis sermo, sed quia non est uerisimile cõtra se ꝓmisisset. Idẽ statuendum arbitror in eo q arma ꝓmisit, aut testimoniũ dicere aduocatusue adesse & his similia, &

L. i. de reg. iur. et Dy. in rubrica eiusdem tituli libro sexto.

lia,& non solum receptam promittentis personam autumo, uerum etiam omnes alios, quos caros habet tueriq; debet, uxorem, liberos, parentes, fratres, agnatos, pupillos & cæteros qbus offm̃ debet, qbusue illata contumelia nos afficit. plus sentio si noĩatim ꝑmisisset contra se & alios, quos debet tueri, contra bonos mores inualide ꝑmisisse. Deposuisti apud me arma, aut magnã pecuniã, & promisi ad nutũ restituere contra quoscunq; illis uti uoles. moues bellũ in patriã meã, reposcis, arma aut pecunias in supplementũ belli. Contra officiũ facere, quod patriæ debeo, si restituerẽ. Receptus utiq; ex bono & æquo hic casus uidet. Fur deposuit apud me rẽ, quã postea resciui meã, repetẽti restituere non debeo qa non constitit depositũ & bona fides nõ fouet malitiã. l. bona fides deposit.

De offi. praef. praeto. x. l. i.

AVRELIVS.

Credidit. n. princeps eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide & grauitate, ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia & luce dignitatis suæ quam ipse foret iudicaturos.

Quæ causa est ꝙ a principe non est ꝓuocatio, an ut uulgo dicitur ꝙ non alia supereminet pſona, quæ appellari queat? quod si uerũ esset, a Præfecto prætorio & a Senatu fuisset prouocatio.

An ꝙ lege Regia populus sic sciuit? Nã ab initio post exactos Reges summum impium penes consules fuisse tradit, ita ꝙ ab eis nõ erat prouocatio. postea lege lata, & rogante. P. Valerio Publicola Cons, factũ fuit, ut a consulibus esset ad populum prouocatio. id idẽ potuisset de principe statui sil'r & senatu. Sed nõ ĩplet sensus speculãtis ꝑ rõne uolũtas. igit' scrutãda cã ẽ quæ mouet legislatorẽ pplm.

Fortissima proculdubio ac uerissima hic exprimit', & miror nasum Accursianum & aliorum fugisse. ea. s. est ꝙ constanti opinione credibile sit eos qui Augustali prætorio præficiuntur, iuste omnino iudicaturos & ubi iudicatum est, non iniuste iudicasse, & hoc est ꝙ ait, credidit Princeps nõ aliter iudicaturos quã ipse foret iudicaturus. Arguunt hæc uerba ueluti a Principe non est prouocatio propterea ꝙ indubie creditur iuste iudicaturus, & eadem ratione a Præfecto prætorio non est prouocatio, quoniam creditur non aliter iudicaturus quã princeps.

Collige ergo ꝙ iustitia iudicii causa est inhibendæ appellationis & a iusta iudicatione non sit prouocatio.

Vñ deduci posse uidet' qd notorie iusta sñia cuiusuis iudicis nõ sit ꝓuocatio, & ĩ

Arg. l. ueluti supra de inst. et iu. et l. maxime de re ligiosis, et l. postliminium. § si filius de captiuis et postlimimo reuersis facit. l bona fides ff. depositi. Facit quod in notoriis non appellatur. c. cum speciali § porro. c. cũ sit c. peruenit. c. consuluit de appella tionibus et quod in iure confessus secun'ũ canones nõ appellat. c. Romana. §. Sin autẽ de appel. lib. vi. Glo. et Imo. in. l. creditor. § iussus ff quorum appellationes. Si uero ius ciuile spectes confessus et conuictus non appellat, quia faciunt notorium. l. ij C. quorum appellationes.

hoc lex hæc est mirabilis,qđ sic ostendo.Si a sñia præf.præ.similiter & a senten/tia Principis, ideo non est appellatio quia creditur iuste iudicatum, nonne fortius inhibita debet esse app.qñ uere & notorie constat iuste iudicatū?& intel/ligo iuste iudicatū ita porata cā ꝙ nec qcq̄ extet qđ a litigatoribus ꝓferri possit.

In.c. quia pleriq; de immu.eccle. Facit.c.fi. et.c.uestra de cohab.cle. et mul.

Notorie inter cætera liquere sentio cōfessione eius,cōtra quē dicta ē sñia,au/ctoritate sapientissimi Innocētii p locū ab oppositis,q censuit rē iudicatā noto rie iniustā retractandam et notorie constare tum dixit quando pars secundum quam lata est sententia,fatetur iniustam.

Propter qđ est ꝙ tā ualida de his est opinio,ut iuste oīno ius dicant? est.n.a principū ꝓuidentia,q ad tm̄ tribunal, non nisi singularis sapientiæ uiros deligūt diligenter explorata eorum fide & grauitate,ita ꝙ credibile est nō aliter eos quā pro sapientia & luce dignitatis suæ iudicaturos, idest suam existimationem male iudicatis nunquam labefacturos. quæ omnia perspecta fuere in sapientissimo Aemilio Papiniano qui a Diuo Alexandro præfectus prætorio assessores habuit Vlpianū & Paul.iuris uertices,a qbus iniustū iudiciū timere,nō nisi cauillātis,aut de iure suo diffidētis hoīs fuisset.Is idē Papinianus iussus ab Antonino imp.par/ricidiū excusare qđ ꝓ sapīa & luce dignitatis suæ fieri nō poterat,occidi maluit.

L.i.C. de sacrileg. et l.fi. ff. de albo scrib.

Hinc sese multa notatu digna offerūt,& in primis q̄ magna ꝑsumptio fit pro gestis sapientū,& ꝓ iis quos inter sapientes ꝓbauit prīceps.multo ualidior ꝑsum ptio pro gestis a principe q ita uir bonus & sapiens est habitus ꝙ meruit sibi toti/us orbis credi gubemacula iustitiæ sine ꝓuocatione. quæq; a sapientibus fiūt sa/piēter ac iuste facta credunť.Itē ꝙ ꝓ magnitudine officii par administrātiū splē (dor exigiť.

Et ex qualitate officii arguiť qualitas administrātiū qñ p explo/ratā uirtutē eligunť.i.certa scientia.existimo hæc uerba explorata nobis fides,do ctrina,integritas,&c.in elogiis Principum habere uim clausulæ ex certa scientia circa hominis dignitatem,existimationem,conditionem,hic casus.

Quod præfectura accepit incrementū,& ad tm̄ culmen sublata fuit pp excellē tiā ꝑsonarū (quæ ad id assumi cōsueuerunt) fit deferēdos iis honores eē a qbus magistratus, decus & ornamentum capere possunt non autem iis qui a magi/stratibus ornari indigent.

Postremo Accursius præfecto prætorio æqperat Cardinales quod Bar. dicit ualde notandū.mihi uero insulsa nimis eiusmodi comparatio uidetur, ea impri/mis ratione,ꝙ præfectus prætorio,gñalem causarū cognitionē cū summo (pro Cæsare)imperio,ac gladii ꝑtāte exercebat,nec aliud erat præfectus prætorio, q̄ præfectus auditorio Cæsaris,Cardinales aūt horum nihil habent,nulliq; tribunali præsunt,& senatoribus magis æquiperandi.Plus meo iudicio,similitudinis cum præfecto Prætorio hodie obtinent Præfecti Prætorio Apostolico (qui uulgo auditores rotæ dicuntur) quanuis criminalem cognitionem non habeant. fuerūt & alii præfecti prætorio Africæ,& præfecti prætorio orientis & Illyrici.ut in.c. Iustiniano a quibus prouocatio non erat inhibita.

De officio

De officio Praefec. vrbis.

EX LEGE PRIMA
VLPIANVS

Cura carnis omnis ut iusto pretio præbeatur ad curã præfecturæ pertinet & ideo forum suarium sub ipsius cura est, sed & cæterorũ pecorũ siue armentorum quæ ad huiusmodi præbitionẽ spectãt ad ipsius curam pertinent. In Carinis inter ruinas effossum uidimus lapidem in quo hoc edictum scriptum erat.

EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI. V. C. PRAEFECTI VRBIS.

Ratio docuit utilitate suadente, cõsuetudine micãdi summota sub exagio po tius pecora uendere q̃ digitis concludentibus tradere ut appensõ pecore capite, pedibus, & sæuo lactente & subgulari lanio cedentibus, reliqua caro cum pelle & interaneis proficiat uẽditori sub cõspectu publico fide põderis cõprobata ut quantum caro occisi pecoris appendat, & emptor norit, & uenditor, commodis omnibus & præda damnata quã Tribun. officiũ, cancellarius, & scriba de pe/cuariis capere consueuerant quæ forma interdicti, & dispositionis sub gladii periculo perpetuo custodienda mandatur. Redeo ad Vlpiani uerba. *Nota contra glossas et doctores praefectum urb. non posse appellari.*

Sed & cæterorum pecorum &c.

Quæ ad forũ boariũ pertinent q̃ utrũq; forũ boariũ & suariũ erat in campo qui iacet inter Capitoliũ, Palatiũ, Auentinũ & Aram Herculis ubi adhuc eædẽ negotiationes exercentur.

Et ideo forum suarium sub ipsius cura est.

Nota ad quẽ cura carnis spectat ad eundẽ etiã fori suarii & boarii ubi pecora laniis uenduntur pertinere, & qui curã carniũ habet etiã curã habet animaliũ, ex quibus uenalis fit caro, & similiter qui curam habet carnis habet etiam curam lo ci ubi carnes, & pecora lanianda uendũtur. Hinc pariter dicendũ arbitror qui cu ram habet annonæ frumentariæ, habeat etiã curã agrorũ serendorũ & fori ubi frumenta publice uenduntur. Et generaliter qui curã habet alicuius negociatio/nis, habet etiã curã illius loci ubi eiusmodi negociatio exercetur & cõtrouersia/rum quæ inter negociatores oboriuntur, cognitionẽ, & delictorũ quæ ibi fiunt; coertionẽ, uerbũ aũt curæ hic pro solicitudine, imperio, & iurisdictiõe intelligo quia in magistratibus sic accipi solet quæ cura hodie ad Conseruatores primum magistratum urbis pertinet.

PAVLVS .L.

Adiri ab argẽtariis uel aduersus eos, ex epistola Diui Hadriani

etiam in pecuniariis causis potest.

Argentarii in foro boario negotiabant, & ideo præfectoriæ iurisdictiõis erãt ut patet in epigrãmate qđ est in foro boario iuxta ædẽ sancti Georgii. Hæc uerba, etiã in pecuniariis causis potest, arguunt Præfectum Vrbis generalẽ causarũ ciuilium cognitionem non habuisse nisi inter Argentarios.

VLPIANVS

Præfectus Vrbis cũ terminos Vrb. exierit potestatem non habet extra urb. id est territorium urbis.

Obseruæ Vrb. appellatione territorium.

Sed iubere iudicare potest.

Nota delegare causas & iubere iudicare nõ eẽ iurisdictiõis cõtẽtiosæ qđ si esset, nõ posset extra territorii terminos exerceri ut hic & lege ultima de iur. om. iudi.

De offi. proconsf. et leg.

IN LEGE NE QVICQVAM

VLPIANVS

Vbi decretum necessarium est, per libellum id expedire proconsf. non poterit. omnia enim quæcunq; causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

Hic agitur de Procõsulis potestate. quæstio est, utrũ decreta necessaria, i. solẽnia queant per libellos. i. schedulas extra ordinẽ expediri. Causa dubitandi forte fuit ꝙ Procõsul. q supremus in ꝓuincia magistratus cũ summo imperio & potestate uidebat ad instar principis solutus solennibus iudiciorũ posset per libellos oĩa expedire. cõtextus est facilis, uocabula nõ recondita, & ratio decidẽdi minime obscura. unde tot gloss. diuinati sensus nõ uideo. Nodũ (ut alibi perlepide Alciatus dixit) in scirpo fecerũt, quibus qui assentiẽ, credat oportet Vlpianũ latuisse uocabulorũ uim, quibus usus est, quod nõ aliud est, q̃ inscitiæ redarguere iurecõsultũ. quis nõ nisi stultissimus iudicẽ delegatũ uolens exprimere, libellũ dixerit? Raphael & Iason fatentur improprie id uerbũ accipi, mallem dixissent inepte, impertinenter & uitiose, nam impropria locutio nõ uitiat, sed inepta. & ideo si prudens pro delegato libellum exprimat, nihil agit, ueluti qui uestem pro supellectili, & bouem pro asino, nihil loquitur.

Arti. l. iiij. de lega. i. et. l. labeo de suppel. leg.

Ex hoc falso intellectu faciũt regulã, ubicũq; Decretũ cũ causæ cognitione interponendũ

interponendum est delegari non posse.unde cõsequens fit,ꝙ quæ causæ cognitione requirunt,delegari non ualeant.Ratio ab Vlpiano adducta non hoc dicit, neq; de hoc consultus fuit,sed solũ,an decreta solẽnia quirẽt per libellos a Proconsule expediri,& respondit nõ posse,ea ratione,ꝙ causæ cognitionẽ exigunt, & quæcunq; causæ cognitionem exigunt,non possunt per libellos expediri.

Per libellũ ait Procõsul expedire nõ poterit,de actu.ergo per ipsummet Proconsulẽ & non alium consumando loquitur.de mandata autem cognitione,neq; uerbum,neq; uestigium ullum in textu est.

Si quæ causæ cognitionem desiderant,nequeunt delegari,paucissimæ profecto essent delegabiles, quia rarissimæ sunt quæ sine causæ cognitione expediri ualeant,neq; admittendã illã distinctionẽ arbitror inter plenã,& nõ plenam cognitionẽ.quo ad ius delegandi didici fieri differẽtias inter causas maiores & minores,post cõstitutionẽ Diocletianã,per quã intelligimus, temporibus Vlpiani omnes causas pecuniarias delegari solitas,qui sub diuo Alexãdro floruit multũ ante Dioclitianũ.præterea,ut quid darẽtur iudices,si cognitio non est necessaria?neq; seqt̃,minores causæ sunt,ergo aut nõ plenæ,aut nullius cognitiõis sunt, maiores & minores causas,ex qualitate personarum & rerũ puto definiendas. L.ij.C.de peda. iudi.

Magna proculdubio restrictio esset,si non nisi causæ quæ plenæ cognitionis non sunt,delegari possent, nam receptum est, leuioris coertionis causas meri imperii demandari posse,& tamen plenæ cognitionis sunt,quia pœnales.

Item cõueniũt doctores fere oẽs,solas causas.ccc.Aureorũ,& intra demãdari posse,quod nullo iure mihi probat̃.mouent̃ Diocletiana cõstitutione,quos merito deridet Alciatus in Paradoxis,cũ in ea cõstitutione,nulla.ccc.solidorũ fiat mentio,sed nouello iure a Iustiniano taxata defensorũ ciuitatis cognitio ad.ccc. solidos fuit & aliorũ iudicũ ita ordinatorũ.nã inter Diocletianũ & Iustinianũ, intercurrerũt.cc.prope anni,& sic impossibile est Diocletianũ de ea summa sensisse,quæ post.cc.annos taxãda ignorabat̃,& dato,non nisi intra.ccc.aureos delegari causæ queãt (ut uulgo creditur)quis dixerit causas.ccc.uel.cc.uel.c. solidorũ nõ esse plenæ cognitionis,ut quid Iustinianus iuris sapiẽtes octo iudices & alios quatuor cõsumatæ doctrinæ,quos maiores iudices nũcupari uoluit,ad huiuscemodi causas disceptãdas cõstituit,si nõ essent plenæ cognitionis?qualitas enim personarum arguit pondus cognitionis.manifestum itaq; fieri uidetur causas plenæ cognitionis esse delegabiles. In l.ij.de pedi.iud.

Plus posse defendi autumo illas Iustinianas nouellas constitutiones, quæ taxant cognitionem defensorum ciuitatis, & sic magistratuum municipalium, & aliorum suorum iudicum,ad.ccc.solidos non habere locum in maioribus magistratibus urbicis scilicet consulibus,præfectis,prætoribus & præsidibus prouinciarum,quos in eadem constitutione de iudicibus,administratores idẽ Iustinianus nominat,quorum longe dispar est conditio,& in demandandis cognitionibus non imminuta potestas,licet Accur,contratiũ dixerit in.l.imperium. Ar.l.i.de offi.prefec.prato.

ficandum contra filium, ita nec si offerat filium, supplicio audiendus est, & extinguenda impia & cæca parentum in liberos ira, non minus quam lites & odia.

Vidimus Stephanum Velleum uirum conseruatoralem, filium suum qui uxorem fratris occiderat, Prætori obtulisse puniendum, nec exorari potuit quin securi percuteretur, oblata etiam Pontificis indulgentia, at Impp. Arcad. & Hono. rescripserunt funestam uocem amputandam magis quam audiendam.

Diui Dioclitianus & Maximinus rescripserunt, non audiendum, sed in exilium damnandum eum qui fratrem de non leui crimine accusabat. in l penul. qui ac cus.

EX .§. OBSERVARE EIVSD. LEG. in. l. si magnum quis accus.

Obseruare itaq; eum oportet, ut sit ordo aliquis postulantium, scilicet, ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur, uel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt.

Obserua q; æque prospicere in ordine postulandi Proconsul debet, tam his qui aduocatos minus frequentes idest incelebres & inhonoratos adhibent, quam his, qui nullos adhibent.

Et sic paria esse, quo ad hunc effectũ, humiles aduocatos & nullos aduocatos habere. Disce ergo litigator, ne excellentioribus aduocatis inferiores opponas.

EX EODEM

Plærunq; feminis uel pupillis, uel alias debilibus.

Nota inter debiles personas, feminas & pupillos connumerari, alibi Imperator miserabiles nuncupat. Vt ex si imp. inter uidu. et pupil.

EX LEGE MEMINISSE.

VLPIANVS

Meminisse oportebit usq; in aduentũ successoris omnia debere Procons. agere, cum sit unus procõsulatus, & utilitas prouinciæ exigat esse aliquẽ, per quẽ negocia sua prouinciales explicẽt.

Quid in illis locis ubi plures sunt magistratus & maiores & minores qui adiri possint? An post p̄stitutum tempus, ante successoris aduentũ perseueret in offõ?

Consultus per hunc textum respondi cum tempore finitam administrationem esse, ex quo plures supersunt per quos ius dici potest.

Per hanc legem in libello de potestate Cardinalium scripsi amplissimũ ordinẽ habere impii exercitationẽ mortuo uel ĩpedito Papa ĩ his q̃ morã nõ patiunt.

alias fuisset supfluo dictũ alterius cuiuslibet pro mixto impio. satis enim fuisset dictio alterius, quæ est de duobus, et nõ nisi duo sunt impia. s. merũ & mixtum.

Similiter & datio tutoris, quam neq; impii, neq; iurisdictionis esse Vlp. tradit, data specialr a lege nõ transfert. Quod neq; impii, neq; iurisditionis sit, ex illo ẽt liquet q tribuni plebis, q nullã iurisditionẽ habebant (ut paulopost docebimus) ex lege Attilia dabãt tutores. manifestũ est ergo, quæcũq; siue meri siue mixti im pii, siue alterius speciei, ẽt quæ iurisditionis nõ sunt, si nominatim lege uel. S.C. uel Const. iniunguntur non in alium transferri, ex quibus Decius concludi posse autumat, si lex statuat causas pupillorum apud potestatem agi, nequire delegari qui nullius imperii essent.

L. mut. §. tutoris datio, infra de tu te.

Vt inst. de Attiliano tuto.

Neq; admittenda est ad Vlpiani uerba dicentis, tutoris datio neq; imperii, neq; iurisdictionis ẽ, illa sophistica interpretatio, neq; impii. s. tm̃ est, neq; iurisdictio nis. s. tm̃ est, sed misti imperii est, quasi Vlp. hoc uoluerit & nesciuerit dicere. dicant quæso unde hæc cõsequentia. neq; imperii, neq; iurisdictionis est, ergo mix ti imperii est. Nonne q negat impium, omnino negat merum & mixtum, sicut q negat animal, negat oẽs animalis species? & ubi addideris taxatiuam tm̃, uidelicet neq; imperii tm̃, neq; iurisditionis tm̃, mox oratio efficitur confessoria quod non aliud est, q̃ negationem interpretando, uertere in affirmationem. Vlpiani quippe uerba sunt negatoria. Aut. n. intelligunt mixti etiam esse imperii scilicet q me ri & mixti & iurisdictionis sit. Et dubio procul falsum confessione eorundem est qui intrepide negãt iurisdictionis esse dare tutores. Aut intelligunt mixti tm̃ esse ita q neq; meri neq; iurisdictionis sit., & hoc esse non põt, quia uerba ipsorũmet contrarium sonant. Nam hæc ipsorum non Vlpiani sunt uerba, neq; imperii tantum, neq; iurisdictionis tãtum est. quæ cæcitas, q ea uerba q̃æ ipsi putant negatiua imperii & iurisditionis esse, non intelligunt esse affirmatiua utriusq;, exempli gratia, si dixeris, cura legendi non Marii tantum, neq; Titii tantum est, uerus sensus est, hæc cura utriusq; est, & alterius, siquis alius est qui eadem cura tenetur, nõ autem q neutrius sit. Hæc itaq; uerba, neq; imperii tantum, neq; iurisdictionis tantum est, significant & imperii & iurisditionis esse. Neq; ad rem q mixtum est ex utroq;, quoniam ex mixtura tertia quædam fit species, ueluti mulsum quod ex uino, & melle fit, & tamen neq; uinum est, neq; mel, & quod mulsi est neq; uini, neq; mellis est. Neq; sequitur hoc neq; mellis tantum est, neq; uini tantum est, ergo ẽ mulsi, sed illud uere sequitur, & uini & mellis hoc esse.

Postremo quis tam uecors, & dicendi imperitus est q uolens exprimere quid mixti imperii esse, dicat, neq; imperii, neq; iurisdictionis esse?

Ex sequentibus deniq; Vlpiani uerbis liquidius patet falsitas sensui istorum. puta interrogatum Vlpianum, si neq; ei qui habet imperium neq; ei qui iurisdic tionẽ hẽt, ius dãdi tutores cõpetit, cui ergo competit? Vlpi. ab aduersatiua exorsus respondit, sed ei soli competit, cui nominatim lex, uel. S. C. uel princeps dederit, & non dixit, ei soli competit, qui mixti imperii habet exercitationem, quod sciuisset dicere, si hoc sensisset, & quod ei soli competit, ait.

ergo nemini alii etiam imperiũ uel iurisdictioné obtinenti inst.d. Attili.tuto. Si cui nullus oĩno fuerat tutor,ei dabat quidem in urbe Roma a Prætore urbano, & maiore parte Tribunorũ pl.ex lege Attilia,in ꝓuinciis uero a præsidibus ꝓuinciarũ,ex lege Iulia & Titia.ergo ante legé Iul.et Titiã rectoribus ꝓuinciarum ius non erat dandi tutoris quanuis merum & mixtum imperium haberent.

Ex qbus liquet ꝙ his solis ius dandi tutores competebat,& non aliis magistratibus.quod si intelligeremus ei soli qui mixtum impium habet ius dandi cõpeteret sequeretur tutoris dationem esse mixti,& iure magistratus competere cuilibet mixtum imperium habenti,& delegabile esse.quod est falsum. At nunc iure nouo Municipales magistratus dare possunt.

Vt l.nec mandante de tuto. et cura.de.ab his.

Quæcunque specialiter.

Accursius,id est expresse & in priuilegium maiorũ magistratuũ, & ista putat esse merũ & mixtum impium concedi in priuilegium eorundé magistratuum,qbus datur. in quod Bar. Bal. & fere oẽs doctores consentiunt,excepto Fulgosio, qui in fauoré cãrum,& forte non male tribui arbitrat, ut delegari non possint, quanuis Alexander & Iason hic leuibus rationibus impugnẽt.nouissime auté cordatus Decius hic, & literatissimus Alciatus lib.ii.parado.cõmuné opinioné,fortissimis rõibus subuertit. Redeo ad uerbũ specialiter,quod Accursiana grammatica interpretantur contra uim uocabuli & Papiniani mentem.

in l.muto. § tutoris infra de tute.

Respõdeãt quæso Vlpiani his uerbis,tutoris datio neq; impii,neq; iurisdictionis é,sed ei soli cõpetit,cui noĩatim hoc dederit,uel lex,uel.S.C.uel Pṙnceps.ecce quod Papi.hic specialiter dixit.Vlp.in eadé prope quæstionis specie noĩatim expressit intelligeñ.ergo specialiter,id est nominatim quæcunq; lex dederit,delegata non uideri,generaliter mandata iurisdictione.

Operæ pretiũ é scrutemur utrũ hæc lex loquatur de magistratibus maioribus. Item utrum de mero uel mixto imperio tantum.

De maioribus nullibi constat. nisi diuinaci Accursii coniectura.cuius contrarium liquet Inst.de Attiliano tutore,ubi Iustinianus refert olim lege Attilia ius dandi tutores Romæ prætori urbano, & maiori parti trib. ple. datum fuisse, de maioribus magistratibus Tri.pl.nunquam fuerunt,sed plebeii duntaxat. senatorii magistratus solũ maiores erant cũ imperio mixto,ut prætores,uel mero, ut Cõss. Trib. aũt neq; impii,neq; iurisdictionis qd exercuerũt. locupletissimus testis é Atteius Capito iurisconsultus qui libris epistolarum refert Antistium Labeonem iureconsultum uocatum a tribunis, nuncio respondisse uti tribunis referret ius eos non habere neque se neque alium in causa uocandi. cum moribus maiorum tribuni plebis prehensionem haberent,uocationem non haberent.

M.Varro.xxi.libro rerum humanarum. in magistratu habent alii uocationem alii prehensionem, alii neutrum, uocationem, ut Conss. & cæteri qui habent imperium, prehensionem ut tribuni plebis,& alii qui habent uiatorem. Neque

uocationem

uocationẽ, neq; prehensionẽ, ut quæstores & alii q non hñt uiatorem neq; lictorem. qui uocationẽ hñt, idem prehendere & tenere, & abducere possunt, Auctor est Gellius lib. xi. noct. Att. capite. xii. subiunxitq; idem Gellius ꝙ ipse uocatus a tribunis non iuit, & cum esset tribunus, uocari neminem passus est, quæritauitq; quam ob causam trib. uocationem non haberent, & succurrisse, inquit, quod tribuni antiquitus creati fuerunt, non iuri dicundo, neque causis, querelisq; noscendis sed intercessionibus faciendis.

Idem meminit Maiores magistratus olim fuisse Consules, Prætores, Censores, reliquos omnes minores appellatos & C. Tutidanum scribere imperium maius Conss. habere, imperium minus Prætores.

Adde tu his inter maiores magistratus, præfectos prætorio & præfectos urbi, & Præsides postea hītos. ii ergo apd nos sunt maiores magistratus, Cons. Prætores, Censores, Præfecti Prætorio, Præfecti urbi Romæ. in ꝓuinciis uero, ꝓuinciarum rectores, ut Proconss. & similes. illa aũt Accursii traditio de illustribus & cæteris aliis, uaria & instabilis atq; inutilis est, & recte damnata a literatissimo Alciato libro. iii. Dispũctionũ. aptissime ergo Vlp. dixit tutoris dationẽ, neq; imperii neq; iurisditionis esse, ut in Trib. ple. uidemus, falsumq; ex præmissis apparet, de maioribus magistratibus tm̃ intelligendam hanc legẽ, sed de omnibus quibus hoc nominatim lex dederit. simil'r neq; de iis quæ imperii tm̃ sunt, uerum etiã de oĩbus quæ nominatim mandanť. quæcunq; Papi. ait, non autem hoc uel illud.

Quæ uero iure magistratus competunt, mandari possunt.

Scilicet a maioribus magistratibus Sozinus intelligit, non autem quod minores magistratus delegare possint. *In l. i. infra quis et a quo.*

Quæ sunt illa quæ iure magistratus cõpetunt. aut dicimus quæ impii sunt, & consequens fieret delegari posse, aut dicimus delegari nõ posse, quæ impii sũt et cõsequens talia iure magistratus nõ cõpetere, & tunc quærendũ qualis iurisdictio iure magistratus relinqtur ẽt maioribus magistratibus. & hac utiq; rõne, non nisi nuda notio si merũ & mixtum substuleris impium. & in hoc inclinare uidetur Accursius & doctores fere omnes ꝙ neq; merũ neq; mixtum iure magistratus cõpetat. Mihi aũt uideť absurdum maiores magistratus non differre a minimis, in iis quæ iure magistratus cõpetere solent si nõ plus ipis maioribus cõpeteret ꝗ̃ minoribus, & sic eo ipo ꝙ sũt magistratus oẽs sint æquales. nec ad rẽ, ꝙ multa maioribus special'r a lege in priuilegiũ, ut ipsi putãt, tribuunť, qa talia exterius ꝓueniũt, & iõ ridicula res ẽ ut nõ maioris iurisditionis sint cõsules eo ipo qđ Consu. sũt, sil'r prætores & præfecti Romæ ꝗ̃ ĩfimi magistratus, & solũ p accidẽs eorũ augeať potestas. quæ ut euitaret Accursius, tot nugas de priuilegiis excogitauit. *Facit. l. cum qui infra eo. et l. cum prætor de iudi. et Decius hic.* *Decius hic.*

Excutiamus igitur, nunquid imperium merũ uel mixtũ, iure magistratus cuiq; competat, licet Doctores omnes dicant non competere. *in l. i. de off. præf. urb.*

Item nunquid imp. delegari possit. *in l. illicitas de off. præf.*

Quod cõpetat, Põp. de origine iuris, exactis deĩde Regibus Cõs. cõstituti duo sunt cũ summo impio, Vlp. oĩa omnino crimina præfectura urbis sibi uẽdicauit,

idem qui uniuersas prouincias regunt, ius gladii habent, idem de officio Procon su. nec quicq̃ est in prouincia, quod non per ipsum expediatur.

Idem de in ius uocan. In ius uocari non oportet, neq; cõss. neq; præfectũ, neq; prætorem, neq; proconss. neq; cæteros magistratus, qui impe. habent.

De impio ordĩario qđ cõpetit eo ipso qđ magistratus facti sunt loquunt͂ hæ. ll. Si iure magistratus cõpetit, ergo põt delegari, & hoc est, qđ cõtorquet gl. & doc.

Animaduertendũ arbitror ꝙ ista nõ inter se pugnant, ut magistratus aliqs iure magistratus habeat imp. indefinitũ ut præfecti urbis & præsides, & alii supra enu merati, & habeat specialiter lege tributũ, ad certã speciẽ, ut in exemplis hic de le ge Iulia de adul. & ui. p. & Turpiliano. & dato ꝙ generali imperio iure magistra tus de iis cognoscere potuisset, tamen propter speciale cõmissionẽ lege factã il lud, & in ipso, cui specialiter mandatur & in aliis magistratibus eiusdem imperii offuscatur, & hoc tantũ utendũ est, & de huiusmodi imperiis loquitur lex nostra & cessant tot obiectiones. Ex quibus eleganter colligi posse uidetur, ꝙ si iure or dinario alicuius rei cognitio ad multos magistratus pertineret, & lege scripta uel uiua quæ princeps est, ea cognitio specialiter uni demãdat͂, mox ab omnibus aliis cognoscendi potestas abrogata censebitur, & is solus cui nominatim demanda ta est cognoscet, unde fit.

C. studuisti de offi. leg. facit cut nostrum de app.

Quæcũq; lege uel principis oraculo specialiter cõmittunt͂ delegari nõ posse, neq; ab aliis cognosci posse, q̃ ab eo solo, cui nominatim cognitio delegata est, q̃uis eius naturæ res ea sit quod ab aliis iure ordĩario cognosci potuisset, nisi lex uel princeps specialiter delegasset. Et si dixeris adhuc obstat obiectio de impe rio iure magistratus ꝙ possit delegari. igitur excutiamus utrũ imperiũ suapte na tura sit delegabile, quidã nõ posse cõtendũt, qdã distingũt inter merũ & mixtũ, de mero nulla est pugna quin delegari nõ possit ꝙ maximi mom͂eti est, citant in primis totã hanc legẽ, quæ nihil probat, nã semper loquitur de iis quæ speciali ter tributa sunt le ge &c. q̃uis aliis iuribus probetur,

Bald. in l. i. supra de offi. consu. adẽ consi. cclxxxv. li. iiij. Ang. in l. i. C. ubi et apud quem gl in c. per hoc de haeret. in. vi.

Et propter hoc ꝙ imperiũ merũ minime delegari potest, uerius uidet͂ quod dicebã ut uerba hæc quæcunq; accipiantur proprie, id est latissime de omnibus negotiis quæ nominatim lege mandantur, ut in datione tutoris & aliis similibus.

Vt l. nemo potest de reg. iur. et l. so lent. et. l. siquid erit de offi. pro con.

De mixto imperio, nõ parua est pugna. Placen. & Guil. cõtendũt mixtũ impe rium & iurisdictionẽ idem esse, & idcirco delegabile. Guido syzzarius & Albert. Roxiat. in. l. imperiũ contra glossam fortissime pugnant, existimãt enim iure ma gistratus cõpetere, & ideo delegari posse. sequuut͂ hic Ray. & Fulg. ac literatissi mus Alciatus li. ii. Paradoxorũ subtiliter disputãt, & licet ex diuerso sentẽtia nu mero auctorũ, nõ rationibus uincat, tamen solidã solutionẽ adhuc non inuene runt ad Pauli responsum. mãdata, inquit, iurisdictione priuato etiam imperium quod merũ nõ est uidetur mandari. potuit ne apertius exprimere mixtum impe riũ q̃ dicendo imperiũ nõ merũ? & in calce legis nostræ Paulus notat imperium quod iurisdictioni cohæret mandata iurisdictione trãsire. Est ne aliud imperiũ quod

quod iurisdictioni cohærent?certe nullū,nisi mixtū,similiter neq; ad.l.cognitio in suū de quo satis mul.differuit Alex. in dispositione Rex Aragonū.Castreñ.& Decius in.§.ut possessio.& qm̃ ueritas huius quæstionis multum pendet ab illa utrū mixtum imperiū,& iurisdictio sint idē,quo ue inter se discrepēt, utile est discernere.Quod sint idē.Postq̃ Pau.dixerat mādata iurisdictione imperiū quod non merum est uidetur mādari,statim rationē subnectit,quia, inquit, iurisdictio sine modica coertione nulla est,nam si nō essent idē, mala foret consequentia in quæstione præposita,de nō mero imperio ad iurisdictionē,de imperio quidem mixto, & non de iurisdictione quærebatur si iurisdictio esset aliud ab imperio nō mero.Rñdendū erat quia mixtum imperium sine modica coertione nihil est.

Vlp.Mixtum imperium est cui iurisdictio inest,iurisdictio est etiā iudicis dādi licentia,dictio etiā hic denotat appellari iurisdictionē id qđ mox dixerat,imperiū mixtū accedit,ꝙ q iudices dāt opus est i potestate aliqua sint ut cōss.& p̃tores.si dare iudices solius est potestatis,ergo iurisdictio nisi esset idē quod hæc potestas.i.mixtū imperiū,iudices dare non posset. Ex cōtrario ꝙ sint diuersa patet ex illis uerbis mandata iurisdictione,etiā imperiū quod merū nō est mandari uidetur.i.cū iurisdictione creditur mādari.dictio etiam iungit diuersa, quod si idem esset,dicendū erat mandata iurisdictione imp,mixtū mandatur, sed hic est dictio etiā cuius propriū est iungere & significare cū iurisdictione imperiū. ideo optima consequētia ꝙ iurisdictio sine modica coertione idest mixto imperio nulla est,mixti enim imperii est,& non iurisdictionis modica coertio.

L. eum qui infra eo. et l. cum prætor de iudi.

Item si iurisdictio non esset aliud ab imperio,non possent cōmisceri, ex qua commixtione efficitur aliud quiddam,quod mixtum imperium dicitur.

Pro hoc lex ea quæ ad mixtū pa.

Ex his colligitur ꝙ est imp.merū,itē ꝙ est simplex iurisdictio quædam sine aliquo imperio,& ꝙ ex iis cōmixtis quædā tertia species,quæ dicitur mixtū imperium,cōglutinatur,dicitur etiā iurisdictio.Et illa simplex iurisdictio magis est in consideratione,q̃ in exercitio,quia sine aliqua coercendi potestate omnis inutilis & ridicula est iurisdictio.

Rursus cōtra,mixtum imperiū est cui iurisdictio inest,& alibi,imperiū cohæret iurisdictioni.s.merum & hærendo miscetur,si inest unū alteri, & alterū alteri,ergo adesse utriusq; utrūq; requiritur,& glos.tradit sine coertiōe iurisdictionē non esse & coertio est imperii,efficitur sine imperio iurisdictionē non esse, & iurisdictionē imperio & imperium iurisdictioni inesse,& cōmixtione unū fieri,scilicet imperiū & iurisdictionē,quod mixtū appellatur,quid dicendū?puto unum esse,& re ipsa inseparabilia hæc duo,intellectu tamen optime distingui,ut potētiæ in anima nostra scilicet,intellectus,uolūtas & memoria,& in trinitate p̃sonæ. Ex oībus supradictis multas utiles & ueras conclusiones colligi posse arbitror.

Vna est ꝙ omnis coertio est imperii,eaq; est aut maior siue magna,aut minor siue modica,maior quæ imperio mero tribuitur, minor mixto,quod iurisdictiōi communicatur,& minor siue modica est citra atrocem uerberationem.

L. ult. infra eo. et l. siquidem in supra de offi. procons. et in auten. de defenso. ciuit. § audient.

L. imp. §. fi. et di eta l. fi. et hic infra. §. fi. Alia ꝙ modica siue minor coertio est mixti imperii & simplex iurisdictio, nullam ex se habet coertionem, sed ab imperio se miscendo mutuatur.

Tertia ꝙ iurisdictio sine mixtura imperii est ridicula, ut regnum inerme. bene ergo Accursius dixit iurisdictionem non esse sine modica coertione.

L. magistratibus infra de iu. om. iu di. et dicta l. fi. Quarta ꝙ iurisdictio cũ modica coertione uere est mixtũ imperiũ, & econtra imperiũ non merũ est iurisdictio & solo intellectu distinguũtur, & hoc est quod plerũq; facit glo. & doc. uacillare, & ueteres etiã appellant imperium maius pro mero, & imperiũ minus pro iurisdictione mixta. Gellius li. xi. noc. Atti. refert. C. Tutidanum scribere consſ. habere imperiũ maius, prætores imperiũ minus, & uerum est prætores iurisdictioné. i. imperiũ non merũ iure magistratus exercuisse, licet S. C. Turpil. animaduertendi potestaté de nece domini specialiter tributam *Vt vulgo. hic et in l. fi. infra eo.* egissent. Quinta ꝙ mixtũ imperiũ poterat demandari ut hic in fine nec uerũ (pace omniũ dixerim) ꝙ modica coertio sit simplicis iurisdictionis, immo est mixti imperii & iurisdictionis quæ sonant mixtũ imperiũ, omnes aliæ coertiones sunt meri imperii. tex. est qui cauillari nõ potest. in. l. siquid de offi. proconsul. Venuleius de offi. procon. siquid erit quod maioré animaduersionem exigat, remittere legatus apud proconſ. debet, neq; animaduertendi, uel coercẽdi, uel atrociter uerberandi ius habent. quæ huius respõsi ratio est, quia meri imperii sunt ista, et maioris animaduersionis appellatione continent. Vnde colligitur quæ citra atrocem coertionem uel uerberationem sunt, minoris coertionis siue modicæ sunt & mixti imperii esse, & delegari posse.

Nec illepidæ inuestigationis est quæ atrox uerberatio sit, an ad instar atrocis cõtumeliæ, an publica uerberatio, an ipsamet uerberatio, an nõ leuis uerberatio.

Huius rei fortiſſ. est argumentum. q. lege Iulia de ui nominatim cauetur ut is cui contigerit, exercitio possit eam, si proficiscatur, mandare.

Duo facit Pap. Primũ per argumentũ a contrario sensu, elicit præsentes magistratus cognitioné iudicii legis Iul. de ui. p. mandare non posse, quia in ea nominatim cauetur, si proficiscantur, mandare possint. Hinc arguendo infert si non proficiscantur, mãdare nõ possunt. Secundũ est, quod idé seruãdũ tradit in aliis publicis iudiciis, extenditq; statutum legis iul. per argumentum a contrario elicitum, ad alia publica iudicia.

Collige ergo argumentum a contrario sensu habere uim extensiuã, & per hoc mens legis collecta per argumentum a cõtrario porrigibilis est ad similia, quod est notatu dignum de argumento a cõtrario & causa cessante. multa hic a doctoribus & maxime recentioribus tradũtur utilia. Et obserua ꝙ hic dicit fortissimũ arg. a cõtrario, alibi dicit aptissima ꝓbatio. ut. l. siqs locuples. i. fi. de manu. test.

VLPIANVS

l. 2. Mandata iurisdictione a præside cõsilium nõ potest exercere is cui

is cui mandatur.

Hunc locũ intelligo quod legatus cõsiliarios præsidis cogere in suũ cõsiliũ non possit ex quauis causa etiã manumissionis æstimãdæ, & hoc est, consiliũ nõ posse exercere. Adde auctore Pediano in cõmentariis Verrinarũ. ii. & . iii. li. ꝙ is qui uniuersam iurisdictioné a præside accepisset nõ ualet cõsiliũ exercere, quod est cogere iudices in consiliũ ire iudicaturos, quod hoc ordine fieri meminit. Prætor ad se accersitis omnibus eiusdẽ causæ iudicibus, ad suũ tribunal considẽtibus, perorari causam iubebat, & ubi ab utraq; parte satis dictũ fuerat, imposita cuiq;, qui finierant, necessitas dicendi, dixi, tum prætor pronunciabat dixerũt, & in consiliũ iudices mittebat. Mittere in consiliũ iudices est, inquit, dimittere iudices ad sententias dicendas, id est cogere eos inter se uota conferre, quod in sacro Apostolico auditorio fieri uidemus. Decanus enim auditis omnibus causæ argumentis, collegas cogit ire in cõsiliũ ad sententias cõferẽdas. intelligo itaq; hoc etiã esse exercere consiliũ, quod quia potestatis est mãdata iurisdictione nõ transit, & idcirco Vlp. infra de iu. o. iu. scribit eũ qui iudicare iubet, magistratum esse oportet, magistratus aũt uel is qui in potestate aliqua est, utputa consul uel prætor, uel alii qui prouincias regunt. Et nota prætoris uerbum dicẽtis, dixerũt, significare causam peroratam, quod nos conclusam dicimus. Et illud desinentis dicere dixi, est propriũ iudicialiũ orationum extra quas abusus est.

De perorata causa est tex. in l. patre infra de quæstio. quod Accursius non intellexit.

IVLIANVS

Etsi Prætor est is qui alienam iurisdictionem exequitur, nõ tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cuius mandato agit, ius dicit, quotiens eius partibus fungitur.

Ordinarius idemq; delegatus iudex quomodo cognoscitur quando quid agit ut delegatus aut ordinarius? Iulianus respondit, quotiens eius partibus fungit̃ cuius mandato ius dicit. fungitur autẽ quotiens quid agit quod ad causam delegatam pertinet, & ex diuerso quotiens quid agit quod ad suã iurisdictionẽ spectat censetur ut ordinarius ius dicere. Ex quibus recte deduci arbitror nõ opus exprimat se ut delegatũ ius dicere uel ordinariũ, sed satis fore si liqueat, ad quam causam pertineat quod agitur. hic casus. Quid autem in actu indifferenti? puto eius sententiã qui facit spectandã. l. in ambiguis de reg. iur. Quid si eius uoluntas explorari nequit? puto iure suo id est ordinario magis quam alieno fecisse, quod est uerisimilius. extraordinarium cedit iuri ordinario.

Faciunt scripta Bar. et aliorum l. i. § nunciatio. de no. op. nunc. Bald. consi. cccxxvij. li. ij. Romanus cõsi. xci. Alexander consi. xxv. uolu. ij.

Paul. in. l. ulti. mandata iurisdictione priuato, etiam imperiũ quod non est merum, uidetur mandari, quia iurisdictio sine modica coertione nulla est.

Poſt multa, ad intellectũ huius loci dicta in lege prima, nota ꝙ priuatis perſonis poteſt generaliter mandari iuriſdictio cũ mixto imperio, & ſic priuatæ perſonæ ſunt capaces mixti imperii, nec propterea cenſentur eſſe in aliquo magiſtratu, & hi ſunt quos Pedaneos uetuſtas uocauit ꝙ pedes incedebãt ſine aliquo honore. maiores uero iudices qui in poteſtate erant ſella inſidentes curru uehebantur. unde Curules appellati ſunt, ſicut a pedibus pedanei, ſimiliter & pedarii Senatores. Gellius eſt auctor.

Palam fit delegatos etiam ad uniuerſitatem cauſarum non eſſe in magiſtratu, & ad iuriſdictionis ſiue mixti imperii exercitiũ non requiri magiſtratus faſtigia. Bene igitur proſpectum eſt iure pontificio delegationes cauſarum inutiliter fieri non aliqua dignitate honoratis.

Etiam imperium quod non eſt merum uidetur mandari.

Accurſius. Imperium non dicas merum uel mixtum, quia non poteſt mandari, ſed dicas modicam coertionem.

Sentit Accurſius unã aliam eſſe imperii ſpeciem. ſ. modicam coertionẽ, quæ latuit Vlpianum, qui tradidit imperium aut merum aut mixtũ eſſe, uitioſam quidem diuiſionem illam eſſe in Topicis docet Cicero, quæ non omnes partes complectitur. Vitioſe iſta ratione Vlpianus in duas ſpecies diuiſit ſi plures ſunt, o fœlicem Accurſii ſapientiam, cui cõtigit Vlpiani errores detegere, eſto plures ſint ſpecies, dic age qui dicit non merum imperium, poteſt ne aliud dicere q̃ mixtũ aut quod aliud præter mixtum imperium non merum eſt? ſint deniq; quotquot ius ſpecies, ſatis eſt nobis de non mero, qđ eſt mixtũ imperiũ loqui, auctore. Tu negas hoc, profecto tolerabilius negares ſolem eſſe lucidum, niuem albam.

Imperiũ itaq; nõ merũ mandata iuriſdictione mandari Vlp. tradit. hic uelint nolint Accurſius & Accurſiani oẽs, quæ ratio eſt, quia ſine modica coertione. i. imperio iuriſdictio nulla eſt. i. nullius momẽti. Patet quia ſi nõ intelligit̃ mandatum impiũ iuriſdictio eſſet ſine coertione, ex qbus plures cõcluſiones colligunt̃.

Gloſ. ſupra in l. i. in uerbum bonorum, ubi mixtũ impe inquit eſſe ſine animaduerſione.

Prima ꝙ omnis coertio eſt imperii, nam ſi eſſet iuriſdictionis non opus eſſet mixtura imperii, & Vlpianus non ſic locutus fuiſſet. Secunda quod ſimplex iuriſdictio nullam per ſe habet coertionem nec quidem modicam, ſed eam ab imperio mutuatur. Tertia ꝙ imperium ſeſe iuriſdictioni inſinuando modicam coertionem communicat, & tantam, quanta ſufficit ad exercitiũ iuriſdictionis, & hoc eſt quod Iabolenus reſpondit, cui iuriſdictio data eſt, eaq; conceſſa eſſe uidetur, ſine quibus iuriſdictio explicari nõ poteſt, ut modica coertio, recte gloſſa eſt, alibi caſtigatio dicitur. quicquid itaq; coertionis eſt ſupra modicam caſtigationẽ, meri imperii eſt, de quo latiſſime ſupra. l. i. differuimus.

L. magiſtratibus infra de iur. o. iu.

L. ſiquid erit ſupra de offi. proconſu. et hic.

Vt. l. i. ſiquis ius di. non obt.

Quid eſt tandem hæc modica coertio? eſt meo iudicio tantum aculei habere, quantum ſatis eſt, ad dictionem tuendam, cogẽdumq; ſubditos iure iuſſa facere, parere, reuereri, & cætera quæ Iabolenus reſpondit, ſine quibus iuriſdictio, explicari non poteſt, & igitur municipalibus etiam magiſtratibus eſt neceſſaria.

L. magiſtratibus de iur. om̃ iu. at in auten. de defenſ. ciuit. §. audiant.

De officio

De officio Assessorum.

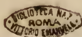
Diem functo Legato Cæsaris salarium comitibus residui temporis, quod Legatis præstitutum est, debetur.

Præstitutũ & non præstitum lego, sicq; legẽdum tradit præstãtissimus Alciatus lib. Dispunctionum. iiii. c. xx. ubi hanc legem uero suo sensui restituit. præstituo enim compositum est a prius & statuo. præstitutũ ergo prius statutũ, præordinatum, præfinitum significat, & respicit hic tempus legatis prius statutum a Cæsare. Lactantius. V. diui. insti. Ad præstitutum tempus præsentiam sui fecit. Accursius & alii, ad salariũ præstitũ male referunt sese uariis sensibus cruciãdo.

Papinianus itaq; hoc sensit & loquitur, scilicet salarium integrum Assessoribus Præsidis ante diem functi, totius residui temporis Legato præstituti debet, nisi interim comites alii assedissent, aut Legatus ante præfinitum tempus magistratu moueatur. Præceptor meus Caccialupus quicquid ad hanc legem pertinet, luculentis ac copiosis commentariis tractauit, ubi petendum est, siquid in ea materia quæstionis emerserit.

FINIS COMMENTARIORUM
MARII SALOMONII
IN PRIMUM LIBRUM
DIGESTORUM

ROMAE IN AEDIBUS
F. MINITII CALVI
NOVOCOMENSIS
ANNO M. D. XXV.

De officio Assessorum.

[illegible]

FINIS COMMENTARIORVM

MARII SALOMONII

IN PRIMVM LIBRVM

DIGESTORVM

ROMAE IN AEDIBVS

F. MINITII CALVI

NOVOCOMENSIS

ANNO M. D. XXV.

